

Извършване на социологически и специализирани проучвания и изследвания за оценка на резултатите от изпълнението на Националната стратегия за детето в изпълнение на Дейност 3 и 4 от Проект „Извършване на оценка на изпълнението на Националната стратегия за детето“ на ОП РЧР“, обособена позиция № 1

ОКОНЧАТЕЛЕН ДОКЛАД

15 март 2012 г.
София

Клиент: Държавна агенция за закрила на детето
Подадено от: Обединение Стат Рисърч

Съдържание

I.	МЕТОДОЛОГИЯ НА ПРОУЧВАНИЯТА	9
1.	Основни изследователски въпроси	9
2.	Обхват.....	10
3.	Изследователски методи и подходи	10
	Национално представително проучване сред населението на страната в трудоспособна възраст	11
	Цели и обхват	11
	Метод на регистрация.....	11
	Метод на подбор и обем на извадката.....	11
	Полева работа	12
	Национално представително проучване сред семейства с деца, които получават социални помощи и/или ползват социални услуги	13
	Цели и обхват	13
	Метод на регистрация.....	13
	Метод на подбор и обем на извадката.....	13
	Полева работа	14
	Национално представително проучване сред деца със специални образователни потребности и техните родители.....	14
	Цели и обхват	14
	Метод на регистрация.....	14
	Метод на подбор и обем на извадката.....	14
	Полева работа	15
	Национално представително проучване сред деца, отглеждани в институции или в приемни семейства и полагащи грижи за тях.	15
	Цели и обхват	15
	Метод на регистрация.....	16
	Метод на подбор и обем на извадката.....	17
	Полева работа	18
	Дълбочинни интервюта с представители на НПО, ангажирани с дейности или изпълняващи проекти по закрила на детето.	18
	Цели и обхват	18
	Метод на регистрация.....	19
	Метод на подбор и обем на извадката.....	19
	Полева работа	19
	Дълбочинни интервюта с представители на ДАЗД, МТСП и АСП на централно и регионално равнище.....	20
	Цели и обхват	20
	Метод на регистрация.....	20
	Метод на подбор и обем на извадката.....	20
	Полева работа	20

Онлайн анкета с представители на РДСП на областно ниво - регионални директори и експерти по закрила	21
Цели и обхват	21
Метод на регистрация.....	21
Метод на подбор и обем на извадката.....	22
Полева работа	22
Анкета сред служители на отделите за закрила на детето към Дирекциите „Социално подпомагане”	22
Цели и обхват	22
Метод на регистрация.....	22
Метод на подбор и обем на извадката.....	23
Полева работа	23
Брой обхванати лица	23
II. РЕЗУЛТАТИ.....	24
1. Познаване на НСД 2008-2018 и НПЗД 2008-2011	24
Равнища на информираност.....	24
Представители на населението в трудоспособна възраст и семейства на деца-бенефициенти.....	24
Приемни родители и родители на деца със СОП	25
Деца, живеещи извън родната си семейна среда.....	27
Представители на НПО, доставчици на услуги за деца	28
Представители на институции на местно ниво	28
Представители на институции на национално и регионално ниво	29
Източници на информация.....	30
2. Подкрепа за основните принципи на НСД 2008-2018 и НПЗД 2008-2011	33
Приоритети по основни области на закрила	33
Ефективност на мерките по основни области на закрила.....	34
Обща адекватност и степен на изпълнение	37
3. Принос на НСД и НПЗД в осъществяването на политики за закрила на детето	39
4. Оценки за промените и за ефективността на прилаганите мерки в областта на закрилата на детето в периода 2008-2011	40
Обществени оценки	40
Оценки на експерти	42
Ефект на политиките по области на закрила и целеви групи.....	46
Семейна среда	46
Деинституционализация и алтернативни грижи.....	49
Жизнен стандарт	55
Социално включване	64
Образование и развитие.....	69
Здравни грижи	96
Защита от насилие и експлоатация.....	105

Правоприлагане и защита от въвличане в престъпления	112
Защита от дискриминация.....	120
Участие във вземането на решения.....	123
5. Оценки за предоставяните услуги за деца и семейства	128
6. Потребност от допълнителни ресурси.....	133
Обобщени оценки	133
Оценки по типове дефицити и заинтересовани страни	134
Брой на персонала	134
Квалификация на персонала.....	136
Взаимодействие между заинтересованите страни	141
Финансови и материални ресурси	148
Консистентност на нормативната база	153
7. Предложения на заинтересованите страни за допълване и оптимизиране на политиките за детето.....	156
Препоръки към по-нататъшното развитие на политики и мерки за детето, отправени от представители на НПО.....	156
Препоръки към по-нататъшното развитие на политики и мерки за детето, отправени от представители на институции.....	157
Препоръки към по-нататъшното развитие на политики и мерки за детето, отправени от ръководители на институции и центрове за настаняване от семеен тип.	158
Препоръки към по-нататъшното развитие на политики и мерки за детето, отправени от приемни родители.....	159
Препоръки към по-нататъшното развитие на политики и мерки за детето, отправени от широката общественост.....	160
Препоръки към по-нататъшното развитие на политики и мерки за детето, отправени от директори и експерти по закрила на детето в РДСП.....	161
Препоръки към по-нататъшното развитие на политики и мерки за детето, отправени от служители в ОЗД към ДСП.....	162

Списък на графиките

Графика 1	Запознатост с ДАЗД.....	24
Графика 2	Запознатост с НСД 2008-2018.....	24
Графика 3	Дял на запознатите с конкретни мерки по приоритетни области	25
Графика 4	Запознатост с потребностите на обгрижваното дете.....	26
Графика 5	Запознатост с правата на обгрижваното дете.....	26
Графика 6	Запознатост с процедурите за упражняване на правата на обгрижваното дете	27
Графика 7	Дял на деца извън родната семейна среда, чували за права на децата	27

Графика 8	Запознатост на деца извън родната семейна среда с конкретни права	27
Графика 9	Запознатост с НСД 2008-2018	29
Графика 10	Запознатост с НПЗД 2008-2011	29
Графика 11	Информационни източници за мерки за детето	30
Графика 12	Информационни източници за правата и потребностите на обгрижваните деца.....	32
Графика 13	Оценили въвеждането на мерки по приоритетни области като "изключително спешно"	34
Графика 14	Оценили мерките по приоритетни области като гарантиращи правата напълно или в голяма степен.....	35
Графика 15	Оценили всички или повечето мерки, заложените в НСД и НПЗД, като адекватни и изпълнявани.....	37
Графика 16	Наблюдавано изпълнение на конкретни мерки по приоритетни области	41
Графика 17	Резултат от изпълнението на конкретни мерки.....	41
Графика 18	Биологично семейство на децата, настанени извън родната си семейна среда	47
Графика 18	Предпочитания за общуване на деца извън родната им среда и на деца със СОП	47
Графика 20	Оценки за ефектите от процесите на деинституционализация. 50	
Графика 21	Разкрити допълнителни услуги на територията на СИ.....	51
Графика 22	Управител на допълнителните услуги на територията на СИ... 52	
Графика 23	Нагласи на ръководителите на СИ за пренасочване към алтернативни услуги	52
Графика 24	Средни оценки за месечния доход на член от домакинството и издръжка на дете в институции и центрове от резидентен тип (в лева).....	55
Графика 25	Оценки за съответствието на месечния доход и издръжка на дете с държавните норми и стандарти за отглеждане	56
Графика 26	Оценки на приемните родители за риска от бедност и нисък жизнен стандарт на настанените при тях деца	57
Графика 27	Усещане за жизнено пространство на децата извън родната семейна среда 57	
Графика 28	Място за личните вещи на децата извън родната семейна среда 57	
Графика 29	Брой хора, споделящи пространството за учебна самоподготовка и пространството за отдих на децата извън родната семейна среда 58	
Графика 30	Осигуреност на децата извън родната семейна среда с облекло от първа необходимост	59
Графика 31	Изпитвано чувство на глад от децата извън родната семейна среда 60	
Графика 32	Дял на децата извън родната семейна среда, получавали основните хранителни продукти в последното си дневно меню	61
Графика 32	Принос на мерките и грижите за обучение на децата със СОП за адаптирането им към социалната среда и придобиване на умения за самостоятелност	64

Графика 33	Перспективи за социално включване на децата и младежите, напускащи специализирани институции и центрове от резидентен тип.....	65
Графика 26	Нежелани дейности от децата със СОП и децата, живеещи извън родната си семейна среда.....	66
Графика 27	Обстоятелства, които правят щастливи децата със СОП и децата, живеещи извън родната си семейна среда.....	67
Графика 37	Дял на застрашените от свързани с образованието рискове деца извън родната семейна среда.....	69
Графика 38	Включване в образователната система на деца със СОП деца извън родната среда и деца в приемни семейства.....	70
Графика 39	Дял на изоставащите в образователната степен сред обучаващите се деца със СОП и деца извън родната семейна среда.....	71
Графика 40	Дял на прекъсвалите училище деца със СОП и деца в приемни семейства в училищна възраст.....	71
Графика 41	Дял на повтарялите учебна година деца със СОП и деца в приемни семейства в училищна възраст.....	72
Графика 42	Дял на сменялите формата на обучение деца със СОП и деца в приемни семейства в училищна възраст.....	72
Графика 43	Страдания и затруднения на децата със СОП.....	73
Графика 44	Видове специални образователни потребности, установени при децата	74
Графика 45	Разпространеност на препоръките на ЕКПО.....	74
Графика 46	Тип обучение, препоръчано от ЕКПО.....	75
Графика 47	Налично решение на ТЕЛК и социална оценка при децата със СОП и техните родители.....	77
Графика 48	Изготвена индивидуална програма за обучение за децата със СОП	77
Графика 49	Причини да не е изготвена индивидуална програма за обучение на децата със СОП.....	78
Графика 50	Дял на родителите, взели отношение по препоръките на ЕКПО	78
Графика 51	Удовлетвореност на родителите от решението на ЕКПО.....	78
Графика 52	Удовлетвореност на родителите от конкретни препоръки на ЕКПО	80
Графика 53	Удовлетвореност на родителите от конкретни препоръки на ЕКПО	81
Графика 54	Причини за неизпълнение на препоръки на ЕКПО.....	82
Графика 55	Принос на предприетите мерки и грижи за обучение на децата със СОП за изпълнение на основните цели.....	82
Графика 56	Умения за четене на децата със СОП.....	83
Графика 57	Лесни неща за децата със СОП.....	84
Графика 58	Трудни неща за децата със СОП.....	84
Графика 59	Оценки на децата със СОП за ефекта на промените в начина на обучение	84
Графика 60	Трудности за децата със СОП, свързани с образователния процес	85

Графика 61	Желание за посещение на училище/ детска градина от децата със СОП и децата, настанени извън родната семейна среда	86
Графика 62	Позитивни страни на училището/ детската градина според децата със СОП и децата, настанени извън родната семейна среда	87
Графика 63	Негативни страни на училището/ детската градина според децата със СОП и децата, настанени извън родната семейна среда	88
Графика 64	Дял на децата извън родната семейна среда, заети с допълнителни занимания	89
Графика 65	Ръководители на допълнителните занимания на деца извън родната семейна среда	89
Графика 66	Допълнителни занимания на деца извън родната семейна среда	90
Графика 67	Способност на политиките в областта на здравеопазването да гарантират правата на отглежданите деца	96
Графика 68	Дял на застрашените от свързани със здравето рискове деца извън родната семейна среда.....	97
Графика 69	Оценки на ръководителите на СИ и ЦРТ за перспективите на техните възпитаници в областта на здравеопазването.....	98
Графика 70	Оценки на децата, настанени извън родната семейна среда, за честотата на боледуване	98
Графика 71	Честота на посещение при здравни специалисти от децата, настанени извън родната семейна среда.....	99
Графика 72	Причини за посещение на децата извън родната семейна среда при лекар	100
Графика 73	Причини за посещение на децата извън родната семейна среда при зъболекар.....	100
Графика 74	Употреба на субстанции от децата на 12 или повече години, настанени извън родната семейна среда.....	101
Графика 75	Дял на децата извън родната семейна среда, застрашени от свързани с насилие и експлоатация рискове	105
Графика 76	Изпитвани страхове от децата, настанени извън родната семейна среда	106
Графика 77	Най-разпространени страхове на децата, настанени извън родната семейна среда	106
Графика 78	Автоагресия сред децата, настанени извън родната семейна среда	107
Графика 79	Преживяно насилие от децата, настанени извън родната семейна среда	107
Графика 80	Лица, упражнявали физическо или вербално насилие срещу деца, настанени извън родната семейна среда.....	107
Графика 81	Дял на децата, настанени извън родната семейна среда, упражнявали физическо насилие.....	108
Графика 82	Лица, преживели физическо или вербално насилие от деца, настанени извън родната семейна среда.....	108
Графика 83	Дял на децата, настанени извън родната семейна среда, запознати със случаи на трафик.....	109
Графика 84	Дял на децата, настанени извън родната семейна среда, станали обект на опит за трафик	109

Графика 85	Дял на децата, настанени извън родната семейна среда, разчитащи на помощ в случай на заплаха	110
Графика 86	Лица, от които биха потърсили помощ децата, настанени извън родната семейна среда.....	110
Графика 87	Способност на политиките в областта на правоприлагането и човешките права да гарантират правата на отглежданите деца	113
Графика 88	Оценки на ръководителите на СИ и ЦРТ за перспективите на техните възпитаници в областта на правоприлагането и човешките права	113
Графика 89	Дял на децата извън родната семейна среда, застрашени от рискове, свързани с поведенчески проблеми и въвличане в престъпления....	114
Графика 90	Склонност на децата извън родната семейна среда към нарушаване на социални норми	115
Графика 91	Способност на политиките в областта на участието във вземането на решения да гарантират правата на отглежданите деца.....	124
Графика 92	Свобода за самостоятелни решения на децата, настанени извън родната семейна среда.....	125
Графика 93	Консултиране с децата, настанени извън родната семейна среда, по отнасящи се до тях въпроси	125
Графика 94	Ползвани междусекторни услуги от деца-бенефициенти в последните 12 месеца	128
Графика 95	Най-ползвани социални помощи от деца и семейства в последните 12 месеца	129
Графика 96	Потребност от социални услуги за деца, които още не се предлагат	131
Графика 97	Оценка за броя на персонала в ОЗД, СИ и ЦРТ	134
Графика 98	Оценка за броя на персонала в РДСП.....	134
Графика 99	Квалификация на персонала в ОЗД и СИ и центрове от резидентен тип	136
Графика 100	Квалификация на персонала в РДСП	136
Графика 101	Търсили помощ от съответните институции.....	141
Графика 102	Видове търсена помощ и съдействие.....	143
Графика 103	Получаване на поисканата помощ и съдействие	145
Графика 104	Оценка на разполагаемата сума за отглеждане на деца	149
Графика 105	Оценка на разполагаемата сума за отглеждане на деца	149

Списък на таблиците

Таблица 1	Брой обхванати от проучванията лица	23
Таблица 2	Мерки по НСД и НПЗД, за чието изпълнение не се прави достатъчно на местно ниво	44
Таблица 3	Мерки по НСД и НПЗД, за чието изпълнение не се прави достатъчно на национално ниво	45
Таблица 4	Преминати обучения от персонала през последните 4 години	140

I. МЕТОДОЛОГИЯ НА ПРОУЧВАНИЯТА

1. Основни изследователски въпроси

За да изпълнят основното си предназначение – подпомагане на работата на институциите, ангажирани с прилагането на Националната стратегия за детето, резултатите и анализите от предлаганите тук социологически проучвания ще отговорят на следните изследователски въпроси относно Националната стратегия за детето (НСД) 2008-2018 и Националните програми за закрила на детето (НПЗД), приети в периода 2008-2011 г.:

1. Каква е степента на познаваемост и на подкрепа за техните главни принципи, политики и цели сред основните заинтересовани страни: широката общественост, потребителите на услуги (деца и полагащите грижи за тях), и ангажираните в областта институции, специалисти и НПО?
2. Как основните заинтересовани страни оценяват първите три години от действието им: отчитат ли някакви промени, как оценяват тяхната значимост, и в каква посока са те според тях?
3. Имат ли тези документи принос в прилагането на мерки и политики за всяка една от основните области на закрила на детето и ако да, в какво конкретно се състои той?
4. Как се оценява ефективността на прилаганите понастоящем мерки от страна на институциите и НПО, пряко ангажирани с изпълнението на целите и задачите на тези основни документи?
5. Какво е отношението на децата и семействата със специфични нужди към предоставяните досега услуги за тях: доколко познават наличието на услуги и механизмите на получаването им, как оценяват достъпността и качеството на ползваните от тях услуги, как оценяват адекватността на предлаганите услуги и дали заявяват потребност от нови?
6. Основните заинтересовани страни генерират ли предложения за промени в приоритетите и подходите за изпълнение на тези документи и ако да, какви са те?
7. Как основните заинтересовани страни оценяват необходимостта от допълнителни ресурси за по-пълно осъществяване на заложените в тези документи цели: дали всяка от заинтересованите страни намира подобна необходимост, и ако да, какви ресурсни дефицити се идентифицират?

2. Обхват

В изпълнение на Заданието, като целеви групи са идентифицирани и ще бъдат обхванати от проучванията следните заинтересовани страни:

- Широка общественост в България – населението в трудоспособна възраст;
- Деца, ползватели на здравни, образователни, социални или други услуги, или преки или косвени бенефициенти на социално подпомагане;
- Възрастни, полагащи грижи за деца в семейна или близка до семейната среда, в качеството си на родители, разширено семейство, осиновители, приемно семейство;
- Специалисти, работещи с деца в институционална или в извънсемейна среда: директори на институции за деца, учители, възпитатели, педагогически съветници, психолози, лекари, рехабилитатори;
- Експерти и специалисти в обществени институции на национално, регионално и местно ниво, работещи по теми и проекти, свързани със закрила на детето;
- Представители на неправителствени организации, работещи по теми и проекти, свързани със закрила на детето, или предоставящи услуги, свързани с детето.

3. Изследователски методи и подходи

Посочените целеви групи ще бъдат обхванати и изброените изследователски въпроси ще бъдат проучени посредством комбинация от количествени и качествени методи на изследване, представени от общо осем отделни социологически проучвания, които ще осигурят взаимно допълване и възможно най-пълен обхват на получената информация. Предвиждаме провеждането на следните проучвания:

Национално представително проучване сред населението на страната в трудоспособна възраст

Цели и обхват

Това проучване имаше за цел да набере представителна информация относно общественото отношение към основните принципи и политики за закрила на детето, заложен в НСД 2008-2018 и НПД, приети в периода 2008-2011 г. Обект на изследване бяха, от една страна, степента на запознатост на широката общественост с всеки един от основните принципи и политики, от друга, начините, по които те се разбират и интерпретират от обществеността, и от трета, степента на обществен консенсус по тях – доколко различните групи от обществото подкрепят основните принципи и политики за закрила на детето и дали отдават приоритет на някои от тях пред други.

Респонденти на това проучване са постоянно живеещите в страната на възраст 15-64 години (включително постоянно пребиваващи чужди граждани), които владеят български език в достатъчно добра степен от гледна точка на провеждане на изследването. Делът на попадналите в извадката чужди граждани е незначителен, но тяхното включване в целевата група беше необходимо и коректно поради ангажиментите, които има нашата страна към всички пребиваващи на нейна територия деца, независимо от техния произход и гражданство.

Метод на регистрацията

Национално-представителното проучване сред пълнолетното население на страната се осъществи по метода на компютърно асистираното телефонно интервю (САТИ).

Метод на подбор и обем на извадката

Подборът на респондентите за националното представително проучване сред трудоспособното население на страната се осъществи чрез изработването на многостепенна стратифицирана случайна извадка с общ планиран обем N=1000.

За да се гарантира възможно най-голямо покритие на целевата група, извадката беше разделена на две части: Nm – извадка от мобилни номера, и Nf – извадка от стационарни телефонни номера. Съотношението между двете извадки е приблизително 50:50. Това съотношение се базира на данни от Националния статистически институт, според които дяловете на домакинствата в България, които разполагат с мобилни и със стационарни телефони, са приблизително равни

– съответно 70 и 73 на сто¹ (Общо 91 на сто от домакинствата разполагат с мобилен и/или стационарен телефон, според данните от Преброяване 2011).

Полева работа

Полевата работа по това проучване беше проведена в периода 18 - 29 януари 2012-а г. Данните бяха набрани от професионалните телефонни интервюери на *Витоша Рисърч*. Интервюерите са преминали необходимото обучение и имат значителен опит. Те спазват установените професионални стандарти и тяхната работа е контролирана от Експерта по организация на проучвания.

С всички интервюери беше проведен специален инструктаж от Експерта по организация на проучвания, включващ кратко описание на целите на изследването, преглед на методологията на изследването, специфични изисквания на полевата работа и запознаване с въпросника. Инструктажът се състои от теоретична и практическа част, всяка от които завършва с отговори на въпросите на интервюерите. Теоретичната част включва:

- Кратко описание на целите на изследването;
- Организация на работата;
- Структура на въпросника;
- Преходи и въпроси, задавани само на определени групи респонденти;
- Въпроси, изискващи специфични изисквания на интервюиране и отразяване на информацията;

Практическата част включва тестване на CATI матрицата от всеки интервюер, с цел детайлно запознаване със съдържанието и особеностите на въпросника.

Всеки интервюер има индивидуален код за достъп до CATI системата, който позволява неговата идентификация при всяко проведено интервю.

Всички интервюери са инструктирани да гарантират пълната анонимност на всеки респондент и да не предоставят на никого данни за респондентите, които са били интервюирани, с изключение на Експерта по организация на проучвания. На всички етапи от реализирането на проекта Изпълнителят запазва конфиденциалност за хората, участвали в изследването. Нито един от междинните или окончателни продукти от изследването не съдържа имената на интервюираните.

¹ Снабденост на домакинствата със стоки за дълготрайна употреба: <http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=21>
Тъй като последните официални данни са от 2008-а г., очаква се реалните актуални дялове на домакинствата с достъп до стационарни и мобилни телефони да са по-високи и евентуално с лек превес на мобилните телефони, но приблизителното им съотношение остава в същите рамки.

Експертът по организация на проучвания наблюдаваше и ръководеше пряко работата на интервюерите. При необходимост той се обръщаше към Експерта по количествени проучвания за осигуряване на експертна помощ в разрешаването на проблеми на терена.

Национално представително проучване сред семейства с деца, които получават социални помощи и/или ползват социални услуги

Цели и обхват

Това проучване имаше за цел да набере представителна информация относно потребностите от специфични услуги за децата и семействата от гледна точка на изпълнението на целите на НСД 2008-2018. Обект на изследване бяха, от една страна, степента на запознатост на семействата с деца със специфични потребности със съществуващите социални услуги и помощи за деца и с механизмите на тяхното получаване; от друга, техните оценки за ползваните от тях услуги и помощи за деца; и от трета, препоръките им за бъдещо развитие на сега съществуващите услуги и евентуално идентифициране на потребност от нови.

Метод на регистрация

Национално-представителното проучване сред тази целева група набра информация по метода на компютърно асистираното телефонно интервю (САТІ).

Метод на подбор и обем на извадката

Подборът на респондентите за националното представително проучване сред семейства с деца, които получават социални помощи и/или ползват социални услуги, се осъществи едновременно с този за проучването сред трудоспособното население на страната, като към въпросника за широката общественост бяха добавени няколко скриниращи въпроса за установяване на принадлежност към целевата група. Ако в домакинствата на респондентите от изследването сред широката общественост живеят деца, които са бенефициенти на социални помощи и/или социални услуги, със съответното домакинство беше проведено отделно допълнително интервю с отговорния за детето възрастен (родител, настойник, друг роднина или приеман родител).

Планираният обем на извадката е N=200 семейства.

Полева работа

Проучването беше осъществено едновременно с проучването сред представители на широката общественост, в периода 18 - 29 януари 2012-а г. Тъй като методите на регистрация и подбор на респондентите съвпадат, процедурите по осъществяване на полевата работа, контрол върху работата на интервюерите и проверка на събраните данни бяха аналогични на тези, описани за националното представително проучване сред широката общественост.

Национално представително проучване сред деца със специални образователни потребности и техните родители.

Цели и обхват

Проучването сред деца със СОП и техните родители имаше за цел да набере представителна информация относно специфичните потребности на тези деца, свързани с тяхното образование; доколко адекватно те са адресирани към момента според техните оценки; познаване на текущо прилаганите мерки и механизми и процедурите за достъп до тях; както и за евентуални предложения за нови мерки и механизми, които биха осигурили в по-пълна степен правото на тези деца на образование и развитие.

Потенциални респонденти бяха всички деца с извършена първична оценка от екип за комплексно педагогическо оценяване (ЕКПО), и които живеят в семейна среда (тъй като децата в институции ще бъдат обхванати от друго предвидено тук проучване) и възрастните, които към момента имат правомощията да се грижат за тях (родители, други отговорни роднини, настойници, приемни родители).

Метод на регистрация

Национално представителното проучване сред деца със специални образователни потребности и техните родители се проведе по метода на персоналното полуструктурирано интервю в дома на респондента.

Метод на подбор и обем на извадката

За да се гарантира национална представителност на проучването сред деца със СОП и техните родители (отговорни възрастни), беше необходимо съдействие от страна на Министерството на образованието и науката, и по-конкретно на Регионалните инспекторати по образование, което беше потърсено посредством

официални писма-молби за съдействие от Изпълнителя и Възложителя на проекта. Търсеното съдействие се състоеше в предоставянето на изчерпателни списъци на всички деца, за които към момента съществува направена първична оценка от съответните ЕКПО. Тези списъци не беше необходимо да съдържат никакви лични данни освен контактна информация – адрес и/или телефон за контакт с отговорния възрастен. С други думи, имена на децата и на отговорните възрастни, както и подробности за пола, възрастта и състоянието на децата, няма да бъдат необходими на етапа на формиране на извадката.

Списъците, предоставени от отделните РИО, обаче, обхващаха само деца, родителите или настойниците на които са заявили предварително писмено съгласие за предоставяне на информация за тях за целите на проекта.

Планираният обем на извадката е N=200 – 100 деца и 100 възрастни, отговорни за тях.

Полева работа

За изпълнение на проучването сред деца със СОП и техните родители, бяха използвани персонални интервюери, които притежават педагогически опит. За всяка от 28-те области на страната бяха осигурени поне по двама интервюери, за да се обезпечи изпълнението на заданието в непредвидени случаи като заболяване, отсъствие, отказ от участие. Полевата работа беше осъществена в периода 29 януари – 8 март 2012 г.

Национално представително проучване сред деца, отглеждани в институции или в приемни семейства и полагащи грижи за тях.

Цели и обхват

Проучването сред деца в институции и полагащите грижи за тях имаше за цел да установи степента на прилагане на целите на НСД 2008-2018 при децата, които живеят или временно пребивават в институционална среда или близка до семейната среда, която замества тяхното родно семейство. Бяха обхванати всички основни сфери на правата на детето: социална политика, социално включване, образование и развитие, здравеопазване, правоприлагане и участие във вземането на решения. За всяка от тези области, беше набрана информация относно оценките на текущото състояние на прилагани мерки (ползвани услуги), както и за и идентифицирането на евентуална потребност от нови или по-разширен достъп до вече съществуващи мерки и услуги. Бяха проучени гледните

точки отделно на децата и на възрастните, които полагат грижи и са отговорни за тях.

Потенциалните респонденти бяха разделени на два основни типа: от една страна, всички деца, които живеят трайно или пребивават временно в различна от родната си семейна среда – настанени в специализирани институции за деца, живеещи в приемни семейства или ползващи услуги в общността от резидентен тип; и от друга – всички възрастни, които са отговорни за отглеждането или полагат грижи за тези деца – ръководство и персонал в специализирани институции, приемни родители и специалисти, предоставящи услуги в центрове за деца от резидентен тип. Тази по-разширена концепция за понятието "деца в институции" е възприета, за да се изпълни в максимална степен основната цел на Заданието – оценка на изпълнението на НСД 2008-2011. Тя гарантира, че няма да има групи и категории деца, които да останат извън обхвата на социологическите проучвания.

Метод на регистрацията

Това проучване се състои от няколко подпроучвания, които изискваха приложението на няколко метода, в зависимост от конкретната целева група.

Проучването сред деца в институции/центрове от резидентен тип/ приемни семейства се проведе по метода на *персоналното полуструктурирано интервю по местоживееене на респондента*. Пряко са интервюирани само деца на възраст 6 или повече години, за които полагащите грижи са преценили, че могат да вземат участие без риск за тяхното емоционално и психологическо състояние. При идентифициране на някакъв риск, беше проведено персонално интервю с полагащ грижи възрастен.

Отделно от това, полагащите грижи и отговорни за отглеждането на деца извън родната семейна среда бяха помолени да дадат обобщени оценки по предвидените цели на проучването, от гледна точка на своя цялостен опит и на децата, за които те разполагат със сведения, като цяло. Това се осъществи посредством два други метода:

- Онлайн анкета (CAWI) сред ръководители на институции за деца и центрове от резидентен тип,
- Компютърно асистирано телефонно интервю (CATI) сред утвърдени приемни родители, при които вече има настанени деца.

Метод на подбор и обем на извадката

Съобразно тези три метода на регистрацията, бяха приложени и три отделни метода на подбор за всяка от посочените групи респонденти.

За *персоналното полуструктурирано интервю по местоживее* на респондента беше използвана многостепенна структурирана извадка с обем N=100. Това означава, че в извадката попаднаха 100 деца, като по-голямата част от тях участваха самостоятелно в проучването, а за друга част бяха предоставени сведения и оценки от съответните полагащи грижи възрастни.

Извадката е структурирана на базата на информация за броя на децата в различните типове среда, различна от родното семейство.

Според представените данни, генералната съвкупност на децата, живеещи или временно пребиваващи в различна от родната си семейна среда, е около 7500, като приблизително 8 на сто от тях живеят в приемни семейства, 12 на сто пребивават в центрове от резидентен тип и 80 на сто живеят в институции.

Подизвадката за деца в приемни семейства беше едностепенна случайна извадка. Посредством съдействие от страна на АСП, беше съставен списък с контактна информация за всички приемни семейства, в които към момента на започване на проекта са настанени деца, независимо дали те са доброволни или професионални.

Останалите две извадки – за деца в центрове от резидентен тип и деца в институции, бяха изпълнени в две степени. На първата степен, с помощта на случайно стартово число и стъпка, определена от обема на генералната съвкупност и планирания обем на съответната подизвадка, бяха избрани централите/институциите за провеждане на полевата работа – съответно 6 центъра от резидентен тип и 20 специализирани институции за деца. Списъците на централите и институциите бяха съставени въз основа на публична информация, публикувана на страниците на ДАЗД и АСП. Втората степен беше изпълнена със съдействието на ръководителите на централите и институциите, попаднали в извадката. Те бяха помолени да съобщят текущия списъчен брой на живеещите/пребиваващите в подопечните им институции деца. Въз основа на този брой и с помощта на случайно изтеглен стартов номер, във всеки център бяха случайно избрани по две деца, а във всяка специализирана институция – по 4 до 8 деца, съобразно общият брой настанени на съответното място.

За *компютърно асистирано телефонно интервю (CATI) сред утвърдени приемни родители*, при които вече има настанени деца, със съдействието на АСП беше съставен списък, който съдържа само телефонните номера на всички потенциални респонденти. От този списък, посредством случаен номер и стъпка, бяха избрани 100 номера, на които да се проведе интервю. Или с други думи, подборът на респондентите беше осъществен посредством едностепенна случайна извадка с обем N=100.

За онлайн анкетата (CAWI) сред ръководители на институции за деца и центрове от резидентен тип, не беше необходима извадка, тъй като се проведе изчерпателно изследване. Въз основа на публична информация и със съдействието на Възложителя, бяха съставени списъци с имената на ръководителите и техните електронни адреси. Електронен лист с анкетата беше изпратен на всички ръководители, заедно с информация за характера и целите на проекта и подкрепящо писмо от Възложителя. Обемът на генералната съвкупност е около 180 институции, но поради откази, отсъствие, ангажираност или други причини, възникнали по време на полевата работа, ефективно попълнените анкети са около 80.

Полева работа

Полевата работа беше осъществена в периода 29 януари – 8 март 2012 г.

Дълбочинни интервюта с представители на НПО, ангажирани с дейности или изпълняващи проекти по закрила на детето.

Цели и обхват

Интервютата с ангажирани НПО имаха за цел да съберат техните оценки за степента на изпълнение на целите на НСД 2008-2018 и НПД в последните три години по основните приоритети, заложен в тях. Представителите на НПО бяха помолени да коментират адекватността на заложените мерки от гледна точка на предвидените цели и приоритети, доколко те съответстват на потребностите на специфични групи деца и техните семейства, като деца с увреждания или тежки/хронични заболявания, деца със СОП, деца в риск, деца в институции. Това проучване целеше също да установи мнението на представителите на НПО относно въвеждането на нови мерки и/или необходими действия за по-ефективно изпълнение на досега набелязаните мерки, както и какви организационни, човешки, материални, финансови и други ресурси са необходими според тях с цел навременно и пълно изпълнение на целите на Стратегията.

Интервюирани бяха представители на НПО, които имат лиценз за извършване на социални услуги за деца и които към момента на провеждане на изследването са били ангажирани с дейности или са изпълнявали проекти по закрила на детето. Половината от обхванатите организации развиват своята дейност на територията на столицата, а другата половина – в различни областни градове на страната: Бургас, Варна, Враца, Пловдив и Русе.

Метод на регистрация

Проучването е осъществено по метода на дълбочинното интервю. Продължителността на интервютата сред тази целева група варираше от 75 до 120 минути.

Метод на подбор и обем на извадката

Въз основа на списъка на организации, получили лиценз за социални услуги за деца от беше съставен по-кратък списък на организации, развиващи дейност в гореизброените градове. Градовете са типологично подбрани така, че да съвпадат с разположението на Териториалните подразделения на ДАЗД, с цел да могат да се съпоставят мненията на двата типа респонденти по сходни теми в двата въпросника. След това, от списъците на организациите в съответните градове, бяха случайно подбрани 5 организации за столицата и по една организация в останалите 5 града, или общо 10 организации. След това, с всяка от определените организации беше проведен кратък телефонен скрининг, целящ да установи дали към момента организацията има валиден лиценз за предоставяне на услуги за деца и дали действително предоставя такива услуги. В един от случаите, организацията беше заменена с друга в същия град, поради факта, че въпреки наличието на валиден лиценз, към момента на провеждане на изследването не се предоставяха услуги за деца от съответната организация.

Полева работа

Дълбочинните интервюта бяха проведени от Експерта по качествени изследвания в периода 12 февруари – 1 март 2012 г. На всички интервюта беше направен звукозапис, който заедно със записките на интервюера е на разположение за анализа. На респондентите беше обяснено, че всички записи ще бъдат използвани само за целите на анализа. Всякакви имена и лични данни ще останат конфиденциални и няма да бъдат предоставяни на трети лица. Екипът по проекта ще унищожи записите и всички документи, съдържащи лична информация, до един месец след приключване на проекта и приемане на работата от страна на Възложителя.

Дълбочинни интервюта с представители на ДАЗД, МТСП и АСП на централно и регионално равнище.

Цели и обхват

Това проучване целеше да установи гледната точка към изпълнението на НСД 2008-2018 и НПД в последните три години на институциите, които в най-голяма степен са отговорни за наблюдението и координацията на този процес – Министерството на труда и социалната политика и неговите ключови структури по отношение на детето – Държавната агенция за закрила на детето и Агенцията за социално подпомагане. Представителите на тези институции на национално и регионално равнище са тези, които разполагат с най-точна информация за напредъка по изпълнение на Стратегията и основните постижения и предизвикателства в тази област. Също така, бяха отчетени и техните становища относно взаимодействието между заинтересованите страни, евентуална необходимост от нови мерки, механизми за по-бързо и ефективно осъществяване на вече предвидените мерки, както и необходимостта от допълнителни ресурси.

Целева група на това изследване са експерти от дирекциите "Социална закрила" и "Социално включване" на МТСП, Главна дирекция "Контрол по правата на детето" (включително от 6-те Териториални отдела) и Дирекция "Държавна политика за детето" на ДАЗД, и от Дирекция "Закрила на детето" на АСП.

Метод на регистрацията

Аналогично на проучването сред представители на НПО, беше приложен методът на дълбочинното интервю.

Метод на подбор и обем на извадката

Планираният и осъщественият брой респонденти е N=11. Рекрутирането на респондентите се осъществи посредством официални писма до ръководни лица в съответните институции, съдържащи молба за определяне на най-подходящия респондент. От едно от избраните звена беше получен отказ с мотива, че няма компетентен експерт, който да отговори на въпросите по теми, свързани с Националната стратегия за детето.

Полева работа

Дълбочинните интервюта бяха проведени от Експерта по качествени изследвания в периода 16 февруари – 1 март 2012 г. На повечето интервюта беше направен звукозапис, който заедно със записките на интервюера служи за

изработване на анализа. На респондентите беше обяснено, че всички записи ще бъдат използвани само за целите на анализа. Всякакви имена и лични данни ще останат конфиденциални и няма да бъдат предоставяни на трети лица. Екипът по проекта ще унищожи записите и всички документи, съдържащи лична информация, до един месец след приключване на проекта и приемане на работата от страна на Възложителя.

Онлайн анкета с представители на РДСП на областно ниво - регионални директори и експерти по закрила.

Цели и обхват

Подходящи респонденти за тази онлайн анкета са регионалните директори и експертите по закрила на детето в Регионалните дирекции по социално подпомагане. Тяхното участие даде възможност изпълнението на НСД 2008-2018 и НПД в последните три години да се проследи на областно ниво и да се провери дали съществуват някакви специфики или значими разлики между отделните области и райони на страната. Респондентите бяха помолени да обобщат основните постижения и предизвикателства конкретно за тяхната област, включително взаимодействието с други заинтересовани страни, да оценят потребността от допълнителни ресурси и да я прецизират в конкретни параметри, както и да оценят подготвеността на специалистите от държавните институции в своите области да изпълняват националните стратегически и програмни документи.

Метод на регистрация

Онлайн анкетата (CAWI) обикновено се числи към количествените методи на изследване, но приложена като полуструктуриран въпросник, може да предостави както количествена, така и качествена информация. Както беше споменато, този метод позволява голяма степен на свобода и гъвкавост за сравнително ангажирани респонденти: те сами могат да решат кога да попълнят анкетата, имат достатъчно време да обмислят добре отговорите си по въпроси, свързани с експертни становища, при необходимост могат да прекъснат попълването и да довършат в друго подходящо за тях време в периода на провеждането на полевата работа. Това даде възможност за изразяване на становищата на респондентите както по въпроси, свързани с количествени параметри, така и изискващи предоставянето на по-задълбочена аргументация.

Метод на подбор и обем на извадката

Онлайн анкета с представители на РДСП се проведе изчерпателно – тя е изпратена до всички Регионални дирекции, с молба да бъде попълнена поотделно от двама души: директора и експерта по закрила на детето. Така, генералната съвкупност за изследването е 56 души, но изпълнения обем е 55 души, поради напускане на един експерт и вакантност на неговото място към момента на провеждане на анкетата.

Полева работа

Преди започването на полевата работа, директорите на РДСП получиха официални писма, информиращи за целите на проекта и характера на исканото съдействие, заедно с писмо за подкрепа от Възложителя. Полевата работа протече в периода 31 януари – 6 март 2012 г.

Анкета сред служители на отделите за закрила на детето към Дирекциите „Социално подпомагане“.

Цели и обхват

Анкетата сред служители на ОДЗ към ДСП имаше две основни цели. От една страна, тя потърси мненията на служителите относно постиженията и предизвикателствата в тяхната работа, взаимодействието с представители на другите заинтересовани страни и предложенията им за подобряване на ситуацията в областите, в които те идентифицират дефицити. От друга страна, посредством комбинация от самооценки и обективни данни, беше събрана информация за подготвеността на служителите да се справят с предизвикателствата в тяхната работа, от гледна точка на образование и квалификация, професионален опит, психологически нагласи, възможности за достъп до нови методи на работа и др.

Метод на регистрация

Проучването сред тази целева група се осъществи чрез самостоятелно попълване на въпросник на хартиен носител. Към всяка анкетна карта беше осигурен и самозалепващ се плик, който гарантира анонимността на отговорите на респондентите.

Метод на подбор и обем на извадката

Анкетата с въпросници на хартиен носител също се проведе изчерпателно – всички 753 служители в 147-те ДСП бяха поканени да вземат участие, но поради откази, отсъствие и други причини по време на полевата работа, изпълненият обем е 638 попълнени анкетни карти.

Полева работа

Преди започването на полевата работа, Директорите на ОЗД към ДСП получиха официални писма, информиращи за целите на проекта и характера на исканото съдействие, заедно с писмо за подкрепа от Възложителя. Полевата работа се извърши в периода 15 февруари – 6 март 2012 г..

Брой обхванати лица

В резюме, описаните проучвания обхванаха общо 2446 лица, разпределени в следните групи:

Таблица 1 Брой обхванати от проучванията лица

Целева група	Обхванати лица
Представители на широката общественост	1014
Семейства с деца, бенефициенти на социални услуги или помощи	225
Деца със СОП	101
Родители на деца със СОП	101
Деца извън родната семейна среда и полагащи грижи за тях	108
Ръководители на институции за деца и центрове от резидентен тип	83
Приемни родители	100
Представители на НПО	10
Експерти от МТСП, ДАЗД и АСП	11
Директори и експерти по закрила от РДСП	55
Служители в ОЗД към ДСП	638
Общо	2446

II. РЕЗУЛТАТИ

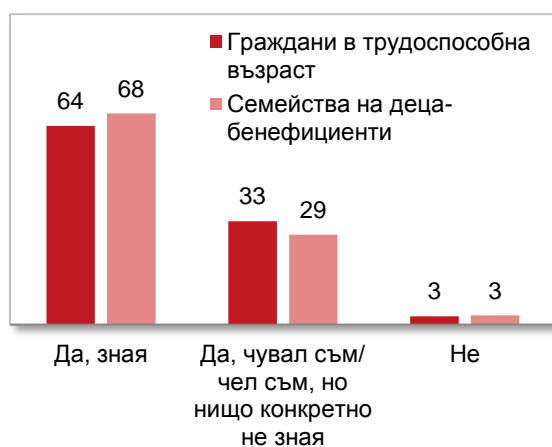
1. Познаване на НСД 2008-2018 и НПЗД 2008-2011

Равнища на информираност

Представители на населението в трудоспособна възраст и семейства на деца-бенефициенти

Като цяло сред трудоспособното население на страната, информацията за дейностите по закрила на детето е широкоизвестна, но откъслечна и по-скоро повърхностна. От една страна, Държавната агенция за закрила на детето е известна на много голяма част от широката общественост: близо две трети (64 на сто) от интервюираните твърдят, че знаят за нейното съществуване, и още 33 на сто са чували, без да знаят точното име на Агенцията или други подробности. Сред семействата с деца, бенефициенти на социални помощи или услуги, резултатите са аналогични (68 срещу 29 на сто). Под една пета и от двете групи, обаче, се чувстват добре запознати с функциите на ДАЗД и мерките по закрила на детето, които тя осъществява. Мнозинството респонденти (62 на сто сред трудоспособното население и 59 на сто сред семействата на деца-бенефициенти) са чували само за отделни мерки по закрила, а един от всеки пет души и от двете групи не знае нищо за извършваното в тази сфера.

Графика 1 Запознатост с ДАЗД

Графика 2 Запознатост с НСД 2008-2018

База: Всички респонденти (Семейства - N=225, Граждани - N=1014)

Информираността относно Националната стратегия за детето 2008-2018 сред заинтересованите страни извън рамките на ангажираните институции може да се оцени като слаба: четири от пет представители както на трудоспособното население на страната, така и на семействата на деца-бенефициенти, изобщо не са чували за нейното съществуване.

Все пак, що се отнася до конкретни мерки за подобряване на положението на децата, те са многократно по-добре известни от стратегическите и програмните документи, които ги предвиждат. Четирима от всеки пет интервюирани както сред широката общественост като цяло, така и сред семействата на деца-бенефициенти, са чували за конкретни мерки поне в една област. Най-популярни са мерките за защита на децата от насилие и експлоатация (съответно посочени от 78 и 77 на сто от двете групи) и за защита на правото им на образование (посочено съответно от 61 и 56 на сто). Със сравнително добра популярност се ползват също мерките в областта на здравните грижи (цитирани съответно 48 и 41 на сто), жизнения стандарт и социалното подпомагане (съответно 45 и 38 на сто), семейната среда (съответно 44 и 39 на сто) и семейната среда (съответно 44 и 39 на сто).

Графика 3 Дял на запознатите с конкретни мерки по приоритетни области

База: Всички респонденти (Семейства - N=225, Граждани - N=1014)

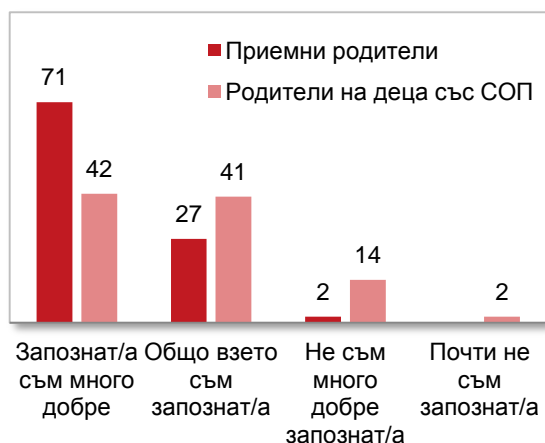
Практически почти всички трудоспособни граждани на страната заявяват, че биха сигнализирали, ако са свидетели на ситуация, в която дете е поставено в риск, но около една четвърт не знаят къде и как биха могли да направят това. Около 45 на сто биха се обърнали към полицията и 21 на сто биха позвънили на спешния номер 112.

Приемни родители и родители на деца със СОП

Тревожни дефицити по отношение на информираността се забелязват и сред специфични целеви групи, каквито са приемните родители и родителите на деца със СОП.

Сред приемните родители, равнището за информираност както за потребностите на настанените при тях деца, така и за техните права, е на високо равнище – съответно 74 и 71 на сто от интервюираните са на мнение, че са много добре информирани, а дяловете на тези, които се смятат за не много добре информирани, са незначителни (под 5 на сто). По отношение на процедурите и механизмите на упражняване на тези права, обаче, резултатите не са толкова добри. Едва 30 на сто се смятат за много добре информирани, 45 на сто се смятат за по-скоро добре информирани, и една четвърт оценяват собствената си информираност като недостатъчна.

Графика 4 Запознатост с потребностите на обгрижваното дете

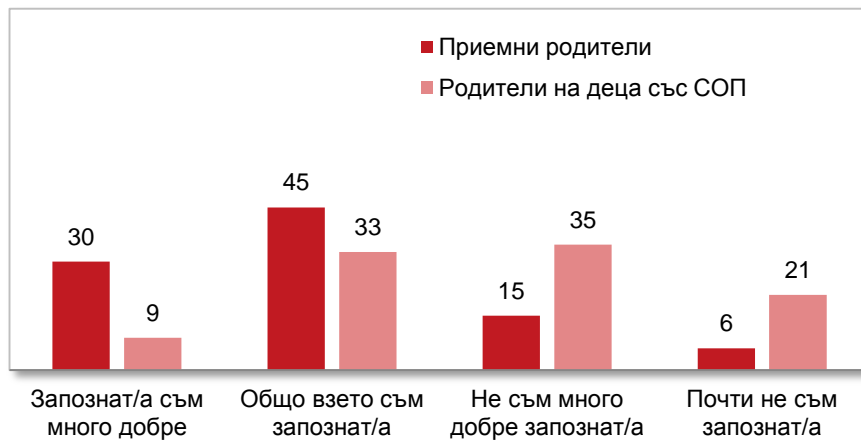
Графика 5 Запознатост с правата на обгрижваното дете

База: Всички респонденти (Приемни родители - N=638, Родители на деца със СОП - N=101)

Сред родителите на деца със СОП, които нямат толкова добри възможности да се консултират често със специалисти, както приемните родители, резултатите са значително по-неблагоприятни. Като много добре запознати с потребностите на детето си се чувстват 42 на сто от родителите, а всеки пети смята, че изобщо не е запознат. По отношение на правата, резултатите са точно противоположни – едва 19 на сто се чувстват много добре информирани, а 39 на сто смятат, че са недостатъчно или изобщо неинформирани за правата на децата си. Още по-неблагоприятна е ситуацията с информираността относно процедурите и механизмите за упражняване на тези права – едва 9 на сто смятат, че тя е на много добро равнище, а 54 на сто оценяват, че не са добре запознати или почти не са запознати с тези процедури и механизми.

Графика 6 Запознатост с процедурите за упражняване на правата на обгрижваното дете

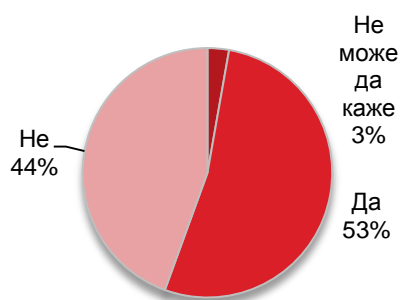

База: Всички респонденти (Приемни родители - N=638, Родители на деца със СОП - N=101)

Деца, живеещи извън родната си семейна среда

Сред децата, живеещи извън родната си семейна среда, малко повече от половината са чували, че децата имат права. Повечето от тях, обаче, или немогат да посочат конкретно свое право, или формулират в най-обща форма, че за децата трябва да се полагат грижи. Единствените права, които са сравнително ясно разпознаваеми, са правото на образование и на достоен жизнен стандарт.

Графика 7 Дял на деца извън родната семейна среда, чували за права на децата

База: Всички респонденти (N=108)

Графика 8 Запознатост на деца извън родната семейна среда с конкретни права

База: Чувалите за права на децата (N=57)

Малко под половината са чували и за специални телефонни номера за деца, които са в опасност или имат нужда от помощ, но едва едно от пет деца може да каже валиден телефонен номер (като във всички верни отговори е цитиран единствено 116111).

Става ясно, че усилията за информиране на гражданите на страната за правата на детето не са достатъчно системни и целенасочени. Колкото по-малко се знае обаче за правата на детето и колкото по-малко се говори за тях, толкова по-малко ще се зачитат нуждите му, по-малко ще се грижат за него, ще се negliжират потребностите като на човешко, равноправно същество и обратно – ще расте престъпността спрямо децата.

Представители на НПО, доставчици на услуги за деца

Като цяло, информираността на представителите на НПО относно НСД 2008-2018 и годишните НПЗД също може да се оцени като слаба. Част от респондентите споделят, че се нуждаят от повече комуникация с представители на отговорните институции на национално равнище, с цел да получат по-добро разбиране и тълкуване на определени положения в споменатите документи, които са налични и публично достъпни. Основната причина за сравнително слабата информираност за документите като цяло е фактът, че всяка НПО е съсредоточена основно върху целевите групи, за които работи. Около една трета познават добре само нормативните документи и стандарти за работа конкретно със своите целеви групи, а още една трета познават и разписаното в Стратегията и НПЗД, но само в частите, които засягат тяхната дейност. С други думи, те познават много добре специфичната област, в която работят, но не оценяват цялостните си познания за разписаните в Стратегията и Програмите политики и мерки като достатъчно добри и подробни.

Тези представители на НПО, които оценяват своята обща информираност като сравнително добра, са малцинство – приблизително една трета от интервюираните. Те работят за организации, които от много години работят в областта на закрилата на детето, сравнително известни са на национално или регионално ниво, и което е най-важно, имали са множество възможности досега за пряк контакт и обсъждане на различни елементи от политиките за детето с представители на национални и регионални институции.

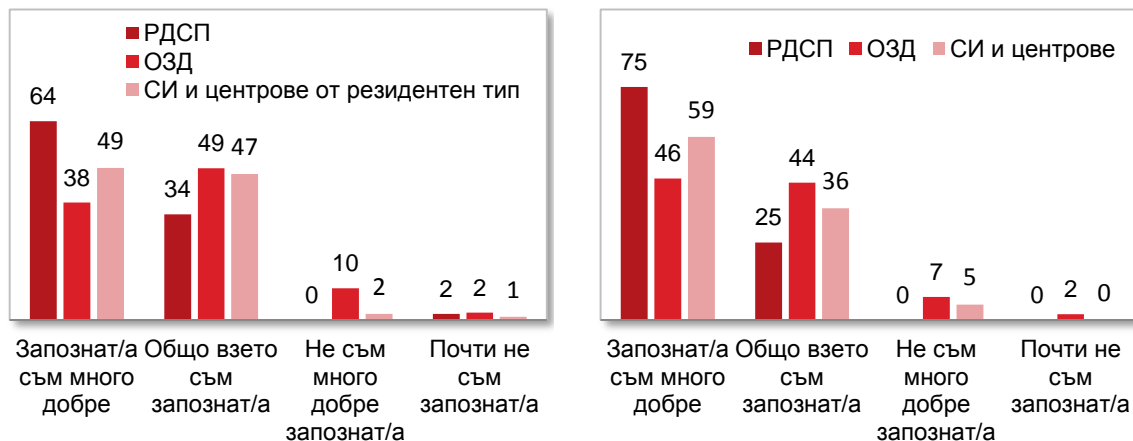
Представители на институции на местно ниво

Сред ръководителите и експертите по закрила в РДСП, сред служителите в ОЗД към АСП и сред ръководителите на институции за деца и центрове от резидентен тип, информираността за НСД и НПЗД е на значително по-добро равнище. По отношение на НСД, като много добре информирани се определят съответно 64, 38 и 49 на сто от респондентите, а по отношение на НПЗД, тези дялове са съответно 74, 46 и 59 на сто. Очевидно, годишните НПЗД, които определят по-конкретни задачи, срокове и изпълнители, се познават по-добре от Стратегията и от трите групи заинтересовани страни.

Все пак е необходимо да се подчертае, че равнището на запознатост с тези документи сред служителите в ОЗД към АСП не може да се приеме като

удовлетворително. Един от всеки десет сред тях се определя като недостатъчно добре информиран за тях. Тези данни са тревожни, особено на фона на факта, че именно служителите в ОДЗ са натоварени с основните задачи по изпълнение на политиките за детето и би следвало във всеки един конкретен случай да се съобразяват с основните насоки на тези политики.

Графика 9 Запознатост с НСД 2008–2018 Графика 10 Запознатост с НПЗД 2008–2011

База: Всички респонденти (Ръководители и експерти по ЗД в РДСП N=55, Служители в ОЗД N=638, Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип N=83)

Представители на институции на национално и регионално ниво

Дотук изложените резултати са налице въпреки твърденията на представители на институции на национално равнище, че процесът на изработване на Стратегията е бил максимално отворен към всички заинтересовани страни:

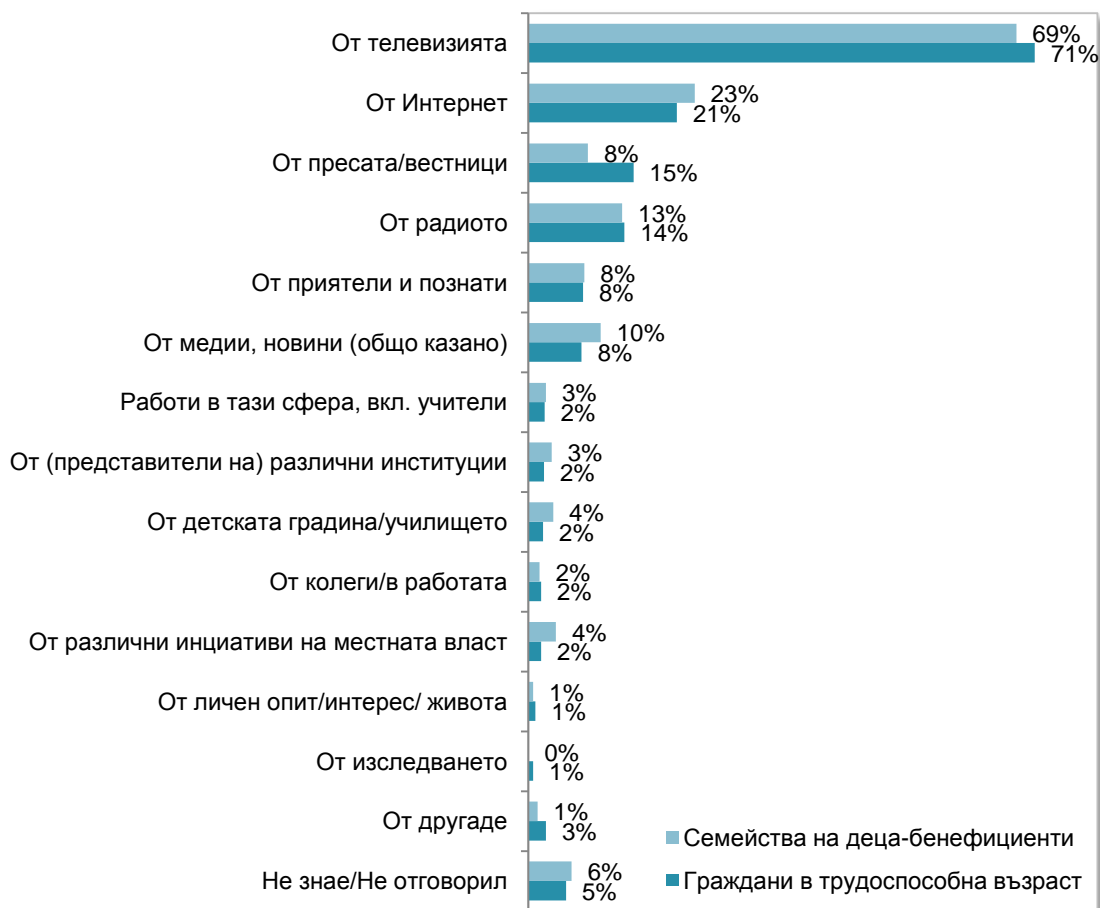
"Настоящата стратегия е може би най-обсъжданият документ в държавата. На ниво институции, имаше обсъждане на вариантите на две нива – първо експертно, и след това – политическо. Имаше предложения от граждани на електронните страници, обсъждания и предложения от НПО, обществени обсъждания, и в крайна сметка тя е приета и от Парламента."
(Представител на институция)

Самите представители на институции на национално и на регионално ниво заявяват, че под една или друга форма те лично или други представители на техните звена са участвали и участват в процеса на изработване на НСД и НПЗД. Те също така изразяват обща удовлетвореност от механизмите, по които техните звена участват. Прави впечатление, обаче, че различните Териториални отделения на ДАЗД са включени или са били включени в този процес по твърде

различен начин – от възможността в течение на календарната година да изразяват становища по различни проблеми, през ангажимента просто да предадат становището на детските парламенти по проекта на настоящата Стратегия, до пряко участие в изработването на нейния първи вариант. Също така, част от Териториалните отдели изразяват желание не само да дадат предложения в първоначалната фаза, преди изготвянето на първия вариант на съответния документ, но също така да предоставят становища за вече изготвения първи вариант, преди той да отиде на по-високо политическо ниво.

Източници на информация

Графика 11 Информационни източници за мерки за детето

База: Всички респонденти (Семейства - N=225, Граждани - N=1014)

Както за широката общественост, така и за семействата на деца-бенефициенти на социални помощи или услуги, основният източник на информация за предприеманите мерки за детето е телевизията. Около 70 на сто от представителите и на двете групи научават за политиките за детето по този

информационен канал. Останалите видове медии информират по този въпрос значително по-малки дялове от тези две целеви групи. Съответно 21 и 23 на сто научават за различни мерки за детето от интернет, 14 и 13 на сто – от радиото, и 15 и 8 на сто – от пресата. Всички останали видове източници се ползват от незначителни дялове от респондентите.

По съвсем различен начин стои въпросът с информацията за правата и потребностите на децата, които са лична или служебна отговорност. За осигуряването на тази по-специализирана информация, средствата за масово осведомяване играят незначителна роля. Също така, значението на различните видове информационни източници варира съществено според вида обгрижваща среда и функциите, с които са натоварени различните типове полагащи грижи.

За ръководителите на специализирани институции за деца и центрове от резидентен тип, трите най-важни източника са нормативната уредба в страната, страниците на отговорните институции в интернет, както и персоналната комуникация с представители на тези институции (споменати съответно от 98, 71 и 65 на сто от респондентите). Освен това, съществен дял от тази група разчита и на обсъждания с приятели, познати и колеги (41 на сто).

Огромното мнозинство от приемните родители – 88 на сто, получават необходимата информация за настанените при тях деца лично от представители на институции, като най-често, съгласно нормативните разпоредби, това са представители на АСП. Ползват се също и други разнообразни източници, но от сравнително малки дялове всеки. Между една пета и една четвърт от приемните родители се информират от нормативни документи, от страници на български институции, от интернет форуми и от лични разговори с приятели, познати и колеги.

Семействата на деца-бенефициенти, както видяхме, по общи въпроси за политиките за детето се информират най-често от телевизията. Когато става въпрос за приложението на тези политики върху техните собствени деца, обаче, предпочитат да се обърнат преди всичко към най-близкото си обкръжение и да получат сведения за практическия опит на приятели, познати и роднини (51 на сто). Още 40 на сто търсят персонален контакт с представители на институции, а всеки трети търси личния опит на хора с подобни проблеми, споделен в интернет форуми.

Родителите на деца със СОП са тази целева група, която най-трудно се ориентира в официалните източници (нормативни документи и страници на институции в интернет) и респективно, най-рядко черпи информация за правата и потребностите на своите деца от там. Спецификите на децата със СОП правят преките контакти с представители на институции най-достоверния източник на информация за техните родители – близо две трети (63 на сто) получават необходимата им информация по този начин. Също така, малко над една трета (36 на сто) научават за потребностите на децата си от лекари. Не са малко, обаче, и

тези родители на деца със СОП, които разчитат на информация от близки и познати (26 на сто) и от интернет форуми на хора със сходни проблеми (20 на сто).

Графика 12 Информационни източници за правата и потребностите на обгрижваните деца

База: Всички респонденти (СИ и центрове - N=83; Приемни родители - N=100; Семейства на деца-бенефициенти - N=225; Родители на деца със СОП - N=101)

Съществените дялове от целевите групи, които научават за правата на детето от приятели, познати и роднини и нерепрезентативността на тези източници, поставят под съмнение доколко реалистични са представите на твърдящите, че са добре запознати с правата и потребностите на собственото си дете.

Казаното дотук води до един основен и много важен извод по отношение на комуникацията с тези целеви групи, и той е, че официалната, безлична информация в нормативната уредба и публикувана на страниците на отговорните институции се ползват масово и спокойно само от тези, които имат дългогодишен професионален опит в областта на закрилата на детето. Останалите целеви групи, които са по-скоро потребителите на този професионален опит, имат необходимост не само от публикувана някъде безлична информация, колкото и лесно достъпна да е тя, а също от **обсъждане на възможностите и на необходимите процедури по конкретния индивидуален случай или потребност на конкретното дете, в неговия специфичен социален контекст – състояние на биологичното му семейство, правен статус или текуща мярка за закрила.**

Същата теза се застъпва и в много от изказванията на представители на НПО, които обвиняват администрациите, контактуващи пряко с бенефициенти, в бездушие, формален подход и отказ да информират и консултират в най-добрия интерес на бенефициента:

"Служителите очакват от хората, че те трябва да четат по интернет и да се самоинформират. Да, но не е така. Трябва да се влагат повече усилия, свързани с информираността, и за мен това е много сериозен проблем в България. За всичко, което е свързано със семейството, е необходимо да има един служител, който да е търпелив, и ако трябва, да мине и на психотестове, защото аз съм срещала какви ли не служители, и да знае, че е длъжен да информира, защото човекът може дори да не знае, че трябва да зададе даден въпрос." (Представител на НПО)

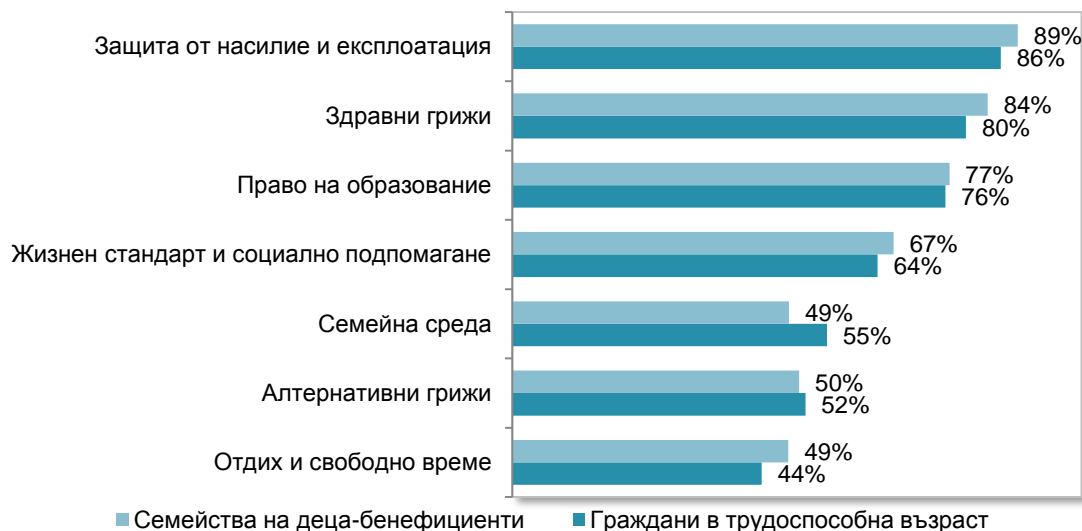
2. Подкрепа за основните принципи на НСД 2008-2018 и НПЗД 2008-2011

Приоритети по основни области на закрила

Сред основните области на детските права, не съществува нито една, по която обществеността като цяло да е на мнение, че не е необходимо да се работи. Същевременно, обаче, обществените оценки са много ясно концентрирани върху три приоритета, които се оценяват като изключително спешни от огромното мнозинство от гражданите на страната и респективно, се възприемат от широката общественост като най-неотложна потребност.

На първо място, общественото внимание е концентрирано върху защитата на децата от насилие и експлоатация – 86 на сто от представителите на широката общественост и 89 на сто от семействата на деца-бенефициенти оценяват мерките в тази област като изключително спешни. На второ място като изключително спешно се оценява подобряването на здравните грижи за децата (посочено съответно от 80 на сто от широката общественост и 84 на сто от семействата на деца-бенефициенти), а на трето – подобряването на положението на децата по отношение на правото им на образование (респективно 76 и 77 на сто). Тези две целеви групи поставят силен акцент и върху необходимостта от подобряване на жизненото равнище на децата, но в сравнение с изброените три области значението, което му се придава, е по-слабо (съответно 64 и 67 на сто го определят като изключително спешно).

Графика 13 Оценили въвеждането на мерки по приоритетни области като "изключително спешно"

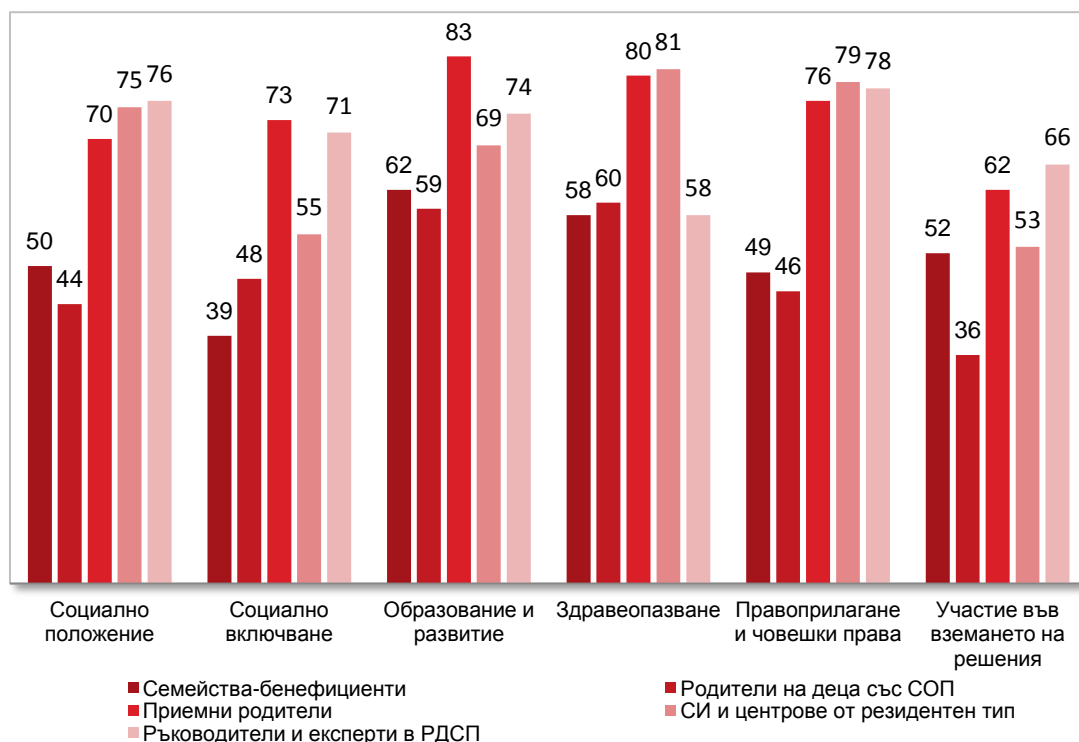
База: Всички респонденти (Семейства - N=225, Граждани - N=1014)

На фона на тези данни, усилията за укрепване на семейната среда и за създаване на алтернативни грижи не се отхвърлят като предстоящи задачи, но тяхната спешност се оспорва – оценяват се като спешни от около половината от тези две целеви групи.

Ефективност на мерките по основни области на закрила

Мненията на различните групи респонденти за това доколко съществуващите политики, стандарти и норми успяват да гарантират правата на децата в основните ключови области, се различават значително. Като цяло, най-оптимистични становища са изказани от страна на приемните родители. Между 62 и 83 на сто от тях са на мнение че съществуващите политики, стандарти и норми гарантират правата на настанените при тях деца напълно или в много голяма степен, като най-оптимистични са становищата им за областта на образованието и здравеопазването (съответно 83 и 80 на сто), а сравнително най-малко оптимистични са за областта на участието във вземането на решения (62 на сто).

Графика 14 Оценили мерките по приоритетни области като гарантиращи правата напълно или в голяма степен

База: Всички респонденти (Семейства-бенефициенти - N=225, Приемни родители - N=100; Родители на деца със СОП - N=101; СИ и центрове - N=83; Ръководители и експерти по ЗД в РДСП - N=55)

Не е изключено, обаче, известна част от тези позитивни становища да са дадени поради нежеланието на респондентите по един или друг начин да влязат в конфликт с държавните институции, които контролират тяхната дейност. Косвено потвърждение за подобна теза е фактът, че 70 на сто от приемните родители смятат, че държавните политики в голяма степен гарантират правата на децата в областта на социалното им положение, и същевременно 50 на сто признават, че доходите на домакинството им значително недостигат за изпълнение на стандартите за отглеждане на дете.

Оценките на родителите на деца със СОП са значително по-негативни от изразените от приемните родители становища, но се припокриват по отношение на мненията за областите на по-добре гарантираните и по-слабо гарантираните права на децата. Сред родителите на деца със СОП, дяловете на тези, според които държавните политики, стандарти и норми гарантират правата на децата напълно или в голяма степен, варират от 36 до 60 на сто, като отново най-голямо удовлетворение е изразено от политиките в областта на образованието и здравеопазването (съответно от 59 и 60 на сто), а най-слабо – в областта на участието във вземането на решения (36 на сто) и социалното положение (44 на сто).

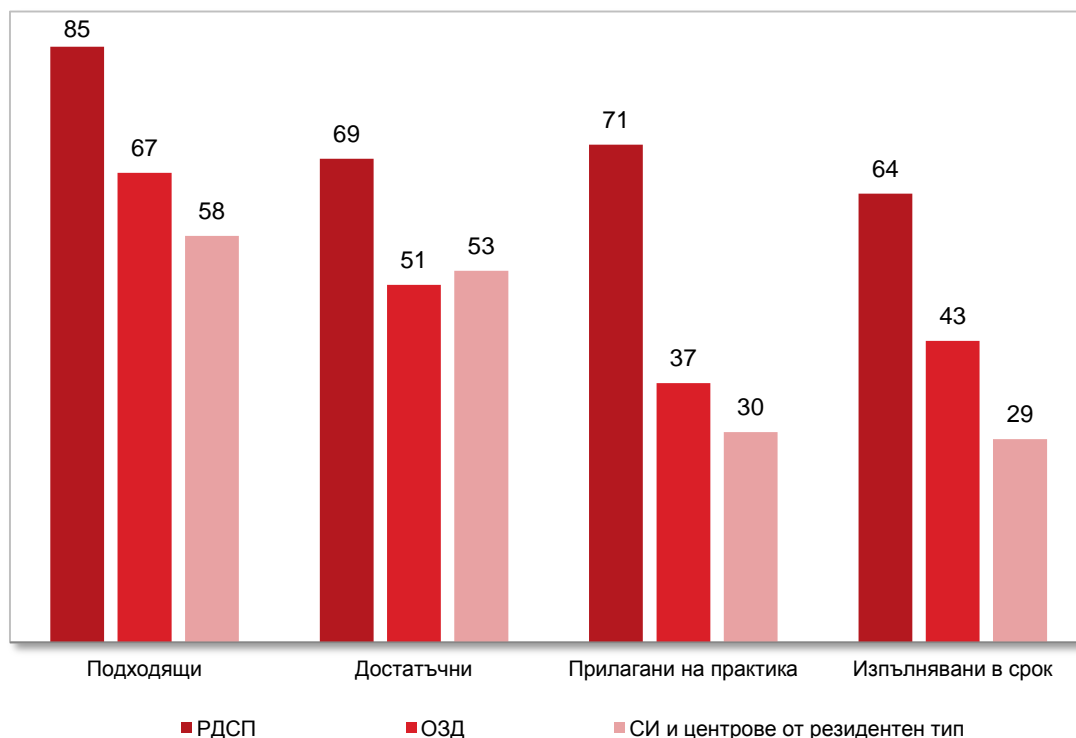
Семействата на деца-бенефициенти на социални помощи или услуги изразяват сходни становища с тези на родителите на деца със СОП, от гледна точка на степента на проявената критичност. Техните позитивни оценки за способността на политиките да гарантират правата на децата им обхващат между 39 и 62 на сто от интервюираните. Оценките им за различните области, обаче, са сходни с тези на родителите на деца със СОП само за половината от разглежданите области – образование и развитие, здравеопазване и правоприлагане и човешки права. По отношение на социалното положение на децата си и участието им във вземането на решения те дават по-позитивни оценки от родителите на деца със СОП - съответно 50 и 52 на сто са изразили мнение, че политиките гарантират правата в тези области напълно или в голяма степен. По отношение на социалното включване, обаче, далите позитивни оценки са едва 39 на сто.

Направените оценки от страна на представители на институции на местно ниво като цяло са по-позитивни. Сред ръководителите на институции за деца и центрове от резидентен тип, изразилите становища, че политиките и стандартите гарантират напълно или в голяма степен правата на децата, варират от 53 до 81 на сто за отделните области, а при ръководителите и експертите по закрила в РДСП – между 58 и 78 на сто. Техните мнения за областите на по-добре гарантираните и по-слабо гарантираните права на децата, обаче, се различават както помежду си, така и с тези на двете групи родители. Според ръководителите на институции за деца, правата на децата, настанени при тях, са най-добре гарантирани в областта на здравеопазването и правоприлагането (посочени от по 80 на сто), а най-неблагоприятна е ситуацията по отношение на участието им във вземането на решения и социалното включване (посочени като добре гарантирани само от 53 и 55 на сто). Според ръководителите и експертите по закрила в РДСП, най-добре са гарантирани правата на децата в областта на правоприлагането и социалното положение (съответно според 78 и 76 на сто), а сравнително най-слабо гарантирани са правата в областта на здравеопазването (посочени като добре гарантирани от 58 на сто).

Като цяло, ясно може да се забележи тенденцията, че биологичните семейства на децата дават значително по-ниски оценки от отглеждащи деца извън родната им среда и представители на институции. Едно от възможните обяснения на този факт е, че последните се припознават като носещи част от отговорността за изпълнението на политиките за детето и съответно са по-склонни да дават позитивни оценки за тях.

Обща адекватност и степен на изпълнение

Графика 15 Оценили всички или повечето мерки, заложените в НСД и НПЗД, като адекватни и изпълнявани

База: Всички респонденти (Ръководители и експерти по ЗД в РДСП - N=55; Служители в ОЗД – N=638; Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип - N=83)

Повечето интервюирани представители на институции на регионално и местно равнище, които работят с деца, изразяват умерено позитивни оценки за адекватността на политиките, заложените в НСД 2008-2018 и НПЗД 2008-2011. Според мнозинството от представителите на институции за деца, служителите в ОЗД и ръководителите и експертите по закрила в РДСП, всички или повечето от тези политики са подходящи (мнение, изразено съответно от 58, 67 и 85 на сто). Също така мнозинство са и тези, според които в повечето или във всички сфери политиките за закрила на детето са достатъчни (съответно 53, 51 и 69 на сто).

Правят впечатление по-оптимистичните оценки на ръководителите и експертите по закрила в РДСП, които по отношение на прилагането на практика на политиките за детето се различават особено драстично от мненията на останалите две групи. Ако според 71 на сто от представителите на РДСП всички или повечето политики се прилагат на практика, сред служителите в ОЗД и сред ръководителите на институции и центрове за деца от резидентен тип, съответните дялове са двойно по-ниски (респективно 37 и 30 на сто). Сред тези две групи преобладават и песимистичните становища относно срочното изпълнение на заложеното в НСД и

НПЗД, докато сред представителите на РДСП даващите позитивни оценки за изпълнението в срок са близо две трети.

Като цяло може да се отбележи тенденцията, че колкото по-близо са до децата дадена група представители на институции и колкото по-често контактуват с тях, толкова по-песимистични становища изказват относно практическото приложение и срочното изпълнение на заложените в НСД и НПЗД политики.

Представителите на НПО са разделени в мненията си относно разписаните в НСД и НПЗД политики и цели.

Една част от тях, спонтанно или след представяне на основните приоритети и области, заявяват, че според тях написаното е адекватно, изчерпателно, добре формулирано, еднакво важно. Друга част подчертават, че именно тази всеобхватност представлява основен недостатък на НСД и НПЗД. Според тях е необходимо за даден програмен период да бъдат обособени значително по-малко на брой приоритетни области, за да бъде възможно фокусирането на усилията върху тях и постигането на видим резултат в обозрим период от време.

"Когато трябва да се свършат неща от едно до осем, трябва да се започне първо с първото, след това с второто, и след това с третото, а не с първото, петото и осмото." (Представител на НПО)

"Не можеш да изброиш седем неща и да твърдиш, че всички те са приоритет. За да бъдат приоритет наистина, трябва да бъдат най-много три неща." (Представител на НПО)

Макар и рядко, са отправени критики за неадекватност или недообмисленост на конкретни политики. Най-често това са политиките, насочени към правото на детето на участие във вземането на решения, с които, според респондентите, се прехвърлят на децата отговорности, които те не са в състояние да носят, а също и процесите на деинституционализация "на всяка цена", без да се акцентира достатъчно категорично върху интереса на конкретното дете и без да са достатъчно добре развити формите на алтернативни грижи.

Подобно на представителите на НПО, представителите на институции също са разделени в мненията си относно разписаните в НСД и НПЗД политики и цели.

Една част от тях, заявяват, че написаното е адекватно, изчерпателно, добре формулирано. Друга част акцентират върху необходимостта от по-прецизно фокусиране, по-подробно разписване на избрани политики, вместо стремежа еднакво общо да се обхванат всички области на закрила.

Като цяло, сред представителите на НПО и на институции на национално и регионално ниво преобладават становищата, че съществува необходимост от преосмисляне, прецизиране, актуализиране на програмните и стратегическите документи в съответствие с натрупания досега опит и тенденциите, които могат да се забележат. Една от тревожните тенденции, отбелязана както от представители на НПО, така и от представители на институции, е подценяването на значението на превантивните мерки във всяка една област от правата на децата и респективно, недостатъчните ресурси, отделяни за тях.

3. Принос на НСД и НПЗД в осъществяването на политики за закрила на детето

Становищата на представителите на институции на национално и регионално ниво относно ролята на НСД и НПЗД са доста противоречиви. Част от респондентите изказват изцяло позитивни становища, подчертавайки всеобхватността на Стратегията и ролята ѝ на основа за изработването на всички по-късни стратегически и нормативни документи в областта на закрилата на детето. Друга част, обаче, са на мнение, че Стратегията, и респективно, следващите я програми, са твърде общи; твърде “разпилени”, нефокусирани; без ясно разписване на ангажиментите на различни ангажирани институции за изпълнението на конкретни политики и мерки; без финансова подплатеност на всяка една от предвидените политики и мерки. Необходимо е да се отбележи, че тук тези мнения съвпадат с част от изразените от представители на НПО.

*"Вие чели ли сте я тази стратегия? Аз не мога да си представя, че има човек, който да не се почувства изгубен, докато стигне до края."
(Представител на институция)*

Също така, оставени свободно да развият своята аргументация, представителите на институции се позовават преди всичко на други документи, като проекта за новия Закон за детето и Визията за деинституционализация, както и на конкретни изпълнявани проекти, като например “Детство за всички”. Този факт е косвено свидетелство, че въпреки своята неоспорима, основополагаща важност в началото на програмния период, с течение на времето Стратегията остава на заден план. В съзнанието на респондентите значително по-ясно присъстват както по-съвременни, така и по-целенасочени документи, с по-ясно концентрирани насоки, механизми, финансови ресурси и политическа воля.

"Стратегията за деинституционализация е по-ясна, по кратка и финансово обоснована... Всичко останало, което е разписано да се случи "в рамките на републиканския бюджет", няма как да се случи." (Представител на институция)

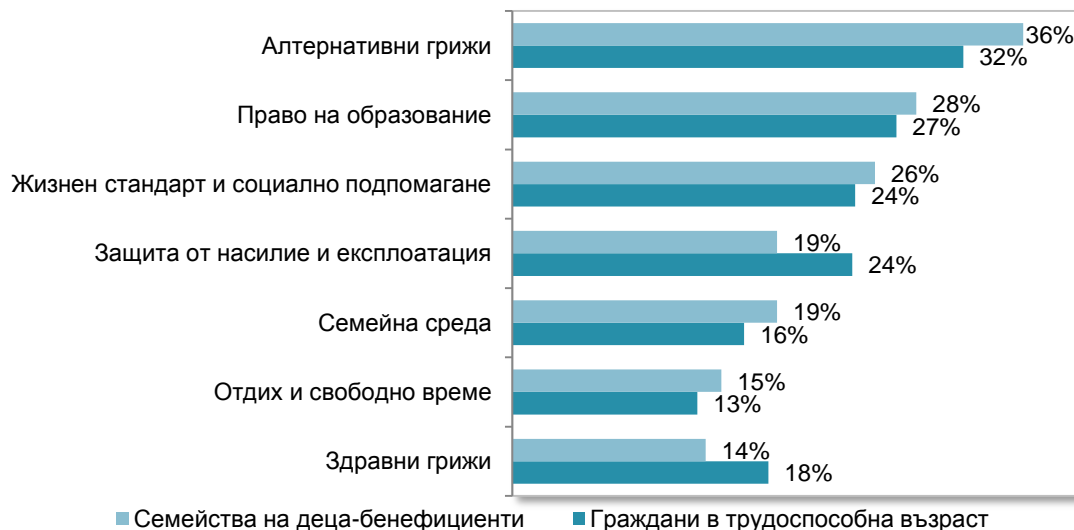
4. Оценки за промените и за ефективността на прилаганите мерки в областта на закрилата на детето в периода 2008-2011

Обществени оценки

Запитани дали са забелязали изпълнението на конкретни мерки и политики за подобряване на положението на децата в последните три години, около 43 на сто от представителите на широката общественост и 50 на сто от семейства на деца-бенефициенти отговарят утвърдително. Конкретни мерки в конкретни области, обаче, са успели да назоват едва по около една трета от двете групи респонденти (33 на сто от трудоспособните граждани на страната и 34 на сто от семействата на деца-бенефициенти).

И двете групи посочват най-често мерки в областта на алтернативните грижи – (32 на сто сред трудоспособното население като цяло и 36 на сто сред семействата на деца-бенефициенти), следвани от мерки с цел гарантиране правото на образование (съответно 27 и 28 на сто). По 24 на сто и от двете групи посочват мерки по отношение на жизнения стандарт, и също толкова представители на широката общественост посочват и мерки в защита на децата от насилие и експлоатация. Най-рядко посочваната област от страна на обществеността като цяло е отдиха и свободното време (13 на сто), а от страна на семействата на деца-бенефициенти – здравните грижи за децата (14 на сто).

Графика 16 Наблюдавано изпълнение на конкретни мерки по приоритетни области

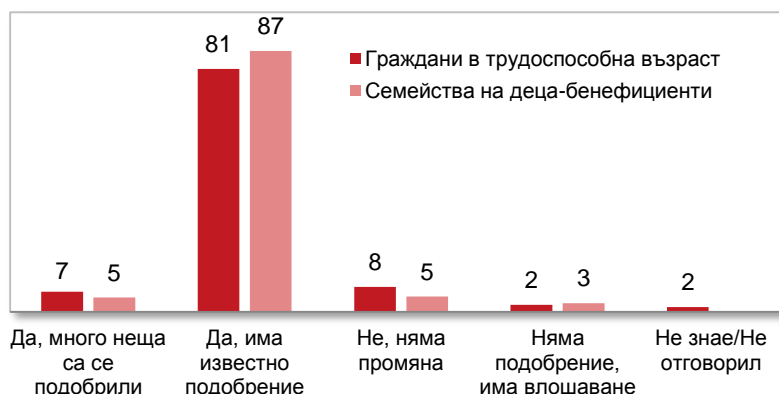

База: Посочили конкретни мерки (Семейства - N=76, Граждани - N=330)

Тези данни показват, че съществува известно разминаване между приоритетите, които обществеността поставя като най-належащи, и действителното изпълнение по приоритетни области, като очевидно работата по деинституционализация на децата и създаването на алтернативни грижи е получила безспорен приоритет, за сметка преди всичко на здравните грижи.

Също така, респондентите, посочили конкретни мерки, на чието изпълнение са станали свидетели, са почти единодушни, че от тях вече е налице подобрение на положението на децата в съответната област. Техните позитивни оценки, обаче, в преобладаващата си част са умерени.

Графика 17 Резултат от изпълнението на конкретни мерки

База: Посочили конкретни мерки (Семейства - N=76, Граждани - N=330)

Оценки на експерти

Мненията на широката общественост и на семействата на деца-бенефициенти се застъпват в много голяма степен и от представителите на институции на национално и регионално равнище и на организации, предоставящи услуги за деца и семейства.

Становището, около което се обединяват почти всички интервюирани представители на НПО е, че в последните 3-4 години най-осезателната промяна в областта на закрилата на детето е с положителен знак и се състои в разкриването на множество социални услуги за деца в общността. Споменават се също проявената политическа воля и видимите усилия за деинституционализация на най-малките деца чрез проекта “Детство за всички”, предвиждащ поетапно закриване на ДМСГД и осигуряването на алтернативни грижи за настанените към момента в тях деца. Макар и по-рядко, като позитивни промени се посочват също усилията за интегрирано образование на деца със СОП и Координационния механизъм за взаимодействие между институциите при установяване на случаи на насилие, експлоатация и трафик на деца. За тези две области, обаче, се подчертава, че постигнатите резултати са сравнително по-слаби, отколкото тези в разкриването на социални услуги в общността.

Като цяло, най-позитивен ефект от политиките е наблюдаван от представителите на НПО в областта на правото на образование и развитие на децата с увреждания и децата със СОП и по отношение на правото на живот в близка до семейната среда за децата, които не могат да живеят в биологичните си семейства. И за двете области, обаче, са отправени множество критики и опасения, че усилията не се съсредоточават в правилна посока. Изразените от респондентите становища дават възможност ясно да се види силната зависимост между серия от области, които към момента се третират по-скоро поотделно, без достатъчно добра връзка и синхронизация на политиките, ориентирани към тях. В тази група от области, като най-критична се определя работата по отношение на семейната среда, включително жизнения стандарт на децата и семействата, и работата по превенцията на изоставянето на деца. Според мнозинството от респондентите, фокусът е изместен от подкрепата на биологичните семейства към подкрепа на приемната грижа, както във финансов аспект, така и като целенасочени усилия на специалистите, ангажирани с практическа работа. Като естествен резултат често е формулиран извода, че практическите решения за вземане на конкретна мярка за закрила много често не са в най-добрия интерес на детето.

Като най-критично е определено състоянието, обаче, в областта на правата на децата правонарушители. Тази област и респективно, тази целева група деца, са цитирани най-често като недостатъчно или неадекватно обхванати от политиките за детето. Следващата по честота на посочване област, която се определя като критична, е здравеопазването, по отношение на различни цели

групи – майки и новородени деца, деца с увреждания, деца в институции. Немалко критични становища събира и образователната система, от гледна точка както на достъпа до образование за специфични групи деца, така и по отношение на качеството на образованието и респективно – осигуряване на правото на детето за развитие на индивидуалния му потенциал.

Като специфични групи, чието положение не е достатъчно добре адресирано или изобщо не е адресирано от националните политики, най-често се цитират децата от малките населени места и децата с редки заболявания.

Като цяло, становищата на представителите на институции се различават от тези на представителите на НПО основно по степента на изразената критичност – представителите на институции се стремят да изтъкнат повече позитивни ефекти, доколкото се припознават като отговорни за изпълнение на политиките за детето. По същество, обаче, е налице голямо сходство между изказаните становища на двете групи по отношение на областите и целевите групи, в които е налице ясен позитивен ефект, и в които се наблюдава застой, или дори негативни ефекти. В този смисъл, направените по-горе изводи за становищата на представителите на НПО се отнасят в пълна мяра и за представителите на институции.

Представителите на институции на национално и регионално равнище обособяват като най-голяма позитивна промяна в последните няколко години усилията по деинституционализация, създаване на алтернативни грижи и разкриването на множество услуги за деца и семейства в общността, което в повечето изказвания се разглежда като единен процес. Макар и по-рядко, като позитивни промени се посочват също усилията за интегрирано образование на деца със СОП, Координационния механизъм за взаимодействие между институциите при установяване на случаи на насилие, експлоатация и трафик на деца, както и факта, че на местно ниво общините вече започват да припознават своята роля и ангажименти в областта на закрилата на детето.

Оценките, които ръководителите и експертите по закрила в РДСП дават за досегашното изпълнение на НСД и НПЗД са много добри или добри. Средната дадена оценка за изпълнението в национален мащаб е Добър – 4,49, а за собствената Регионална дирекция – Добър – 4,65.

Сред тази група респонденти, най-голям дял (29 на сто) посочват, че изпълнението на всеки от заложените в тези документи приоритети е представлявал еднакво голямо предизвикателство от 2008-а г. насам. Все пак, сред всички изразени становища се открояват три приоритета, посочени като най-предизвикателни от най-големи дялове от респондентите. На първо място, това е подобряването на управлението на системата на закрила (посочено от всеки четвърти респондент). Следва защитата на децата от злоупотреба, насилие и експлоатация (посочена от 16 на сто) и намаляването на детската бедност и създаването на условия за социално включване (посочени от 13 на сто).

Интересна е съпоставката на мненията между ръководителите и експертите по закрила, от една страна, и служителите в ОЗД към АСП, от друга, по отношение на конкретни мерки.

Таблица 2 Мерки по НСД и НПЗД, за чието изпълнение не се прави достатъчно на местно ниво

	РДСП	ОЗД
Мерки, подкрепящи доброто родителство, напр.: услуги за семейно планиране, за подкрепа по време на бременност, за развиване на родителските умения, за преодоляване на кризи в семейството	62%	72%
Да се налагат санкции на родители, които не осигуряват редовно посещение на училище от децата си	58%	82%
Мерки за предотвратяване и санкциониране на безотговорното родителство и на изоставянето на деца	58%	81%
Развитие на подхода „Връстници обучават връстници“ по въпросите на сексуалното здраве, предпазване от бременност, злоупотреба с наркотици	58%	62%
Културните институции, финансирани от държавата да планират прояви съвместно с училищата и в общини, в които липсват културни институции	58%	56%
Да се стимулира разкриването на лекарски практики в районите с малцинствено население	58%	53%
Премахване на таксите за детски ясли и градини	58%	50%
Мерки, които да улеснят поддържането на контакт между детето и родителите при развод или раздяла	56%	71%
Изграждане на спортни площадки, велосипедни алеи, създаване на училищни спортни клубове	55%	66%
Популяризиране на фигурата „здравен медиатор“	55%	63%
Да се осъвременят и утвърдят училищни клубове, читалища	55%	59%
Разширяване на обхвата и качеството на профилактичните прегледи	51%	56%
Утвърждаване на поведение, което отхвърля прилагането на унизителни за детето възпитателни методи в училище и семейството	47%	47%
Да продължи развитието на т.нар. „включващо обучение“ за децата с увреждания	46%	46%
Популяризиране на правилата за безопасно поведение на децата в интернет и на адресите, на които може да се съобщи за вредно съдържание	42%	55%
Да се развият възможности за целодневно обучение на децата от 1 до 8 клас	40%	42%
Подкрепа на родителите чрез предоставяне на услуги като обучение, психологически консултации	38%	56%
Развитие на доброволна и професионална приемна грижа	35%	38%
Услуги за родители на деца с увреждания като дневни грижи, рехабилитационни центрове	27%	45%
Увеличаване броя на имунизираните деца сред малцинственото население	27%	37%
Семейно социално подпомагане на най-уязвимите семейства	27%	35%
Мерки за намаляване на детския труд	27%	35%
Децата, които не могат да живеят с биологичните си родители, да бъдат настанявани приоритетно при роднини и близки или в приемни семейства	16%	17%
При осиновяване на деца български граждани, приоритет да имат родители български граждани	4%	11%

База: Всички респонденти (Ръководители и експерти по ЗД в РДСП - N=55; Служители в ОЗД – N=638)

Представената сравнителна таблица показва мненията на двете групи заинтересовани страни относно мерките и дейностите, предвидени от НСД и НПЗД, по които според тях не се прави достатъчно в техния регион. От тези данни, могат да се направят няколко важни извода.

На първо място, мнозинството и от двете групи посочват за половината от предвидените мерки и дейности, че по тях не се прави достатъчно в техния регион. Сред тази половина, преобладават мерки, насочени към подкрепа на семейната среда, както и мерки, насочени към здравната профилактика. Сравнително добре оценено е изпълнението по мерки, свързани с деинституционализацията и алтернативните грижи, което е в унисон с представените мнения на останалите заинтересовани страни и потвърждава извода, че тази област е на първо място като практически осъществяем приоритет.

На второ място може да се забележи, че като цяло, мненията на служителите в ОЗД са по-критични от тези на ръководителите и експертите по закрила в РДСП. Повечето мерки и дейности, за които разликата в мненията е най-голяма, са свързани отново със семейната среда. Особено остра критичност е проявена по отношение на мерките за санкциониране на безотговорни родители, включително в случаи на нередовно посещение на училище и при изоставяне на деца.

Таблица 3 Мерки по НСД и НПЗД, за чието изпълнение не се прави достатъчно на национално ниво

	РДСП	ОЗД
Въвеждане на финансиране на принципа „парите следват детето“, чрез който да се насърчават общините да развиват такива услуги по алтернативна грижа	73%	60%
Повишаване размера на социалната помощ за децата, ходещи редовно на училище	66%	70%
Създаване на стимули, които да насърчават бащата да ползва родителски отпуск	60%	57%
Разработване на електронна система, която да отчита децата, които подлежат на записване в предучилищна подготовка и в първи клас и която по-нататък проследява тяхното движение в образователната система	40%	48%
Поддържане на национални регистри на децата, които подлежат на осиновяване и на кандидат-осиновителите	11%	8%
Популяризиране на национална гореща линия за деца-жертви на насилие, експлоатация и престъпления	7%	12%

База: Всички респонденти (Ръководители и експерти по ЗД в РДСП - N=55; Служители в ОЗД – N=638)

Половината от мерките и дейностите, които могат да се осъществяват само на национално ниво, също са обект на критика от страна на мнозинството от двете групи заинтересовани страни. Най-много негативни оценки са дадени по повод (не-)изпълнението на принципа "парите следват детето" (където ръководителите и експертите по закрилаот РДСП са по-критични в сравнение със служителите в

ОЗД), и фактът, че все още не е увеличен размерът на социалната помощ за децата, посещаващи редовно училище.

Забавянето на въвеждането на принципа "парите следват детето" се цитира спонтанно и от редица представители на НПО и институции на национално и регионално равнище като значим фактор, възпрепятстващ постигането на по-добри резултати в областта на закрилата на детето.

Ефект на политиките по области на закрила и целеви групи

Семейна среда

Както видяхме по-горе, политиките и мерките, насочени към укрепване на семейната среда, не са най-спешните и наложителните от гледна точка на широката общественост, но сред различните групи експерти съществува много висока степен на тревожност по отношение на недостатъчното изпълнение на подобни мерки и цялостният ефект, който има това неизпълнение върху специфични групи деца и върху цялостните усилия, полагани в областта на закрилата на детето. Най-съществената причина за това разминаване в гледницата е, че общественото внимание се концентрира най-вече върху ясно видимите и остри проблеми, докато професионалистите в областта на закрилата на детето са загрижени в много голяма степен за първопричините за възникване на тези остри проблеми и възможностите за тяхното противодействие, както и върху специфични целеви групи деца, чието положение е най-уязвимо според един или друг критерий.

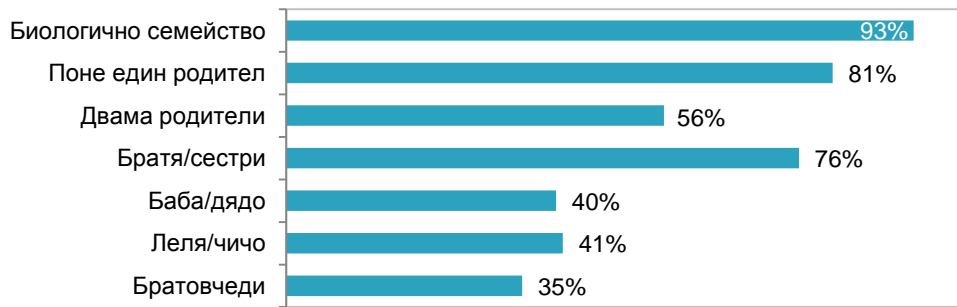
По отношение на семейната среда, безспорно най-уязвимата група са децата, които по една или друга причина живеят извън биологичното си семейство, като преобладаващата част от тях все още са настанени в специализирани институции за деца. Почти всички от тези деца имат биологични семейства, включително четири от пет деца имат поне един биологичен родител.

Въпреки това, съществени дялове от децата, живеещи извън биологичните си семейства, са застрашени от пълно прекъсване на връзките с тях. Според оценките на ръководителите на институции и центрове от резидентен тип, средно 42 на сто от настанените при тях деца страдат от този риск. Според 58 на сто от приемните родители, настанените при тях деца са били заплашени от подобно пълно прекъсване преди настаняването, а 24 на сто все още се налага да се борят с последиците от прекъсване на контактите с биологичното семейство.

Сведенията от самите деца в много голяма степен потвърждават тези оценки. Малко под две трети от децата, настанени в институции, центрове или приемни семейства, контактуват с биологичните си семейства, като 64 на сто от тези, които имат биологични роднини, се срещат лично с тях, и още 48 на сто разговарят и по телефона. Честотата на тези контакти, обаче, в повечето случаи е

ниска. Само едно от четири деца, които се срещат с биологичните си роднини, ги виждат поне веднъж седмично, и само едно от три деца, които разговарят по телефона, правят това със същата периодичност.

Графика 18 Биологично семейство на децата, настанени извън родната си семейна среда

База: Всички респонденти (Деца на 6 или повече години, настанени извън родната си семейна среда - N=108)

На този фон не е изненадващо, че едва около една трета от децата извън родната им семейна среда изявяват желание за по-често общуване със семейството си, докато, за сравнение, аналогичният дял при децата със СОП е 50 на сто. Следователно възниква въпроса, какво се прави по отношение на системата за подкрепа на семейства да отглеждат пълноценно детето си или какво се прави по отношение на облекчаването на процедурите по осиновяване за децата, чиито семейства реално не могат да полагат адекватни грижи за тях.

Графика 19 Предпочитания за общуване на деца извън родната им среда и на деца със СОП

База: Всички респонденти (Деца на 6 или повече години: Настанени извън родната си семейна среда - N=108; Деца със СОП - N=101)

Тази ситуация онагледява съществения дефицит в социалната работа със семействата, идентифициран от представители както на НПО, така и на институции. Именно работата със семействата, с цел превенция на изоставянето на деца и успешната реинтеграция на изоставени деца, е основен акцент в техните критики спрямо настоящата ситуация и респективно, в препоръките им за бъдеща работа в областта на семейната среда на децата и гарантиране на правото им да контактуват с биологичните си семейства:

"Децата в институции са изцяло загубили връзка с родителите си. Никой не е ангажиран да поддържа връзка, никой не е ангажиран да разказва на детето за родителите - кои са те, да пази неговата идентичност. Също и при осиновяването не е гарантирано - има тайна все още и тя се подкрепя от нормативната уредба." (Представител на НПО)

Особено тревожни са констатациите, че съществуващи нормативни разпоредби се ползват неправомерно или по начин, който на практика нарушава съществено правата на детето или в най-добрия случай не следва неговия най-добър интерес. Като особено навреждащи се оценяват практиките на местене от институция в институция, настаняване в институция, която е твърде отдалечена от местоживеенето на биологичното семейство, и сравнително новата разпоредба, според която, ако дете в институция не е посетено в рамките на 6 месеца от биологичните си родители, то се вписва в регистъра за осиновяване:

"Много често, направо си е практика, деца от територията на едно ДСП да се настаняват на километри, и то на много километри от биологичното семейство и това вече предрешава съдбата на детето. Това дете и да иска, не може да се вижда с родителите. Тези хора, ако са безработни или с ниски доходи, те нямат финансовата възможност за контакт. Прави се, защото колкото е по-далече горещият картоф, толкова по-добре. Има прехвърляне на отговорността, което се отразява на самото дете." (Представител на институция)

"Има родители, които не ходят, но децата им ги познават, чуват ги по телефона, или чрез роднини поддържат връзка, и аз знам за такива деца, които бяха вписани за осиновяване и трябваше да им се прекрати контакта с биологичния родител. Това не е решение за благосъстоянието на детето. С това се компенсира факта, че липсва работа с биологичните родители. Например една майка, която в момента има ново бебе, как ще отиде да го види детето? Тя няма пари, за да отиде, няма къде да си остави децата, за да отиде. Децата, освен това, са пръснати в институции, които не са в населеното място на биологичния родител. Те се местят по много пъти. На всички ни е ясно, че детето се травмира, като се мести от институция в институция, и все още ги местят. Това местене и тези 6 месеца, особено 6-те месеца, са голяма глупост. Това, без да си работил с родителя за реинтеграция, да му вписваш детето за осиновяване, за мен е абсолютно некоректно." (Представител на НПО)

Концентрирани върху най-уязвимата група от гледна точка на семейната среда – изоставените деца и децата с риск да бъдат изоставени, представителите на НПО и на институции на национално и регионално равнище сравнително рядко споменават други групи деца и други проблеми, свързани с тази област. Все пак, като уязвими от гледна точка на семейната среда се определят и групи деца, които са значително по-многобройни, но по една или друга причина тяхното положение остава встрани от общественото внимание и от усилията на отговорните институции. Това са:

- Децата на родителите в развод, разведените родители и родители в конфликт помежду си;
- Деца, чиито родители работят в чужбина, оставени за отглеждане при баби и дядовци;
- Деца на заети родители.

Деинституционализация и алтернативни грижи

Деинституционализацията на децата и развитието на алтернативните грижи за тях спонтанно се посочва от почти всички представители на НПО и институции на национално и регионално ниво като най-съществената, най-голямата, най-позитивната промяна в областта на закрилата на детето, и като най-добрия пример за ефективна политика в областта на тази закрила.

Мнозинството от ръководителите на институции за деца и центрове от резидентен тип, също оценяват ефектите от процеса на деинституционализация като предимно позитивни, като разлики в мненията на двете подгрупи почти не съществуват.

Графика 20 Оценки за ефектите от процесите на деинституционализация

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ - N=63; Ръководители на ЦРТ - N=20)

Като позитивни промени, довели до реално подобряване на положението на децата, представителите на НПО и на институции на централно и регионално равнище споменават няколко типа процеси:

- Развитието на приемната грижа в България, както от гледна точка на броя на приемните семейства, така и по отношение на разработването на необходимата нормативна база за осъществяване на приемна грижа:

"Имахме отглеждане на деца в семейна среда и институционална грижа, и някак имаше една празнота, алтернативните услуги липсваха. И това се разви в последните 10 г. Нямахме стратегии, закони, поднормативна уредба, всичко това се разви. Пред очите ми се случиха." (Представител на институция)

- Закриването на част от специализираните институции за деца, като най-често се споменават ДМСГД и ДДМУИ, но също редуцирането на СПИ и ВУИ до общо 9 в цялата страна;
- Подобряването на качеството на грижа в специализираните институции, благодарение основно на направената оценка на социалния статус на децата от 55 дома. Отново голяма част от позитивните становища засяга текущата работа в ДДМУИ, като конкретно изброените позитивни мерки са обучението на персонала там, въвеждане на храненето с лъжичка и интензивното общуване:

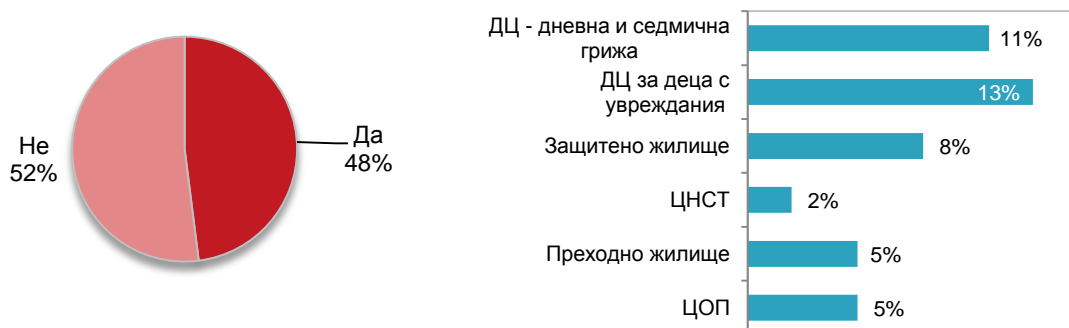
"Реформите в институциите са започнали, обучават ги, на места има резултати от обученията, например в проекта "Детство за всички". Там има някакви резултати от обучения на персонала в домовете за деца с увреждания - интензивното общуване, храненето с лъжичка, защото в институциите поради липса на персонал много деца остават на пасирана храна до късна възраст - имат зъби, на 10-12 г. са, но продължават да ядат с биберон. И това кардинално променя ситуацията. Интензивното общуване е подход на повтаряне на движенията на детето, за да се създаде контакт с него. Това мисля, че дава резултат." (Представител на НПО)

- Преструктуриране на част от специализираните институции в алтернативни услуги, като ЦНСТ, Преходни жилища, Защитени жилища, Дневни центрове, ЦОП.

"ЦНСТ са страхотна алтернатива на сегашния тип институция, 15 е различно на фона на 50 деца - грижата става различна." (Представител на институция)

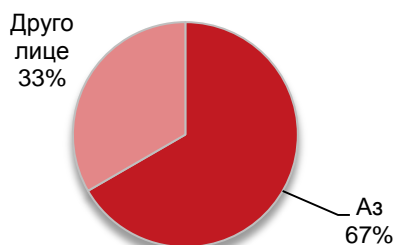
В допълнение към досегашните процеси на реструктуриране, на територията на почти половината от настоящите специализирани институции има разкрити алтернативни услуги, което е предпоставка за по-нататъшното успешно развитие на този процес. Подобни предпоставки са също преобладаващите дялове на ръководителите на тези институции, които понастоящем са ангажирани с работа в допълнителни услуги и които биха се пренасочили да работят изцяло в алтернативни на институциите грижи (съответно 67 и 82 на сто).

Графика 21 Разкрити допълнителни услуги на територията на СИ

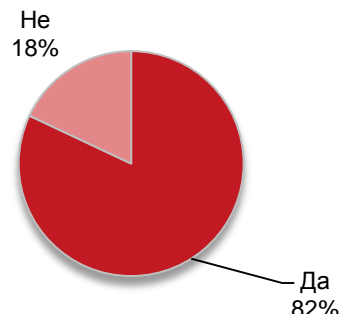

База: Ръководители на СИ (N=63)

Графика 22 Управител на допълнителните услуги на територията на СИ

Графика 23 Нагласи на ръководителите на СИ за пренасочване към алтернативни услуги

База: Ръководители на СИ (N=63)

Във връзка с деинституционализацията и алтернативните грижи, обаче, са изказани и редица негативни становища и притеснения относно бъдещото развитие на тези процеси, като най-разпространени са следните типове:

- Притеснения относно бавните темпове на развитие на алтернативните грижи и съмнения дали изобщо в българските условия те могат да се развият в достатъчна степен, така че да компенсират предстоящото закриване на специализирани институции, и то в планираните срокове.

"Първо е трябвало да се изгради тази система, да се провери тази система как работи, и тогава да се фиксира периода, в който това трябва да се изпълни. Дори да е добре обмислен механизмът, той не е добре съпоставен с периода на изпълнение. Това трябва да става в по-дълъг период от време." (Представител на НПО)

"Няма алтернатива в общността за ДМСГД. В България има 3 такива центъра, и те са непрестанно пълни. Приемната грижа тепърва стъпва и приемните семейства не са подготвени да се грижат за бебета... Новият Закон за детето предвижда за деца с увреждания от 0 до 3 г. да бъдат настанявани в защитени жилища, но няма алтернатива за тези, които не са с увреждания." (Представител на НПО)

"Очакванията за приемната грижа са по-големи от резултатите, които могат да се постигнат. Прекалено много се залага. Защото приемната грижа съществува от много години в България, примерно в Семейния кодекс е регламентирано настойничеството и попечителството, а той е от 68-а г. Настаняването в семейства на близки и роднини е вид приемна грижа. Тя е с ограничен капацитет. Разчита се на доброволни и професионални приемни семейства. Но от 2003-а, за 8 г. техният брой не расте и с по 100 на година за територията на цялата страна." (Представител на институция)

- Констатации, че се разкриват алтернативни социални услуги без предварително проучване на потребностите на потенциалните бенефициенти в съответните общини, или въпреки плановете на общините за разкриване на определени видове услуги. Наличният негативен ефект от тези процеси е двоен – напразно изразходване на средства, които не са насочени в правилна посока, и неудовлетворени реални потребности на децата и семействата по места.

"Има и масово разкриване на услуги, без точно да е прецизирано дали точно на съответното място има нужда от конкретната социална услуга." (Представител на НПО)

- Съмнения относно начина на реструктуриране на специализираните институции в алтернативни услуги, в качеството на грижата, което се предоставя в така реструктурираните институции, и респективно, в постигането на крайната цел да се избягнат негативните последици от институционализацията за децата.

"Затворени са много малко институции все още. Превръщат се в ЦНСТ, като на някои места се взема персонала, който е бил в институцията. Понякога тези ЦНСТ, макар че децата не са 50, а са 10, отново запазват формата на институция - подхода към децата, начина, по който се случва всичко в средата, пак има измеренията на институционалност. Част от алтернативните грижи носят пак белега на институцията." (Представител на НПО)

"Покрай деинституционализацията, някои проекти просто обслужиха капацитета на някои НПО-та - административно да се развият, да станат големи организации, а като цяло не мисля, че обслужиха толкова много самия процес на деинституционализация. Голяма част от средствата наистина отидоха, за да се оборудват сгради, да се наеме персонал, да се купят коли, НПО-то да се развива, да се чува в пространството името му. Но реално не мога да видя какво се случи откъм деинституционализирането на децата." (Представител на НПО)

- Обвинения в излишно обременени процедури, конфликт на интереси и корупционни практики при осиновяванията, които им отреждат ролята на слабо развит механизъм и ограничават техния потенциал.

"Трябва да се помисли за осиновяването. Има толкова желаещи родители. Защо не им ги дават? Защото някой, седнал в кабинет, иска да има своя дом, своите клиенти, защото ако ги раздадат, ще останат без работа служителите. Бавни, тромави процедури. Искат пари - 5 хиляди, 7 хиляди." (Представител на НПО)

- Регистриране на случаи на лоши практики, свързани с развитието на алтернативните грижи, и опасения да не се изкривят те в посока на самоцелно развитие за сметка на интересите на детето. Те засягат както приемната грижа, така и процедурите по осиновяване и развитието на центровете от резидентен тип.

"Самото осиновяване се разглежда като един вид благодеяние все още и по тази причина твърде много хора, които са абсолютно неподходящи, осиновяват деца от институция, които идват със своите проблеми поради това, че са живели в институция, осиновителят се разочарова, защото той не си е мечтал за такова дете, и мисля, че все още нищо не е направено по въпроса." (Представител на НПО)

- Разтревоженост за психологическите травми върху детето, причинени от възможността то да бъде взето от приемно семейство и след това върнато в институция, както и от аналогичното вземане и връщане около празници и ваканции.

"Има много недообмислени неща, особено с това връщане на децата - като някаква стока, която можеш да върнеш няколко дни, след като си я взел." (Представител на НПО)

"Приемните семейства са нещо недобро за мен. Тези хора, отивайки в едно семейство, те получават това, за което са мечтали винаги. И когато поживеят ден, месец, и трябва отново да се върнат в ада, разочарованието е страшно голямо... Трябва да се помисли за осиновяването." (Представител на НПО)

- Пренебрегване на работата с биологичните семейства и усилията за реинтеграция за сметка на други алтернативни мерки.

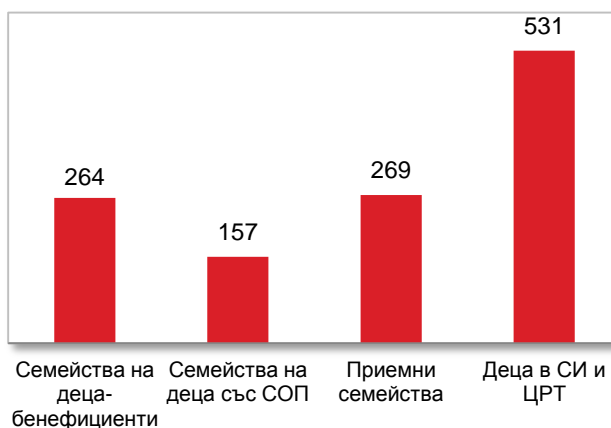
"Има моменти, когато има известно изкривяване, например биологичен родител, който си гледа децата, иска си ги, но в момента е в криза, основно финансова. И в случая, какво трябва да направи Отделът? Точно да подкрепи семейството финансово, за да може да преодолее тази криза и да може да продължи да гледа децата си, на фона на това, че има емоционална връзка, има желанието, има капацитета, няма финансовата възможност. И в едни такива моменти децата масово се извеждат, настаняват се при приемни родители, на които се изливат много пари под формата на еднократни и месечни помощи. И в един момент, каква е идеята? Не е помогнато на тези деца. Те не са останали в биологична среда. В такива моменти считаме, че са подпомогнати приемните семейства, което, смея да твърдя, е леко безумие." (Представител на институция)

"Има риск да се опорочат алтернативните грижи, които се развиват, например приемната грижа. Всъщност приемната грижа е услуга за семейство, което е в критична ситуация и на което е необходимо да се окаже подкрепа, в която временно някой отглежда детето му. Приемната грижа в България прилича много на осиновяването – приемните родители са в облика на едни хора, които спасяват детето от семейството му. Приемната грижа се изкривява от услуга за семейството в намиране на дете за приемните родители." (Представител на НПО)

Жизнен стандарт

Според предоставените данни от респондентите, сред всички обхванати от изследването целеви групи деца, настанените в специализирани институции и центрове от резидентен тип би трябвало да се радват на най-висок жизнен стандарт. Посочената от тях средна сума за месечна издръжка на настанено при тях дете надхвърля почти двойно месечния доход на член от домакинството в приемните семейства и в семействата на деца-бенефициенти на социални помощи или услуги. С най-нисък доход разполагат семействата на децата със СОП – около 60 на сто от дохода на приемните семейства и семействата на деца-бенефициенти и едва около 30 на сто от издръжката на дете в институция или център от резидентен тип. Впечатление прави също, че близо половината от интервюираните родители на децата със СОП са безработни. Това е доста обезпокояващ факт, тъй като децата със СОП изискват много повече грижи и внимание, трудностите им педполагат работа с редица специалисти и посещения на съответните центрове и рехабилитации. Това от своя страна е свързано с по-тежки финансови ангажименти на родителите.

Графика 24 Средни оценки за месечния доход на член от домакинството и издръжка на дете в институции и центрове от резидентен тип (в лева)

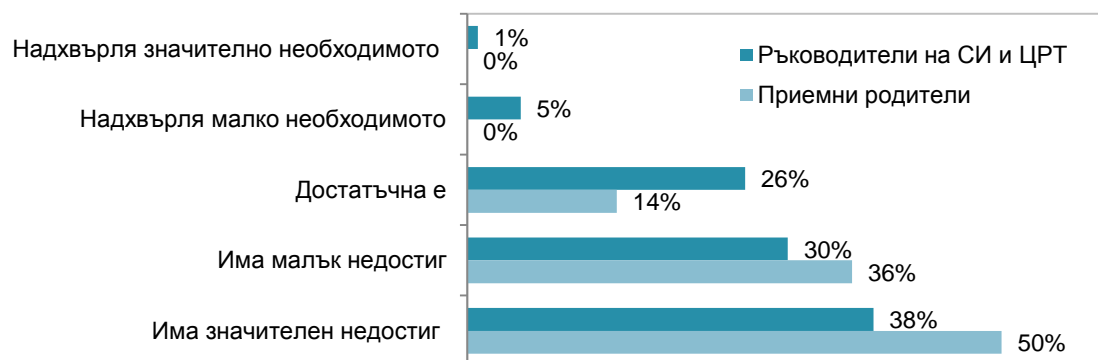

База: Всички респонденти (Семейства-бенефициенти - N=225, Родители на деца със СОП - N=101; Приемни родители - N=100; Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

Ако се вземат за сравнение изчисленията на КНСБ за издръжката на живота и границата на бедността за декември 2011-а г.², семействата на децата със СОП живеят значително под изчисления жизнен минимум от 202 лв. за човек в четиричленно семейство, и единствено стандартът на живот на децата в институции и центрове от резидентен тип може да се определи като достоен (близък до необходимата издръжка на човек от 536 лв.).

Въпреки че издръжката на дете в институция или център е значително по-висока от разполагаемия доход на приемните семейства, ръководителите на СИ и ЦРТ я оценяват като недостатъчна да покрие държавните стандарти и норми почти толкова често, колкото и приемните родители. Разликата в становищата на двете групи респонденти е преди всичко относно мащаба на недостига, както и във факта, че двойно повече ръководители на СИ и ЦРТ дават оптимистични оценки (32 на сто, спрямо 14 на сто при приемните родители).

Графика 25 Оценки за съответствието на месечния доход и издръжка на дете с държавните норми и стандарти за отглеждане

База: Всички респонденти (Приемни родители - N=100; Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

Тези мнения на респондентите влизат в противоречие с техните собствени оценки за това дали поверените им деца са застрашени от бедност или нисък жизнен стандарт. Почти половината (46 на сто) от ръководителите на институции и центрове от резидентен тип преценяват, че сред настанените при тях деца няма нито едно застрашено от подобен риск, а средната оценка на тази група респонденти за дела на застрашените деца сред настанените при тях е 34 на сто. Сред приемните родители, почти две трети са на мнение, че преди да бъдат настанени при тях, децата са страдали от нисък жизнен стандарт или бедност, но едва 20 на сто признават, че такъв риск е съществувал и в периода, откакто детето е настанено при тях.

² Източник: КНСБ

http://www.knsb-bg.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2082%3A-2011&catid=64%3A--&Itemid=96&lang=bg

Графика 26 Оценки на приемните родители за риска от бедност и нисък жизнен стандарт на настанените при тях деца

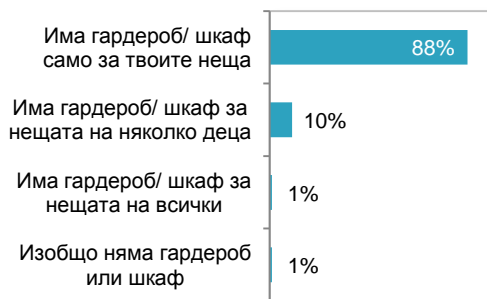
База: Всички респонденти (Приемни родители - N=100)

Отговорите на децата, настанени извън родната си семейна среда, също дават основание да се заключи, че определени дялове от тях са засегнати от различни аспекти на бедността, каквито са липсата на достатъчно жизнено пространство и дефицитите на храна и облекло.

Графика 27 Усещане за жизнено пространство на децата извън родната семейна среда

Графика 28 Място за личните вещи на децата извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Позитивният резултат от проучването по отношение на жизненото пространство на децата е, че настанените извън родната си среда деца не чувстват субективно липсата на достатъчно пространство, както като цяло около тях, така и като лично пространство, в което да съхраняват своите вещи. Едва около 4 на сто от децата чувстват подобна липса. В някои случаи, обаче,

позитивното усещане може да се дължи на сравнението с предишните условия в средата, от която са изведени, или с минал период, или с друго място, където са били настанени, а не толкова на обективно добро състояние по отношение на жизненото им пространство към момента.

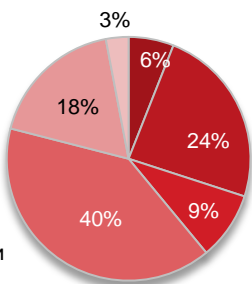
Други сведения, които дават децата по отношение на своето жизнено пространство, обаче, дават основание да се заключи, че за съществена част от тях не са осигурени добри възможности от гледна точка на пространството за учене и отдих. Около 40 на сто от децата подготвят уроците си за училище и домашните си работи в училище или занималня. Съответно, същият дял правят това в едно помещение с повече от 6 други деца и възрастни около тях, което едва ли създава достатъчно добри предпоставки за спокойна индивидуална работа. Известно е, че децата в институции по правило имат известни когнитивни нарушения, касаещи най-често паметта и/или вниманието. Трудно е за дете, което няма подобни трудности, да се съсредоточи, да разбере и да запомни прочетеното, още повече в подобни условия. Това означава, че децата в институции, подготвящи самостоятелната си работа с толкова други хора около тях, реално са поставени в екстремални условия.

Подобна е ситуацията и с помещенията за отдих. Близко една трета (31 на сто) спят в едно помещение с още 4 до 6 деца или възрастни, и още 15 на сто – с над 6 деца или възрастни.

Графика 29 Брой хора, споделящи пространството за учебна самоподготовка и пространството за отдих на децата извън родната семейна среда

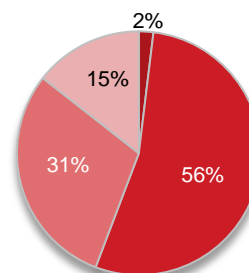
Пространството за самоподготовка се споделя от:

- Нито един, сам/а съм
- От 1 до 3
- От 4 до 6
- Повече от 6
- Не уча и не пиша домашни
- Без отговор

Пространството за отдих се споделя от:

- Нито един, сам/а съм
- От 1 до 3
- От 4 до 6
- Повече от 6

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Осигуряването на минимално необходимото облекло за децата, настанени извън родната им семейна среда, на пръв поглед е на по-добро равнище, отколкото осигуряването на достатъчно лично пространство. Почти всички от попадналите в извадката деца разполагат с всички елементи на облеклото от

първа необходимост. Все пак, макар и малки дялове от децата, страдат от липсата на един или друг елемент от жизнено важно значение.

Графика 30 Осигуреност на децата извън родната семейна среда с облекло от първа необходимост

База: Всички респонденти (Деца извън родната семейна среда - N=108)

Най-сериозният идентифициран дефицит е, че в разгара на зимния сезон, когато е проведено проучването, всяко седмо дете няма ръкавици и шал, всяко десето дете няма шапка и едно от двайсет деца няма топли обувки за зимните студове. Не е за пренебрегване също и факта, че 9 на сто от децата нямат удобни обувки за спорт или игра, а 7 на сто нямат удобни панталони за всеки ден.

Проблемите с храненето на децата, настанени извън родната си семейна среда, са по-сериозни от тези с облеклото. Всяко пето дете споделя, че често или почти непрекъснато изпитва чувство на глад. Още по-тревожно е, че тези сведения трудно биха могли да се обяснят изцяло със субективни фактори, като например повишен апетит по време на пубертета. Децата на възраст от 6 до 11 години се оплакват от хронично чувство на глад два пъти по-често от децата на 12 или повече години – 27 срещу 13 на сто.

Графика 31 Изпитвано чувство на глад от децата извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Деца извън родната семейна среда - N=108)

По отношение на качеството на получаваната храна, в менюто на децата, настанени извън родните си семейства, основният акцент пада върху въглехидратните храни. При наличието на всички предписания и разпоредби, се допуска децата да се хранят предимно с тестени изделия. Подсладените и неподсладени тестени храни и захарните изделия имат доста голям превес в съотношението си към пълнозърнестите продукти. Сутрешните и междинните закуски за почти 100 процента от децата се състоят от тестени или захарни изделия, като вафли, тутманици и филии хляб, което е далеч извън всякакъв здравословен регламент и препоръка за здравословно хранене. Говори се по медии, от специалисти, изнасят се статистики за нездравословния начин на живот на българина, за затлъстяването на децата, за заболяемостта, свързана с храненето, и същевременно за децата, за които държавата е поела отговорност, точно най-вредният вариант на хранене се оказва първо предписание.

Следващи по честота на присъствие в менюто на децата, настанени извън родната си семейна среда, са богати на белтъчини храни – млечни и месни продукти. За съжаление, обаче, червените меса са застъпени в значително по-голяма степен от белите, а продукт с високи хранителни качества като рибата почти напълно отсъства. Също така, нищожен дял от децата получават ястия от яйца. Разбираемо би било ограничаване на този продукт поради хигиенни и здравословни причини, но практически пълното му отсъствие от менюто не е оправдано.

Предвид на сезона, в който е проведено проучването, делът на получените пресни плодове деца не е напълно задоволителен, но е по-висок от очакваното. Не стои така обаче въпросът със зеленчуците. В течение на предшестващото денонощие, едва едно от всяко десет деца е получило пресни зеленчуци, но също така е твърде нисък делът и на получените преработени зеленчуци – под

половината от всички деца. На практика, мнозинството от децата не получават всеки ден нито пресни, нито преработени зеленчуци.

Графика 32 Дял на децата извън родната семейна среда, получавали основните хранителни продукти в последното си дневно меню

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Представителите на НПО и на институции на национално и регионално равнище говорят сравнително рядко за бедност на децата, настанени извън родната си семейна среда. Преди всичко се обсъжда фактът, че финансовите стандарти за отглеждане на деца в институции не са се променяли няколко години, но междувреме инфлационните процеси са в ход, и става почти невъзможно за предвижданите средства да се изпълняват предвижданите изисквания.

Освен това се идентифицират няколко основни типа проблеми, и респективно, уязвими групи, от гледна точка на жизнения стандарт на децата и семействата:

- Необходимост от разглеждане на детето и семейството като единно цяло и повече усилия за подпомагане на биологичните семейства с цел предотвратяване на изоставянето и реинтеграция на оставени деца:

"Целта е да се подпомогне семейството, за да остане детето там като превенция на изоставянето, дори чрез насочване към социални услуги." (Представител на институция)

"Крайно необходимо е да се види каква е политиката към семейството, а не към детето - каква подкрепа, какви услуги, какво конкретно се прави за"

семействата на деца, които са в институция, например. Никъде не пише кой ги извършва тези неща. Все още се извеждат деца от семейството заради бедност. И то не детска бедност, а бедността на семейството. Това "детска бедност" е голяма глупост, не знам откъде идва." (Представител на НПО)

- Необходимост от по-голяма гъвкавост и по-широк обхват на системата за социално подпомагане:

"Необходима е промяна на действащата нормативна уредба, разширяване на обхвата на тези, които са обект на подпомагане." (Представител на институция)

Като специфични групи, към които се препоръчва да се изработят по-гъвкави и по-широкообхватни мерки за подпомагане са семействата на деца с увреждания и социално изолирани и бедни семейства от ромски етнически групи:

"От една страна, държавата помага с дневни грижи, за да може хем родителят да се реализира трудово, хем детето да е обгрижено през деня, да се работи с него, за да се развива. Но от друга страна, трябва да има някакви групи за самопомощ. Център, който да поеме децата за събота и неделя, някаква заместваща грижа. Родителите имат нужда да си починат, да си обърнат внимание помежду си, а и понякога имат други деца в семейството, тези други деца са пренебрегнати, тъй като детето с увреждане изчерпва целия им ресурс от време. За да може когато отново си вземат детенцето да имат силата и вътрешната енергия да си го гледат. Държавата влага, но не достатъчно гъвкаво, не диференцирано." (Представител на институция)

"Много пъти нас ни оценяват заедно със социално слабите, които са друга общност, и казват, ти не можеш да получаваш социална услуга, защото си с някакъв доход, или си осигурил на твоето дете еди-каква си придобивка въкъщи. Ти трябва да го поощриш този човек, че той си го отглежда чистичко, че е направил такава среда, да живее детето по нормален начин. Тук също трябва да се променят малко стойностите, да се оценят на всеки един родител усилията, които той е направил - той или неговото семейство. Има ли услуги, държавата ще даде част от финансовия ресурс и той вече ще се разпредели по адекватен начин, аз съм убеден, че няма да са необходими такъв обем от средства." (Представител на НПО)

- Необходимост от по-генерални промени в политиките за интегриране на ромската общност от гледна точка на ограмотяване и образование на възрастните и по-ефективното им включване в трудовия пазар. Според част от респондентите, всякакви политики, насочени към детето, са обречени на неуспех, ако не се постигнат цялостни по-добри резултати за интегриране на общността като цяло:

"Причините за изоставяне на деца са, че много голяма общност в населението - ромската - няма правилни интервенции спрямо нея. Ако се предприемат правилните интервенции, тогава ще има нужните резултати. Това са необразовани хора, нямат дори четмо и писмо. Техните родители – поколението над 30 г., имат грамотност - могат да пишат, могат да четат и имат някаква завършена образователна степен. Все по-често техните деца и внуци не могат. Все повече се маргинализира тяхната общност и все по-малко участва на трудовия пазар. Кризата неминуемо първо засяга тях." (Представител на институция)

"Родителите са загубили трудови навици и се издържат от помощи, и ако нещо трябва да се развие, е за включването им в трудовия пазар, също и образователни програми "втори шанс" за образование на родители. Когато едно дете от такава общност отиде там в детската градина, ще е по-подготвено, тези деца трябва да ползват привилегии, да не плащат такси, да има места за тях, за да се интегрират." (Представител на институция)

- Критики по отношение на мерки, обвързващи социалното подпомагане с образователно и здравно обхващане на децата. Най-голяма част от тях оспорват ефективността на тези мерки, но има и становища, че те пряко нарушават правата на децата и родителите:

"Трябва да се даде избор на родителите по отношение на ваксините. Когато се слага ваксина, детето трябва да е здраво. На една майка отказаха два месеца социалните помощи, защото два месеца детето е болно от бронхопневмония и тя отказала през това време на детето да се сложи ваксина. Биха ваксината, и детето влезе в болница заради това, че не можеше да си движи краката. И никой не поема отговорност. Ние сме си свършили работата - била е ваксината. Това за нас е по-важно, отколкото здравето и живота на това дете." (Представител на НПО)

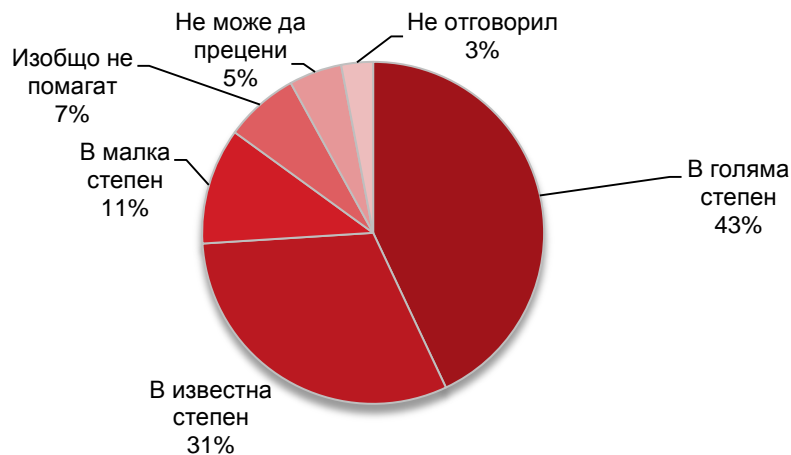
"Даването на пари, учебници и топло мляко и закуски, облекло - нямат съществен успех. Много често чувам, че съдбата на тези закуски е в коша, децата не искат да ядат едно и също. Трябва да им дадем възможност за избор." (Представител на институция)

Социално включване

Както беше отбелязано по-горе, оценките на различните целеви групи за политиките по отношение на социалното включване на децата се различават значително, като основната разделителна линия е между отглеждащите деца в родна семейна среда, от една страна, и отговорните за тях в качеството на заместващи тази среда, от друга. Може да се твърди, обаче, че до голяма степен тези оценки се предопределят от позицията на респондента, а не от обективното положение на децата от гледна точка на социалното им включване.

Тази теза се потвърждава от сходството в мненията на две различни групи респонденти – родители на деца със СОП и ръководители на институции за деца и центрове от резидентен тип, когато отговарят на по-конкретен въпрос, свързан със социалното включване. Според 43 на сто от родителите на деца със СОП, предприетите мерки и грижи за обучение на техните деца допринасят за адаптирането им към социалната среда и придобиване на умения за самостоятелност в голяма степен, и според още 31 на сто – в известна степен.

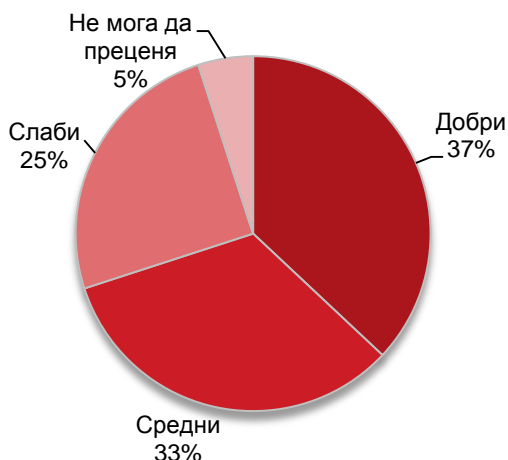
Графика 33 Принос на мерките и грижите за обучение на децата със СОП за адаптирането им към социалната среда и придобиване на умения за самостоятелност

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101)

Аналогично, 37 на сто от ръководителите на институции и центрове от резидентен тип оценяват бъдещите възможности за социално включване на своите възпитаници като добри, и още 33 на сто – като средни. Виждаме, че когато отпадне "престижният" елемент от естеството на задаваните въпроси, мненията на отговорните за отглеждане на децата в ролята им на служебни лица се приближава много до тези, споделяни от биологичните семейства.

Графика 34 Перспективи за социално включване на децата и младежите, напускащи специализирани институции и центрове от резидентен тип

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

Известна доза субективизъм в оценките може да се забележи и при сравнение на отговорите на приемните родители с тези на ръководители на институции и центрове от резидентен тип. Според близо две трети (63 на сто) от представителите на втората група, при тях не е настанено нито едно дете, което да е подложено на риск от социална изолация, а средните оценки за дела на застрашените от този риск са около 12 на сто. Също така, 76 на сто от приемните родители твърдят, че откакто децата са настанени при тях, не се е налагало да се справят с този риск или неговите последствия. Същевременно, почти половината от тях (45 на сто) смятат, че детето е било подложено на социална изолация преди настаняването му при тях. Това означава, че една от двете или и двете групи респонденти са склонни да надценяват своите постижения в областта на социалното включване на децата.

По подобен начин стои въпросът с липсата на адекватни за възрастта на детето жизнени умения. Близо 30 на сто от ръководителите на институции и центрове са на мнение, че нито едно от настанените при тях деца не страда от такава липса, а средната оценка за дела на засегнатите деца е 25 на сто. Това кореспондира с информацията на приемните родители, според 31 на сто от които настанените при тях деца е трябвало да компенсират липсата на умения след настаняването, но не и с твърденията им, че преди настаняването 56 на сто от децата не са имали адекватни жизнени умения.

Графика 35 Нежелани дейности от децата със СОП и децата, живеещи извън родната си семейна среда

База: Всички респонденти (Децата със СОП - N=101; Децата извън родната среда - N=108)

От друга страна, когато се сравнят отговорите на двете групи деца, оценени като уязвими – деца със СОП и деца, живеещи извън родната си семейна среда, отговорите на децата от втората група показват по-ясни признаци на субективно усещане за изолация.

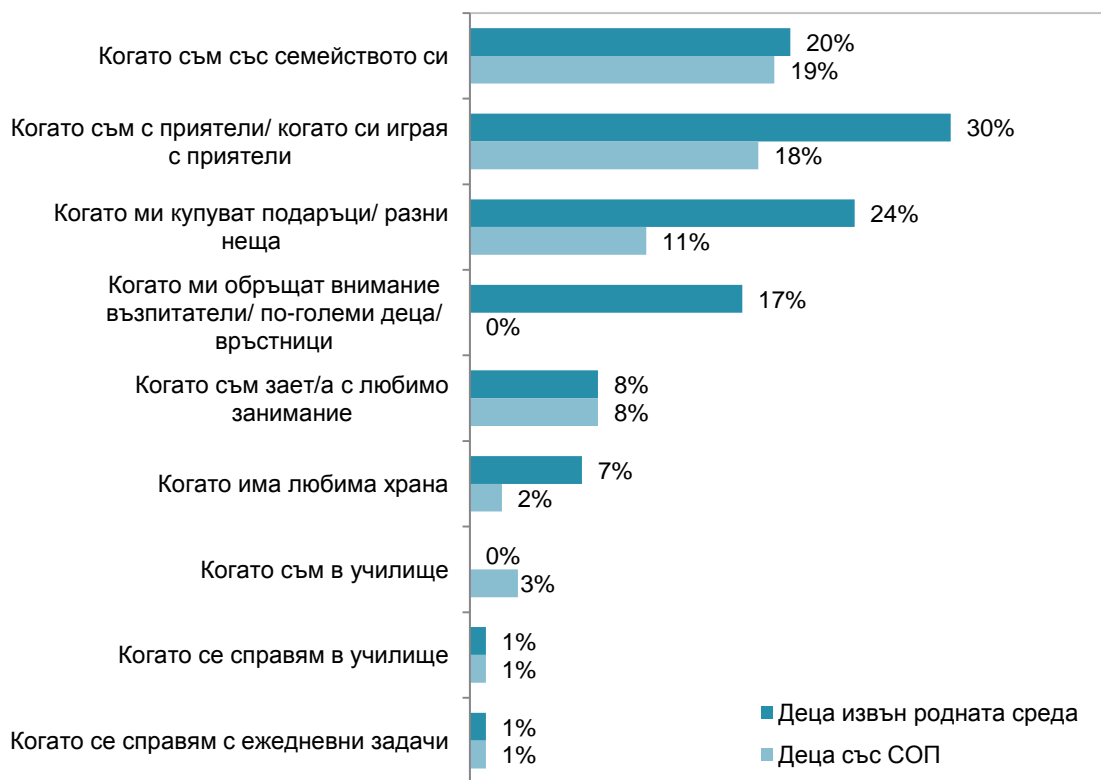
В сравнение с децата със СОП, те значително по-често назовават спонтанно като най-неприятното за тях нещо да останат сами (което вероятно и реално им се случва по-често). Това е свидетелство за известния за тези деца факт, че емоционалната зрялост настъпва с по-бавни темпове и по-трудно. По принцип, всички интервюирани деца са над 6-годишна възраст и вече са извън възрастта, която предполага и за която са характерни интензивни страхове да остават сами. Някои деца, достигнали някаква формална самостоятелност и ниво на автономност в специализираните институции, при приемната грижа регресират до доста по-ранни стадии от развитието си и имат нужда от по-голяма близост (физическа, като емоционална подкрепа, като психологична сигурност и т.н.) и по-голямо постоянство в отношенията и обмена на чувства и емоции.

Учудващо е, че децата които са извън родна семейна среда успяват много по-успешно да диференцират за себе си чувството на щастие от тези със СОП, които растат в семейна среда. На първо място ги правят щастливи приятели, на второ – получаването на подаръци. Освен за по-изявени материални ценности и за

наличието на материални дефицити, това е също свидетелство и за изпитвани дефицити на внимание. Едва на трето място идва общуването със семейството, а на четвърто - вниманието на други хора (учители, възпитатели, по-големи деца или връстници).

От друга страна, само едно от сто деца и от двете групи е щастливо при постигане на училищни успехи, което е твърде ниска мотивация за обучение. Следва да се взема предвид, че познавателните мотиви са по-високи, колкото по-високо е качеството на преподаване, по-добро е разбирането и съответно материалът е предоставен в достъпен и полезен за децата вид, колкото по-самостоятелно е мисленето (което също би следвало да е обект на спецификата на обучението и училищното възпитание). Слабата мотивация донякъде е разбираема от контекста на житейския път и опит на тези деца, които априори имат по-голяма нужда от внимание и комуникация със значими възрастни, но акцентът е изцяло върху последното, което е притеснително. Очевидно, не се прави нищо резултатно по посока конкурентност в училищните постижения, поднасяне на материала по достъпен и интересен начин, обличане на теорията в практически умения и т.н.

Графика 36 Обстоятелства, които правят щастливи децата със СОП и децата, живеещи извън родната си семейна среда

База: Всички респонденти (Децата със СОП - N=101; Децата извън родната среда - N=108)

Децата със СОП като цяло са много затруднени да определят своите състояния и чувства. За това, кога се чувстват най-тъжни, не могат да отговорят 43 на сто, а кога са най-щастливи не могат да определят 30 на сто. Децата са на възраст над 6 години, а това е вече достатъчно, за да могат да отдиференцират елементарни емоционални състояния. Твърде вероятно акцентът, както в семействата, така и в обществото, е изместен към други фактори на благосъстояние, а не към емоциите и чувствата. Това респективно снижава нивото на себепознанието, което е свързано с преценките, отговорностите и до голяма степен нивото на социалното съзряване.

Сред децата извън родната семейна среда също около 30 на сто споделят, че не знаят кога или че не са се чувствали тъжни, което би могло да се обясни и с психологически защитни механизми (напр. отричане), често появяващи се при травматични обстоятелства в живота, каквото е изоставянето. Би могла да се предположи като причина и по-слабата саморефлексия при такива деца.

Като цяло, от страна на представителите на НПО и на институции на национално и регионално равнище, социалното включване не се възприема като толкова сериозен проблем, колкото други области от правата на детето. Групите деца, които най-често се посочват като уязвими от гледна точка на риска от социална изолация са децата, настанени в институции и децата с увреждания. За първата група, като най-чести причини за изолация се посочва фактът, че голяма част от институциите се намират в малки населени места, както и недостигът на финансови средства за участието на децата в културни и спортни събития и разнообразни възможности за прекарване на свободното време. Най-често споменаваните причини за изолация на децата с увреждания са липсата на достъпна среда (като се говори предимно за архитектурната среда) и ограниченият напредък в усилията за интегрирано образование, който ще бъде разгледан по-нататък в доклада.

Макар и в единични изказвания на респонденти, като уязвими от гледна точка на социалната изолация се споменават също:

- Децата на бежанци;
- Деца, изоставени от чужденци;
- Деца от бедни семейства;
- Деца от малките населени места;
- "Деца, живеещи във виртуалния свят".

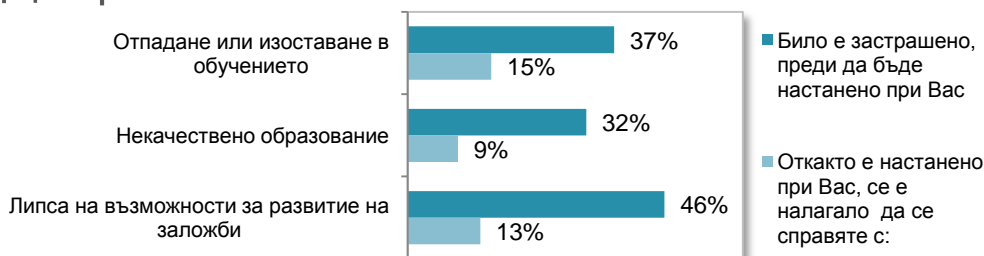
Образование и развитие

Както беше посочено в предходния раздел на доклада, образованието и развитието се възприема като една от областите, в които правата на децата са гарантирани в най-голяма степен от държавните политики, и то от страна на мнозинството целеви групи. Въпреки това, обаче, поради изключително високия приоритет, който обществеността отдава на тази сфера, напредъкът в нея от гледна точка на специфични уязвими групи е сред най-обсъжданите теми на експертно ниво.

Експертите, обаче, съсредоточават почти всичките си коментари в сферата на образованието към децата със СОП и децата с увреждания и децата от бедни семейства в ромската общност, докато резултатите от проучването показват, че проблеми с образованието и развитието съществуват и за част от децата, настанени извън родната си семейна среда. Според ръководителите на институции и центрове от резидентен тип, средно 18 на сто от техните възпитаници са застрашени от отпадане от образователната система или изоставане в обучението, а едно от всеки десет деца страдат от некачествено образование и липса на възможности за развитие на своите заложи.

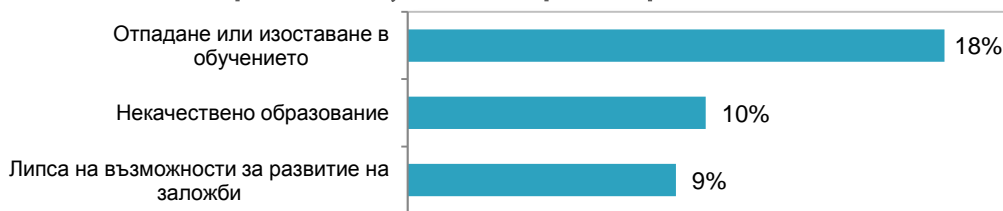
Графика 37 Дял на застрашените от свързани с образованието рискове деца извън родната семейна среда

Деца в приемни семейства

База: Всички респонденти (Приемни семейства - N=100)

Деца в специализирани институции и центрове от резидентен тип

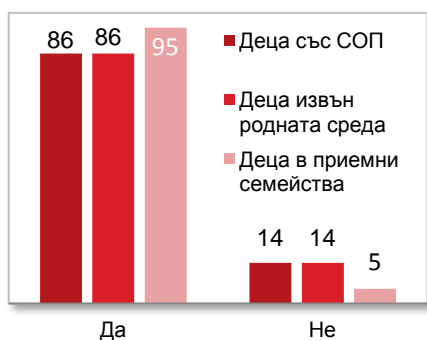
База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

Оценките на приемните родители са много сходни – 15 на сто споделят, че се е налагало да се справят или да преодоляват последиците от отпадане или изоставане на настаненото при тях дете, 10 на сто – от некачествено образование, и 13 на сто – от липса на възможности за развитие на заложиите му.

Също така, сред настанените извън родната си семейна среда деца, дяловете на необхванатите от образователната система и на тези, които изостават в покриването на дадено образователно ниво, са почти еднакви със съответните дялове при децата със СОП.

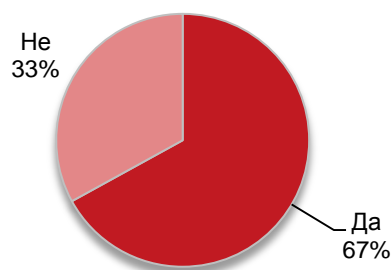
Графика 38 Включване в образователната система на деца със СОП деца извън родната среда и деца в приемни семейства

Текущо обучение на подлежащи деца

База: Възрастни, отговорни за подлежащи деца (Родители на деца със СОП - N=101; Възпитатели на деца извън родната семейна среда - N=108; Приемни родители - N=41)

Посещаване на детски заведения и училища от децата, настанени в приемни семейства:

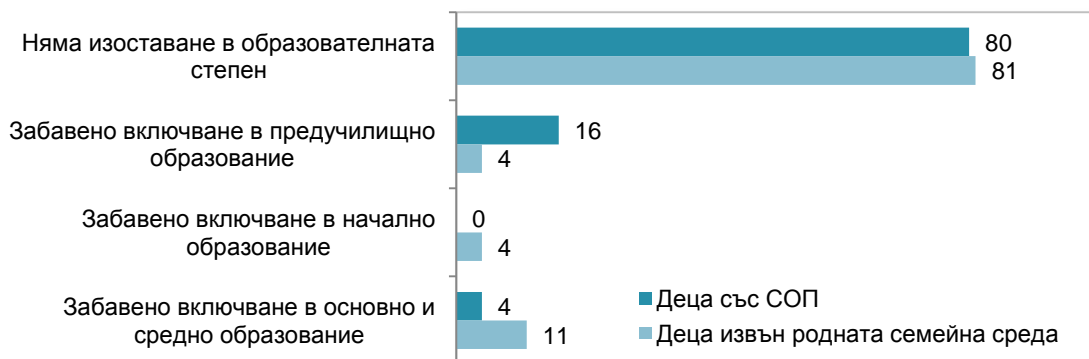

База: Всички респонденти (Приемни родители - N=100)

И при двете споменати групи деца (всички от които са в училищна възраст), тези, които не учат, съставляват съответно 15 и 14 на сто. Сред децата, настанени в приемни семейства, 33 на сто не посещават нито училище, нито детско заведение, но това се дължи на факта, че в приемните семейства общо около половината от децата са в под-училищна възраст, а 22 на сто са под 3-годишна възраст. От децата в училищна възраст, настанени в попаднали в извадката приемни семейства, само 2 не ходят на училище. Това съставлява около 4 на сто от подлежащите деца в тази група, като се има предвид, че 61 на сто от подлежащите деца страдат от увреждане, хронично заболяване, езиково-говорно нарушение или обучителни трудности.

Освен тези, които са в училищна възраст и не учат, сред децата със СОП и децата, настанени извън родната им семейна среда, още по 16 на сто изостават от съответстващото на възрастовата им група образователно ниво, или сред съвкупността на обхванатите от образователната система деца от тези две групи, всяко пето изоставя в образователната си степен. Но докато при децата със СОП в повечето случаи става дума за по-късно записване в предучилищно образование, при децата, настанени извън родната си семейна среда, изоставането е предимно след 12-годишна възраст и засяга началното, основното и средното образование.

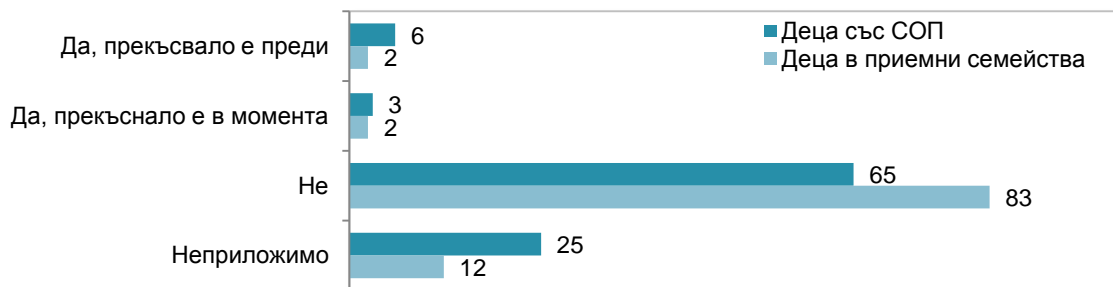
Графика 39 Дял на изоставящите в образователната степен сред обучаващите се деца със СОП и деца извън родната семейна среда

База: Обучаващи се деца (Деца със СОП - N=86; Деца извън родната семейна среда - N=93)

За съжаление, уврежданията, хроничните заболявания, езиково-говорните нарушения и обучителните трудности все още са причина част от децата да са застрашени от изоставяне или отпадане от образователната система. Сред групата на децата със СОП, прекъсвалите училище поне веднъж съставляват близо една десета от децата над 6-годишна възраст, което е двойно повече от аналогичния дял при подлежащите деца, настанени в приемни семейства.

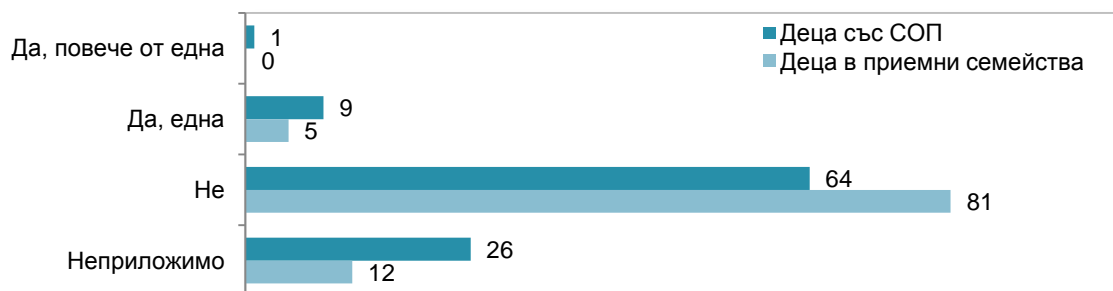
Графика 40 Дял на прекъсвалите училище деца със СОП и деца в приемни семейства в училищна възраст

База: Възрастни, отговорни за подлежащи деца (Деца със СОП - N=101; Приемни родители - N=41)

Оказва се също, че всяко десето дете със СОП в училищна възраст е повтаряло поне една учебна година, при съответен двойно по-нисък дял за подлежащите деца в приемни семейства. Този факт поставя под съмнение ефективността на работата на ЕКПО, Училището, социалните работници. Това означава, че въпреки, че детето е вече, образно казано, в системата за образователно подпомагане, всички звена, които би трябвало да работят за него и семейството му, не са си свършили работата, за да допуснат то да отпадне за година от обучението с връстниците си.

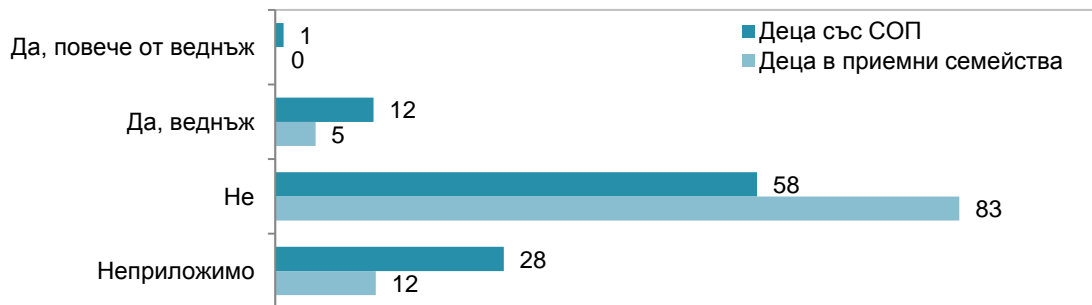
Графика 41 Дял на повтарялите учебна година деца със СОП и деца в приемни семейства в училищна възраст

База: Възрастни, отговорни за подлежащи деца (Деца със СОП - N=101; Приемни родители - N=41)

Още по-голям дял от децата със СОП – общо 13 на сто, са сменяли и формата на обучение, на фона на 5 на сто сред подлежащите деца в приемни семейства. Този факт също може да се окачестви като твърде неприемлив, предвид множеството звена, които са отговорни за образователната интеграция на децата със СОП.

Графика 42 Дял на сменялите формата на обучение деца със СОП и деца в приемни семейства в училищна възраст

База: Възрастни, отговорни за подлежащи деца (Деца със СОП - N=101; Приемни родители - N=41)

Причината за наблюдаваните разлики в образователната интеграция на споменатите две целеви групи деца може да е фактът, че сред децата в училищна възраст, настанени в приемни семейства, около 40 на сто не страдат от предпоставки като увреждане, хронично заболяване, езиково-говорно нарушение или обучителни трудности, или с други думи, изпитват обективно по-малко трудности в образователния процес. Но също така, приемните семейства и децата, настанени в тях, в последните години са обект на по-голямо внимание от страна на държавните политики, и конкретно на социалните работници от Отделите за закрила на детето. Последното дава основание да се направи неприятният извод, че без подкрепа от странични институции и външен институционален натиск върху образователната система, родителите на деца с образователни трудности по-

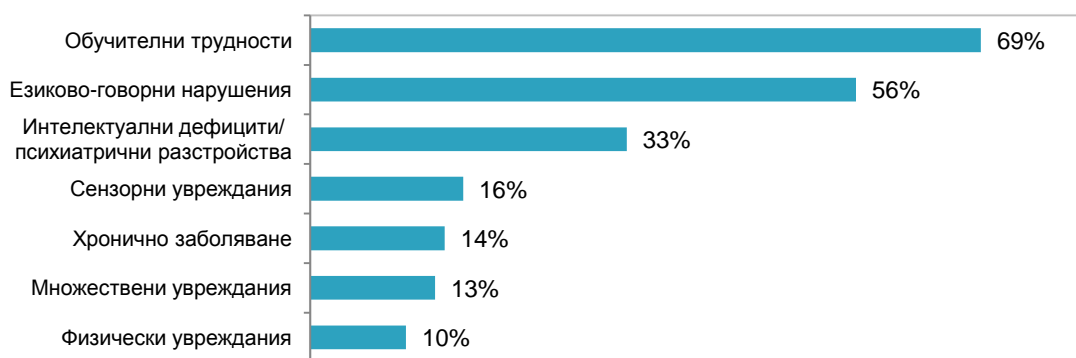
рядко успяват да осигурят адекватно третиране на образователните потребности на децата си.

При децата в училищна възраст, настанени в приемни семейства, сравнително по-често се случва смяна на училището – в малко над една трета от случаите, в сравнение с около 14 на сто при децата със СОП. В преобладаващата част от случаите, обаче (около три четвърти), това се дължи на факта, че при настаняването в приемно семейство детето сменя местоживеенето си. При децата със СОП, в над половината от случаите на смяна на училището, решението за това е взето от родителите, като основната причина е била неспособност на училището да отговори на образователните потребности на детето, или избор на неподходящо училище.

В тези случаи следва да се зададе въпросът, къде е мястото на специалистите, на ЕКПО, които би следвало да направят подходящ избор, така че да не се налага родителите да са изправени пред подобен проблем. Също така, има оплаквания и от неадекватно отношение на учителите към детето, които са дори по-чести от оплакванията за лошо отношение от страна на други деца. Всичко това потвърждава твърденията на много от интервюираните представители на НПО и на институции на национално и регионално равнище, че образователната система като процедури и като човешки ресурси все още не е достатъчно подготвена да изпълни предвидените политики за образователна интеграция на децата със СОП.

Най-често, децата, получили оценка от ЕКПО като деца със СОП, страдат от специфични обучителни трудности и от езиково-говорни нарушения – съответно при 69 и 56 на сто, като в голяма част от случаите тези две затруднения се срещат при едни и същи деца (общо 41 на сто от всички деца със СОП).

Графика 43 Страдания и затруднения на децата със СОП

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101;)

Като официална констатация на ЕКПО, тези данни се потвърждават – близо три четвърти от децата със СОП имат или специфични обучителни трудности, или езиково-говорни нарушения, или и двете. Следващите по степен на разпространение потребности са свързани с хиперактивност и дефицит на

внимание и засягат близо една трета от децата със СОП. Малко над една четвърт са засегнати от различна степен на умствено изоставане, и почти една пета – от физически или неврологични увреждания. Същият е и дялът на децата, които се нуждаят от специален образователен подход поради хронично заболяване. Най-рядко се срещат генерализираните разстройства на развитието, но все пак те засягат едно от всеки седем деца със СОП.

Графика 44 Видове специални образователни потребности, установени при децата

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101;)

Графика 45 Разпространеност на препоръките на ЕКПО

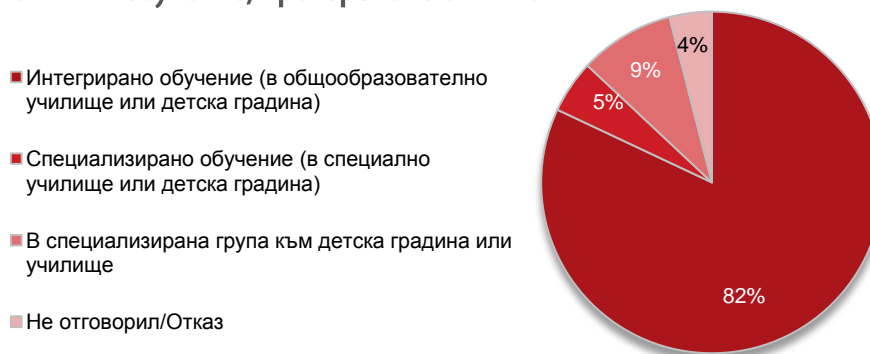

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101;)

Най-често, препоръките на ЕКПО са свързани с ресурсно подпомагане – в 81 на сто от случаите. Също в толкова голям дял от случаите (82 на сто) е препоръчано детето да се обучава интегрирано в общообразователно училище или детска градина, и в още една десета от случаите е препоръчана

специализирана група към общообразователно училище или детска градина. Очевиден е стремежът да се спазва стратегията за интегрирано обучение на децата в максимално голям дял от случаите.

Графика 46 Тип обучение, препоръчано от ЕКПО

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101;)

Също така често препоръчвани са консултациите с учители и с различни специалисти, като логопеди, детски психиатри, невролози, психолози (съответно в 45 и 36 на сто от случаите). Различни мерки за подпомагане на социализацията, подпомагане на комуникацията, психотерапевтични програми и придружители за децата се препоръчват в до една пета от случаите всяка. Най-рядко се препоръчва отпускането на специализирани и помощни средства за деца със сензорни и физически увреждания – за три до пет на сто от всички деца със СОП.

Подобно подреждане в честотата на препоръките общо взето съответства на подредбата в честотата на потребностите на децата. Има, обаче, някои несъответствия, които заслужават коментар. При положение, че според родителите 56 на сто от децата страдат от езиково-говорни нарушения, и в още 15 на сто от случаите ЕКПО е установила генерализирани разстройства на развитието, излиза, че препоръката за консултация със специалист се дава едва за половината от децата, които имат нужда. Също така, ЕКПО е установила умствено изоставане при 26 на сто от децата със СОП и физически или неврологични увреждания – при 18 на сто, като един от двата или и двата вида увреждания са установени общо при 30 на сто. Същевременно, придружител е препоръчан едва за 17 на сто.

Почти липсват насоки за консултации и работа със специалисти като психолози, логопеди, невролози, при децата с физически и неврологични увреждания (само 19 на сто). Също така, при тях само в 25 на сто от случаите се препоръчват индивидуални и групови психотерапевтични програми. Това от своя страна затруднява още повече родителите и детето, задълбочава проблематиката и страданието, снижава значително качеството на живот, понякога дори може да влоши и прогнозите за хода на болестта.

При положение, че основни дефицити при децата с аутизъм са силно намалените ресурси в областта на социалното функциониране и комуникацията, учудващо е, че само 43 на сто са получили препоръки за „психотерапевтични програми“, „подпомагане на социализацията“, „подпомагане на комуникацията“.

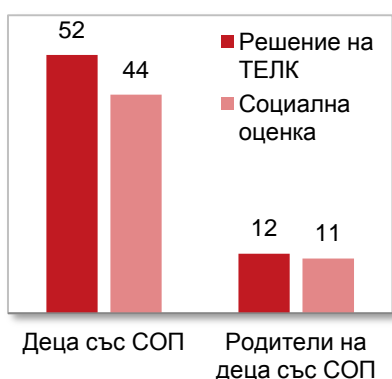
Децата с РДВХ (Разстройство с дефицит на вниманието и хиперкативност) също са в известна степен с недооценени нужди и специфики. Само 55 на сто имат препоръка за консултации със специалисти, а 26 на сто - за психотерапевтични програми. Добрата, даваща резултат терапия при тях, както и при децата с аутизъм, е многокомпонентна и мултидисциплинарна. Тя предполага срещи с детско-юношески психиатричен екип за изясняване на диагнозата, определяне на потенциалите на детето, силните и слабите му страни, сътрудничество и работа и със семейството и с училището. Включва информиране, разясняване на семейството за спецификите на заболяването, родителски тренинг, съдействие за семейството и училището за изработване на индивидуална програма, терапия за съпътстващи проблеми (напр. логопедична, психологична работа, медикаменти, ако се налага, понякога е добре да се препоръча фамилно консултиране или терапия за подпомагане и повишаване ресурсите на семейството, социални интервенции от социален работник в училището, общността и т.н.)

Трудно е да се предположи, че при препоръчано единствено ресурсно подпомагане за голяма част от деца със сходни разстройства, ресурсният учител, дори и да има квалификация на психолог (а той има най-много на педагог), ще може да извърши дори и малка част от гореспоменатото. Вероятно една от причините да се подхожда така повърхностно е ширещата се в обществеността теза, че тези деца са непослушни, разглезени, невъзпитани и всичко е въпрос на малко „здрава ръка“. Проблемът е, че се пренебрегват и последиците от тази диагноза. В случай, че проблематиката се протрахира във времето и остане неотразена от специалисти, учители, родители, понякога от дефицит във вниманието и хиперактивност се стига до поведение на противопоставяне, противообществени прояви, бягства, и в крайна сметка - до социализирано или несоциализирано поведенческо разстройство или разстройство с противопоставяне. Децата с разстройства на поведението крият повишен риск от развитие на антисоциално личностово разстройство в зряла възраст, от невротични прояви, от рискове да създадат нездравни семейства, със сериозни дисфункции, с по-чести разводи, побоища над близките. По-често сменят местоработата си, имат лоши отношения с околните.

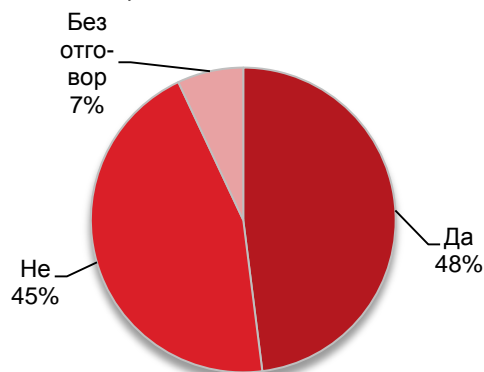
Оказва се и че децата със сензорни увреждания остават почти лишени от специализирана помощ, както откъм специфични помощни средства, така и откъм специалисти и терапевтични програми. С други думи, за нечуващите деца, обществото, в това число и специалистите от ЕКПО, продължава да не желае да чува, а невиждащите деца да не ги вижда и в преносния, и в буквалния смисъл. Едва ли по друг начин може да се обясни оценката на ЕКПО, че само 14 на сто от тях имат нужда от консултация със специалисти, и още по-малка част имат нужда от психотерапевтични програми.

Децата със СОП също са твърде negliжирани. При тях тенденцията проблематиката да се задълбочава и окрупнява във времето също присъства. Например, при немалко от тях има съпътстващи хиперактивност и/или дефицити във вниманието, понижена личностова оценка, проявяваща се нерядко в автоагресивност (подтиснатост, вялост, дори депресивни симптоми) или хетероагресивност, поведенческа проблематика, прерастваща понякога до поведенчески разстройства и т.н.

Графика 47 Налично решение на ТЕЛК и социална оценка при децата със СОП и техните родители

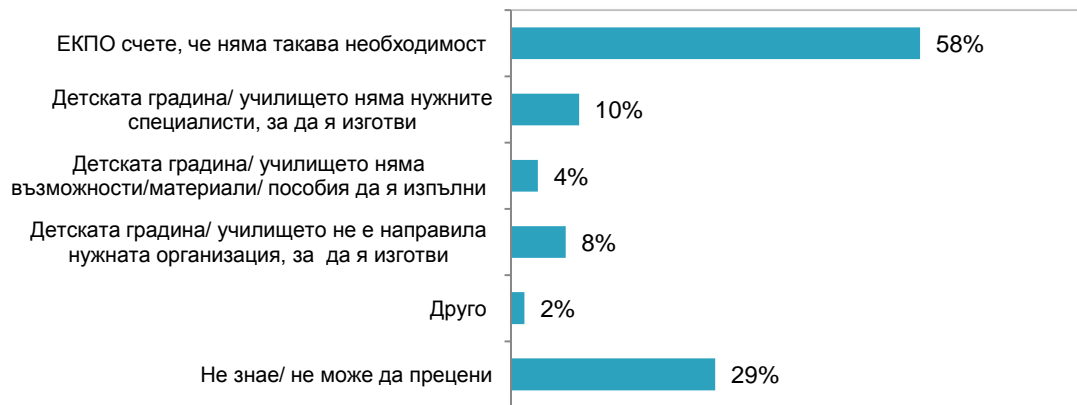
Графика 48 Изготвена индивидуална програма за обучение за децата със СОП

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101;)

Тук е мястото да се обърне внимание и на факта, че 52 на сто от децата със СОП имат решение на ТЕЛК, но само 44 на сто имат социална оценка, докато при родителите им, които страдат от увреждания, подобно несъответствие не съществува. Също така, почти половината деца със СОП нямат изготвена индивидуална програма за обучение, като в мнозинството от тези случаи причината е, че ЕКПО не е намерило това за необходимо. Останалите посочени причини са свързани с дефицити на кадрови, материални и организационни ресурси в училищата и детските градини, поради които те не са в състояние да изготвят индивидуална програма за обучение на детето.

Графика 49 Причини да не е изготвена индивидуална програма за обучение на децата със СОП

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101;)

Тревожен е също и фактът, че в съществена част от случаите, когато не е изготвена индивидуална програма (29 на сто), причините за това остават неизвестни за родителите и нито една институция не им е предоставила информация по този въпрос. Проблемът с информираността, или по-скоро с нейната липса, излиза наяве и при въпроса за участието на родителите в изготвянето на препоръките на ЕКПО. Значителна част от родителите остават без глас при обсъждането и съставянето на програмата на детето, което повдига серия от въпроси:

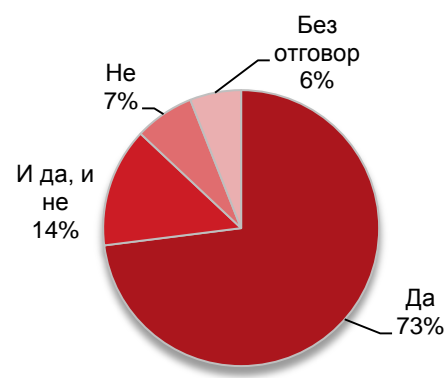
- Знаят ли изобщо родителите, че могат да дадат становище?
- Ако не, защо ЕКПО не ги подканя към обща дискусия?
- Информират ли се родителите за съществуващите възможности?
- Искат ли се тяхното мнение и техните наблюдения за състоянието на детето?

Графика 50 Дял на родителите, взели отношение по препоръките на ЕКПО

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101;)

Графика 51 Удовлетвореност на родителите от решението на ЕКПО

При положение, че над 80 на сто от всички групи деца със СОП получават препоръки за ресурсно подпомагане, е необходимо да се зададе въпросът защо в толкова недостатъчна част от случаите се съставят индивидуални програми? Как работи ресурсният учител, щом не е съставена индивидуална програма? Дори и в случаите на деца с аутизъм, едва около 70 на сто от децата са без индивидуална програма, а за останалите групи увреждания, затруднения и разстройства съответният дял не се покачва над 40-45 на сто.

Тези противоречия свидетелстват или за липсата на достатъчно човешки ресурси, които да работят с децата, или за "икономии" на средства за тяхното заплащане, или за формален подход при изработването на оценките за специфичните образователни потребности. Оформя се тревожна тенденция за унифициране на препоръките към деца с много различни потребности и ограничаването им в много от случаите само до ресурсно подпомагане, при това, непридружено от индивидуална програма за обучение. Възникват и известни съмнения за съществуващ конфликт на интереси, който може да бъде една от причините за установените факти, тъй като ресурсните центрове в страната получават немалко финансиране за всяко дете, на което ЕКПО препоръчва ресурсно подпомагане. При масово насочване на средствата само в тази посока, обаче, недостига финансиране за по-специализираните дейности, от които голяма част от децата със СОП имат нужда, и тези дейности или изобщо не се препоръчват от ЕКПО, или се оставят изцяло на финансовите и организационните усилия на родителите.

Близо три четвърти от родителите на децата със СОП изказват удовлетвореност от препоръките на ЕКПО, а един от всеки пет изказва неудовлетворение в една или друга степен.

Основните препоръки, от които се изказва удовлетворение, обаче, са свързани с избора на училище и с формата на обучение - дейност, която не предполага твърде специфични познания и усилия и касае решения, които един добре информиран и грамотен родител е в състояние да вземе и сам. Трудността идва, когато тези препоръки следва да се облекат в практически насоки и полезни съвети за това, как точно да се случва интеграцията, с какви налични, реални ресурси, с адекватните съвети към родителите, общността и училището. Предполага се едно по-дълбоко разбиране на същността на проблематиката, с която родителите са завели детето при ЕКПО, предполага се неформален подход, както и индивидуализирано решение за всяко семейство. Конкретните препоръки към родителите, към учителите, относно терапевтичните подходи и механизмите на подпомагане на образователния процес се одобряват от малко над половината от родителите. Между 12 и 22 на сто изразяват неудовлетворение от този вид препоръки, а много съществени дялове – между една четвърт и една трета от родителите, не могат да дадат становище за тях. Това означава, че за една голяма група родители, конкретните механизми на образователна интеграция на децата

им остават неясни, а те самите не са привлечени и посъветвани адекватно как да подпомогнат този процес.

Графика 52 Удовлетвореност на родителите от конкретни препоръки на ЕКПО

База: Родители на деца със СОП, изразили удовлетворение/неудовлетворение от препоръките на ЕКПО като цяло

Под най-голямо съмнение от страна на родителите е поставен ефектът от дадените препоръки – едва между 8 и 15 на сто, и то сред родителите, изразили удовлетворение от съответната препоръка, посочват като причина за удовлетвореността си наличието на видим резултат върху развитието на детето. Плашещо е, че преобладаващата част от родителите не биха могли да посочат ефекта и позитивните резултати от посочените от ЕКПО форми на обучение, да отбележат с позитивна оценка посочените подходи, терапевтични стратегии. Голяма част от родителите не виждат подобрене у своите деца. Това от своя страна влошава качеството на живот на цялото семейство. Възниква и въпросът, защо такава голяма част от родителите нямат положителна нагласа относно препоръките, дадени към учители и училище и респективно ефекта им върху качеството на работа с детето. В крайна сметка, се поставя под въпрос резултатността на т.нар. интегрирано обучение и има ли кадри и обществени ресурси, с които то да се осъществява.

Графика 53 Удовлетвореност на родителите от конкретни препоръки на ЕКПО

База: Родители на деца със СОП, изразили удовлетворение от съответния тип препоръка на ЕКПО

Освен факта, че резултатите от препоръките за обучението на децата със СОП са под много голям въпрос от гледна точка на родителите, се оказва, че в значителен дял от случаите има препоръки, които не се изпълняват. Всеки четвърти родител споделя, че поне една от дадените от ЕКПО препоръки не е приведена в действие. Най-разпространената причина за това е прехвърлянето на отговорността за изпълнението между различни институции, но също така фактът, че родителите или учебните заведения не разполагат с необходимите финансови, материални или организационни ресурси, за да изпълнят съответната препоръка.

Това е още едно потвърждение на извода, направен по-горе, че предвидените политики за образователна интеграция на децата със СОП на този етап не са достатъчно ресурсно обезпечени. Също така, обаче, очевидно е, че препоръките се дават без достатъчно обстоен диалог със заинтересованите страни и респективно, без да се отчита индивидуалната ситуация на всяко дете, неговото семейство и възможностите на подходящите за него учебни заведения.

Отново изпъква и направената по-горе констатация за липса на усилия за информиране на целевите групи, тъй като в една пета от случаите на неизпълнение на препоръка, причината е неосведоменост на родителите какво трябва да предприемат и по какъв ред.

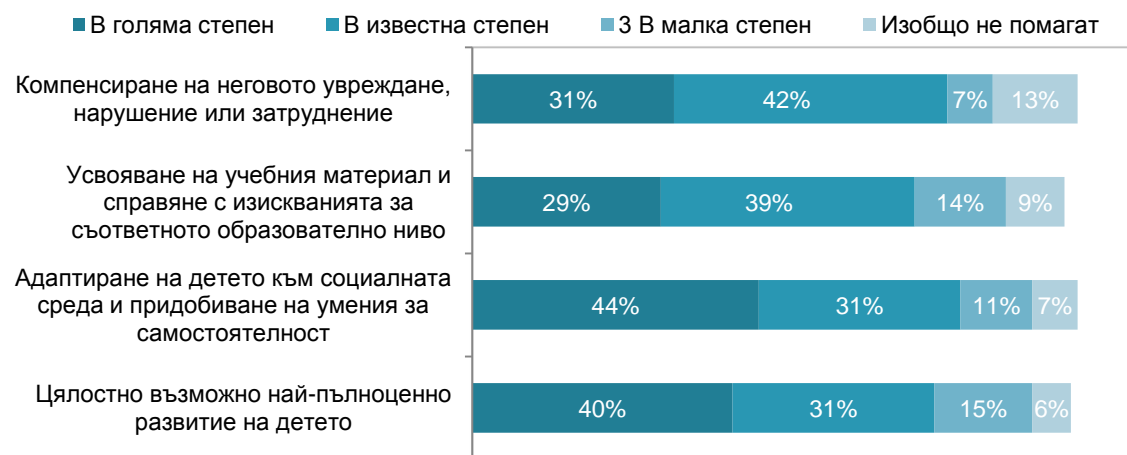
Графика 54 Причини за неизпълнение на препоръки на ЕКПО

База: Родители на деца със СОП, споделили, че поне една от препоръките на ЕКПО не се изпълнява

Идентифицираните дотук проблеми дават обяснение защо в крайна сметка големи дялове от родителите на деца със СОП изказват по-умерен или по-силен скептицизъм относно отражението на предприетите мерки върху цялостното развитие на техните деца. Сравнително най-добри оценки са дадени за резултатите по отношение на адаптирането на децата към социалната среда и придобиването на умения за самостоятелност, както и по отношение на възможностите за цялостно развитие, които то е получило – съответно 44 и 40 на сто от родителите са на мнение, че предприетите мерки са допринесли в голяма степен за постигането на тези цели.

Графика 55 Принос на предприетите мерки и грижи за обучение на децата със СОП за изпълнение на основните цели

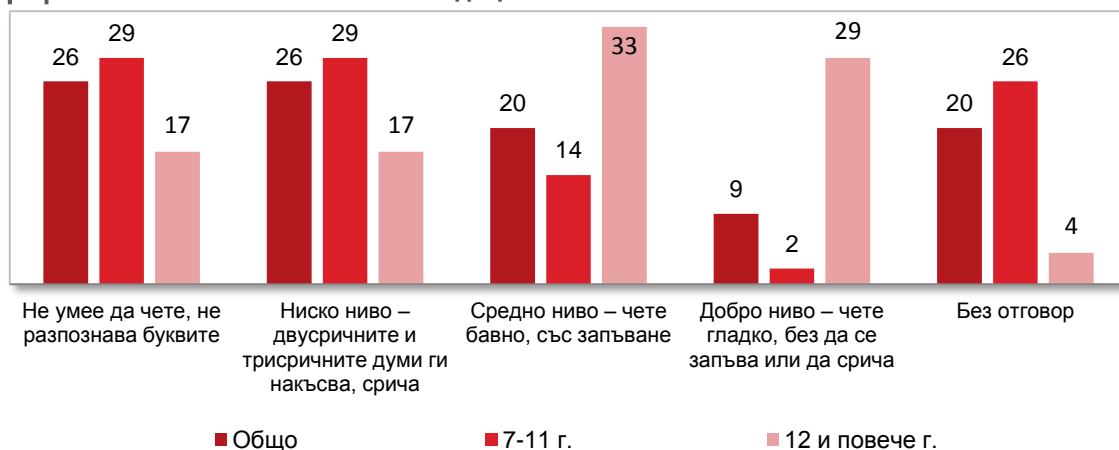

База: Всички респонденти (Родители на деца със СОП - N=101;)

Най-ниска степен на удовлетворение е изказана по отношение на усвояването на учебния материал и покриването на изискванията за съответното образователно ниво, което е именно най-важната цел на всички усилия за образователна интеграция на децата със СОП. Едва 29 на сто от родителите виждат съществен принос на предприетите мерки и грижи в това отношение. Мнозинството от тях – 39 на сто, смятат, че е постигнат само частичен напредък, и още 25 на сто поставят под силно съмнение полезността на предприетите мерки и грижи. Тези становища са по-песимистични дори и от изказаните по отношение на компенсирането на увреждането, нарушението или затруднението на детето, където крайните песимистични становища съставляват 20 на сто от мненията на родителите.

Данните, получени пряко от интервюта с деца със СОП, потвърждават опасенията, изказани от родителите. Направеният малък тест за основни умения за четене и писане на децата над 7-годишна възраст показва, че при съществена част от тях тези основни умения липсват. Едва 29 на сто от децата на 12 или повече години четат на добро ниво (без да се запъват и сричат), и само 16 на сто от децата между 7 и 11 години четат, без да сричат. Изобщо не могат да четат и да разпознават буквите 29 на сто от децата от по-малката възрастова група и 17 на сто от тези на 12 или повече години. Също така, 38 на сто от децата от 7 до 11 и 30 на сто от децата на 12 или повече години изобщо не могат да попълнят теста за писане, състоящ се в довършване на две прости изречения. Това означава, че съществен дял от децата със СОП преминават от един клас в друг и от едно образователно ниво в друго, без на практика да покриват дори елементарни образователни изисквания.

Графика 56 Умения за четене на децата със СОП

База: Децата със СОП на 7 или повече години - N=86

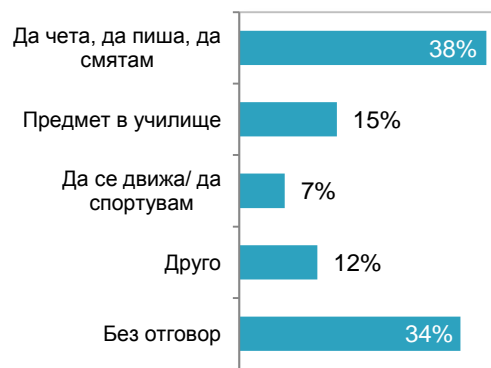
Субективните усещания на децата също дават основание да се направи изводът, че образователният процес не е достатъчно добре адаптиран към техните потребности. Попитани има ли нещо, което им е трудно и какво е то, най-

голям дял от децата – 38 на сто, спонтанно посочват четенето, писането или смятането. В допълнение, още 15 на сто назовават конкретен предмет, изучаван в училище. От друга страна, сред лесните за тях неща, същите дейности са спонтанно споменавани от по-малко от една пета от децата.

Графика 57 Лесни неща за децата със СОП

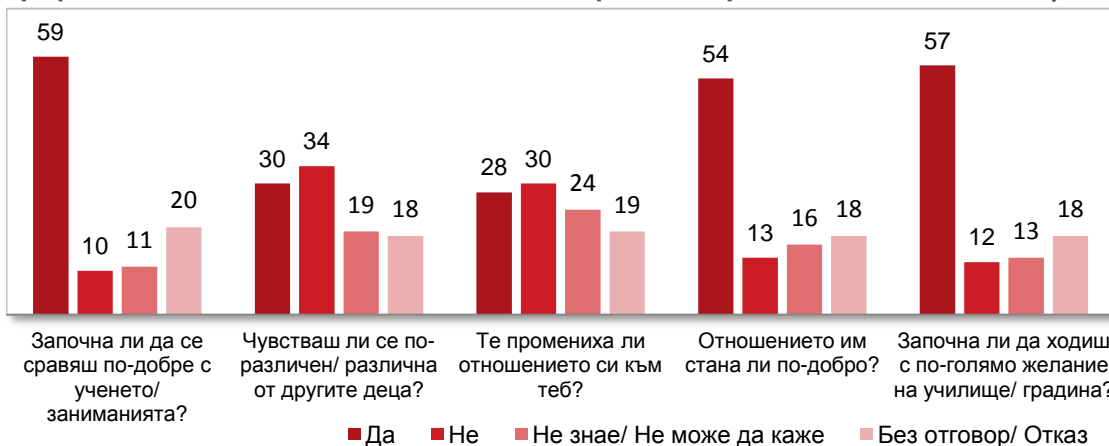
Графика 58 Трудни неща за децата със СОП

База: Всички респонденти (Деца със СОП - N=101;)

Мнозинството от децата чувстват, че промените в начина на обучение им помага по-добре да се справят с учебния материал и да установят по-добри отношения със своите връстници (потвърдено съответно от 59 и 54 на сто), което в крайна сметка е повишило и желанието им да посещават училище или детска градина (57 на сто). Все пак, обаче, малко над половината от децата не може да се приеме като удовлетворителен дял. Все още, много деца не чувстват подобрение, или изобщо не могат или не желаят да диференцират своите чувства, което само по себе си е тревожен признак за липса на умения за изразяване на емоциите.

Графика 59 Оценки на децата със СОП за ефекта на промените в начина на обучение

База: Всички респонденти (Деца със СОП - N=101)

Анализът на най-големите трудности, които изпитват децата със СОП във връзка с образователния процес, потвърждава негативните последици при липса на изготвена индивидуална програма за обучение. Над една четвърт от децата се затрудняват да изпълняват същите задачи като своите съученици, като това е по същество и най-широкоразпространената трудност за тях. Също така, съществени затруднения представляват неподвижното седене на едно място по време на целия час и съответно, концентрирането на вниманието върху преподавания урок за цялото това времетраене. Това означава, че начинът, по който се извършва интегрираното обучение на този етап, възпрепятства усвояването на учебното съдържание за немалък брой деца.

Недоброто справяне с материала и слабите постижения, протрахиран в времето, както би се случило при неефективното обучение силно повлияват личностния комфорт, снижават чувството за лична ефикасност, снижава се самооценката или не може да се сформира адекватна такава. В по-горните курсове чувствително се снижава мобилизируемостта и мотивацията. Комплексно, тези ефекти водят до поведенческа проблематика, която в най-леките случаи изкрестилизира в противопоставяне, опозиция, бягства, конфликти с връстници и/или учители, за да се стигне да по-сериозните асоциални или антисоциални прояви. Проследявайки историята на развитие на престъпно проявените индивиди, не е рядко да се открие такава зависимост: обучителни трудности - липса на корекция и адекватна помощ - поведенчески сигнали с леки провинения - санкции на самите постъпки, (които са с ефект на козметичен ремонт на сграда пред срутване) - поведенческо разстройство - асоциално, поведение - антисоциално личностно разстройство.

Графика 60 Трудности за децата със СОП, свързани с образователния процес

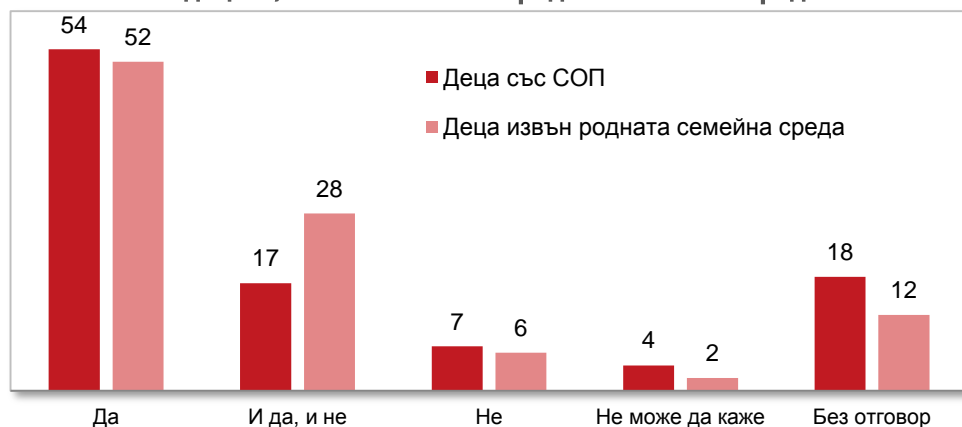

Стръска и липсата на увереност у повечето деца, че при нужда и при зов за помощ, ще има кой да им помогне. Това сякаш потвърждава формалността на

всичките процедури, свързани с подпомагане и развитие на децата и подлага на съмнение квалификацията и професионализма, както и отговорността на част от специалистите, работещи в тази област.

Очевидно, трудности с образователния процес имат не само децата със СОП. Известна част от децата, настанени извън родната си семейна среда, вероятно също изпитват трудности, защото изпитват смесени чувства към посещението на училище или детска градина, заявяват открито негативно отношение, или отказват да обсъждат този въпрос. Общо, те съставляват близо половината деца от тази група. Сред децата със СОП резултатите са съизмерими, с тази разлика, че те по-трудно изказват смесеното си отношение и по-често отказват да отговорят на въпроса.

Графика 61 Желание за посещение на училище/ детска градина от децата със СОП и децата, настанени извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Децата със СОП - N=101; Децата извън родната семейна среда N=108)

Интересът към учебните занимания и приятелствата с други деца в училището или детската градина имат най-голям и приблизително равен принос за позитивното отношение на децата и от двете групи. И двете съображения, обаче, са по-често изтъквани от децата, настанени извън родната семейна среда. Това означава, че както по отношение на образователната интеграция, така и по отношение на социалното включване, децата със СОП са в по-уязвимо положение. Това кореспондира донякъде и с немалкия процент деца, които споделят, че им е трудно да разбират уроците в училище. Изводът, който следва е, че или липсват индивидуални програми за съответните деца със СОП, или тези, които са съставени са непълни, неприложими, неадекватни, или изискванията на училището не отговарят на потребностите и потенциала на детето. Препратката оттук е към начините за идентификация на деца със СОП, към качеството на работа на Ресурсния център, към нивото на професионализъм на ЕКПО експертите, както и към липсата на регламент в схемата, обхващаща всички тези структури и дейностите им, насочени към децата.

Също така, обезпокоително е, че децата със СОП усещат по-рядко доброто отношение към тях от страна на учителите и на другите деца. Стряскащо е каква малка част от децата са посочили, че учителите се отнасят добре с тях. В психологията на развитието това е възрастта 6-11-12 години, когато детето овладява важни когнитивни и социални навици, такива, които остават за цял живот. В този стадий дебнат и множество опасности – например, да получат чувство на неадекватност и непълноценност. Най-често те са следствие от обидата, произтичаща от несправянето с учебния материал, неудобството, че в сравнение с връстниците си по-назад, че си извън по-голямата група. Точно в този етап един добър учител, подкрепящ, авторитетен, приемащ, би могъл да „обърне“ живота на дете със СОП и да го окрили. От друга страна, в период на идентификация с училищните постижения – „аз съм това, което съм научил“, както и в етапа на търсене на герои и примери за подражание, позитивният образ на учителя би изиграл изключително важна роля за повишаване на училищния успех и мотивацията за постижения.

Графика 62 Позитивни страни на училището/ детската градина според децата със СОП и децата, настанени извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Децата със СОП - N=101; Децата извън родната семейна среда N=108)

Същевременно, за децата със СОП е по-силно желанието за интеграция – в сравнение с децата извън родната семейна среда, те по-често посочват като мотив да харесват училището или детската градина фактът, че и другите деца ги посещават, и желанието да бъдат заедно с другите деца.

От друга страна, трудността да бъдат разбрани преподаваните уроци в час и след това да бъде подготвена самостоятелната работа извън клас, са основни

причини децата от двете групи да не харесват образователните институции, като втората трудност е много по-специфична за децата със СОП. Очевидно, мерките за образователно подпомагане на тези деца свършват на прага на училището, но демонстрираните по-горе незадоволителни обективни резултати и притеснителните дялове на децата които нямат позитивно отношение към учебния процес, налагат извода, че е необходимо специалистите и представителите на различните образователни институции да прекратят прага на работните си места и да работят с детето на всеки етап, на който се изисква от самото него да полага усилия.

Графика 63 Негативни страни на училището/ детската градина според децата със СОП и децата, настанени извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Децата със СОП - N=101; Децата извън родната семейна среда N=108)

Прави впечатление също, че сравнително малки дялове от децата имат позитивна нагласа към училището заради допълнителни занимания, които се провеждат там, като децата със СОП малко по-рядко имат достъп до такива занимания. Това е учудващо на фона на значителния дял деца извън родната семейна среда, заети с допълнителни занимания, при това под ръководството на учители или треньори в тяхното училище.

Общо 69 на сто от децата, настанени извън родната си семейна среда, се занимават допълнително с извънучилищни дейности, но известна част от тях – общо 13 на сто, правят това самостоятелно или без целенасочената помощ на организирани форми. Или с други думи, малко над половината от настанените извън родната си семейна среда деца се ползват от специално създадени за тях възможности за развитие на техните заложби. Освен тези 13 на сто, които се

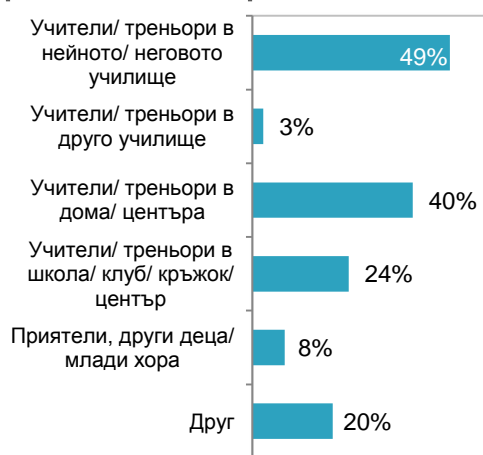
опитват самостоятелно или с помощта на приятели да навлязат по-задълбочено в интересни за тях сфери, още 17 на сто проявяват желание да се включат в допълнителни извънучилищни занимания, но по една или друга причина към момента нямат тази възможност. Така, общо около 30 на сто от децата извън родната семейна среда, проявяват интерес, но не са обхванати от дейности за развитие на техния потенциал и са лишени от помощ и компетентни напътствия за смислено прекарване на свободното си време.

Графика 64 Дял на децата извън родната семейна среда, заети с допълнителни занимания

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Графика 65 Ръководители на допълнителните занимания на деца извън родната семейна среда

База: Децата, заети с допълнителни занимания (Полагащи грижи за деца извън родната семейна среда - N=75)

Най-често допълнителните занимания са свързани със спорт и различни видове изкуства (обикновено пеене, танци и рисуване). Трябва да се подчертае, обаче, че при тези дейности има най-много деца, които се занимават неформално или самостоятелно, или с други думи, съществува потребност от повече и по-разнообразни занимания за децата в тези сфери. Не са малко и децата, които се занимават с информатика и компютри, но за съжаление, заниманието на повечето от тях се състои в компютърни игри.

Общо взето, най-често със спорт, компютри и изкуства желаят да се занимават и децата, които в момента не са заети с допълнителни дейности.

Графика 66 Допълнителни занимания на деца извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Деца извън родната семейна среда N=108)

Интервюираните представители на НПО и на институции на национално и регионално равнище съсредоточават коментарите си в сферата на образованието върху няколко основни групи деца, и съответно, рисковете в образователната сфера, на които те са изложени понастоящем.

Най-голяма част от коментарите на експертите са свързани с децата със СОП и децата с увреждания, като се идентифицират следните няколко групи проблеми:

- Недостиг на ресурсни учители и други специалисти, подпомагащи образованието на тези деца, както и недостатъчна квалификация на педагогическия и непдагогическия персонал в образователните институции за работа с тези деца;

"Не достатъчно добре е обезпечено ресурсното подпомагане – недостатъчен е броят на специалистите, също и в детските градини. Не навсякъде учителите са подготвени да работят с тези деца. Обхванати са, но в недостатъчна степен. Не са преминали необходимите обучения и квалификации." (Представител на институция)

"Например, специалистите, прилагащи арттерапия за деца-аутисти, не знаят как да работят с родителите. Липсва проучване за промените в живота на детето след години работа със специалисти, ресурсни учители - научило ли е, ходи ли на училище... Формално, всички деца имат право на образование. Неформално, миризливите деца, децата от бедни семейства, децата със СОП, децата от институции, нямат абсолютно гарантиран достъп до училище. Защото образователната система не е адаптирана да приеме такива деца. Един учител, който трябва да се справи с 30 ученици клас, и например има 2 хиперактивни деца, или аутист, или друго дете, което да му обикаля в часа, и той не може нищо да направи." (Представител на НПО)

- Неадекватност или недостатъчност на ресурсното подпомагане спрямо образователните потребности на различни групи деца и неадекватност на интегрираното обучение за деца със средни и тежки увреждания;

"Очакванията към интеграцията на деца с увреждания в образователната система бяха големи, но това с ресурсните учители малко трудно ще се случи, защото с 2 ресурсни кабинета няма как всички деца масово да бъдат обхванати. Трябва много добре да се прецени в какъв етап детето може да бъде интегрирано и как. Няма как едно дете с аутизъм и с хиперактивно разстройство да го запишеш в масово училище, може би трябва да се мисли за други центрове за образование на деца с по-тежки увреждания, където постепенно могат да бъдат подготвени. Родителите трябваше да ходят с децата в училище, защото ресурсният учител не може да отиде едновременно с 8 деца, например. А и другите преподаватели никак не обичат да ги наблюдават в процеса на преподаване. Тук ще трябва нов подход. Наблюдавали сме интегрирано образование в други държави и при тях не всички деца се интегрират." (Представител на НПО)

"Трябва да се развива индивидуалният подход - например ако детето иска да се образова вкъщи, тогава нямаме механизми за приравняване. Има родители, които искат това. Може би експертната лекарска комисия трябва да преценява индивидуално и това - дали не е по-добре за детето да се обучава у дома и да държи приравнителен изпит." (Представител на институция)

- Нарушения и заобикаляне на разпоредбите в ДМСГД и в помощните училища, които нарушават правата на децата на образование и развитие.

"Диагностичният екип изработва програмата, но и следи дали има някакво развитие в децата. И когато оцени, че има някакво развитие и не го подаде това дете към ЕКПО към РИО, която трябва да прецени дали е време това дете да се обучава интегрирано. Нашият отговор е, че не ги подава, защото ако ги подава, в помощно училище няма да остане никой... Ние подаваме сигнал до горестоящият орган, получаваме обратна връзка, но най-често не е това, което очакваме... Но аз поне досега не се сецам след подаване на такъв сигнал да има корекция в диагнозите. Детето е било обучаемо, и в един момент става необучаемо, което би трябвало да означава, че те са регресирали през целия този период. Или масово децата са били в масови училища, и след това изведнъж минават в помощно училище, което не разбираме защо се случва, защото, проследявайки документацията, няма нещо, което да е било притеснително. И получаваме отговори от типа, че понеже им било далеко, а сега се сформирала изнесена паралелка на помощно училище, им било по-лесно." (Представител на институция)

"При проверка в ДМСГД се оказва, че в институцията има дете, което заради увреждане и след 7-годишна възраст остава в тази институция и то остава необхванато въпреки всички наредби за деца със СОП, въпреки ЕКПО. Това значи, че няма добър обмен на информация за това дете - кога на какви права става то носител." (Представител на институция)

- Изключително слаб напредък по изграждането на достъпна среда;

"Ние не сме ратифицирали нашата стратегия за хората с увреждания, където влизат и децата, защото не сме изпълнили много неща (задължението за тоалетни в училищата за деца с увреждания, за рамките, обществен транспорт). Ако в някое училище сме направили тези неща, то е направено по проект." (Представител на институция)

Повечето интервюирани респонденти от тези две групи отделят внимание и на дългогодишния проблем с отпадането от училище и неинтегрирането в образователната система, който по всеобщи оценки засяга преди всичко деца от ромски общности. В тази връзка, се коментират основно три типа проблеми:

- Липса на адекватни регистри на отпадналите и невключените деца и на координация между различни институции, които водят подобни регистри;

"Например за децата, отпаднали от училище - отделите за закрила на детето имат ангажимент да водят такива регистри, но не е добро стиковането на информацията. РИО си правят анализ на ситуацията, мисля 2 пъти годишно, но ОЗД също трябва да водят регистър на отпадналите. Но няма добър обмен на такава информация. Воденето на регистри за деца, необхванатите от училище - това остава на много заден план. Не съм сигурна, но мисля, че няма национален регистър на необхванатите деца, попитайте в РИО. Липсва обмен на информация и система за следене. Ще ми е много интересно да се съпоставят данни - мисля че няма да има нищо общо между данните на РИО, на общината и на отделите за закрила на детето за необхванатите и отпаднали от у-ще. Това е една от причините да се вкара координационен механизъм в новия законопроект, защото трябва да има стиковака между всички, които са ангажирани с този проблем." (Представител на институция)

- Нарушения и дори фалшификации от страна на училищния персонал относно посещаването на училище, с цел да не бъдат закрити училища и да се получават бюджетни средства;

"Децата не ходят на училище. Защо ги пишат, че ходят на училище? ЗАЩО? Защото има делегиран бюджет. То повечето ни работи са фалшива отчетност." (Представител на НПО)

- Противоречиви становища за ефективността на досегашни и предстоящи мерки, насочени срещу отпадането от училище – различните форми на подпомагане, обвързани с посещението на училище, и мярката, предвиждаща задължително предучилищно образование от 4-годишна възраст.

"Обвързването на ходене на училище със социални помощи няма ефект, особено за ромите, защото те не искат да ходят на училище... Твърде много говорим за ромите. Проблемът е от самия етнос, от самия начин на живот. Те демонстрират желание за обучение, за образование, за подкрепа, но само на думи, а в същото време не осъзнават необходимостта, нямат вътрешна мотивация за това. Трябва да се търси ресурсът в тях, в хора, които са от техния етнос и се борят да защитават правата на техните деца." (Представител на НПО)

"Защо от 4 години забавачката да е задължителна? В момента има движение за узаконяване на образованието в домашни условия. Не трябва да е задължителна мярка, а да се мотивират хората по някакъв начин." (Представител на институция)

Една част от представителите на НПО и институции на национално и регионално ниво обръщат внимание и върху принципни недостатъци на образователната система, които се отразяват негативно върху образованието и развитието на всички деца. Посочени са следните проблеми, повечето от които пряко рефлектират в демотивация за образование и изкривяване на ценностната система на децата:

- Непрекъснати промени в образователната система в последните десетилетия, които не дават възможност дадени мерки да се развият и да се проследи какъв е резултатът от тях;

"Напоследък промените в образованието стават много, няма една линия, искаме и едно да изпробваме, и второ, и трето, накрая разваляме и това, което е съществувало. Прекалено много експерименти през тези години и резултатите са налице - многото отпаднали ученици, отчитаме колко много неграмотни има и това е в резултат от това - експерименти без дългосрочни цели." (Представител на институция)

- Непригодност на образователната система да прилага диференцирани подходи към децата, така че да не превръща различията в пречки за

децата да се впишат в образователния процес, а да ги използва за пълноценно развитие на техните възможности;

"Не се прилагат диференцирани подходи към децата в училище и това води до демотивация за учене." (Представител на НПО)

"Образователната система не е пригодена, тя е ориентирана предимно към съдържателната част на обучението, и не е ориентирана към самия процес на взаимодействие между учителя и учениците. Правото уж е гарантирано, но друг е въпросът, колко е използваемо това право." (Представител на НПО)

- Неадекватно поднасяне на учебното съдържание;

"Много учебници има с неподходящо съдържание за деца, непознати думи за деца. Трудно се хваща кога детето има трудности - дали защото не иска, мързи го, или има трудности със съсредоточаване." (Представител на НПО)

- Липса на достатъчно възможности за извънучилищни занимания, които, от една страна, да развиват уникалните способности на децата, а от друга, да повишат мотивацията им за учене;

"Те нямат перспектива и това води вече до насилие, озлобяване и другите негативни неща, които ако сме реалисти, ги виждаме в училище, побоища, които се случват. Казват - какво да направим? И действително, един специалист не може да направи нищо, просто трябва педагозите в училищата да направят така, че тези деца да бъдат ангажирани в извънкласни форми. Тази енергия, която е факт, ние не можем да я спрем. Трябва да се направи така, че тази енергия да бъде вкарана в една положителна форма, да бъде насочена в правилна посока. Да се направи така, че самите деца да определят начина, по който те искат да минава тяхното време, а да не бъдат налагани неща. Щом като съществува това напрежение, значи това е факт. Иначе имаме хиперактивност, хипернасилие, хипер размиване на ценности. Аз съм далече от мисълта, че всички деца ще бъдат обхванати от тези форми, но те ще бъдат по-малко и вече няма да бъдат фактор, който определя поведението на останалите." (Представител на НПО)

- Съпротива от страна на педагогическия персонал в училищата и детските градини да сътрудничи при осъществяването на проекти, насочени към изграждане на емоционална грамотност, социални умения, защита от насилие, здравна профилактика, които биха имали значителен превенционен ефект:

"Педагозите не променят начина си на работа и обвиняват родителите. Нито има програма за обучение, не се допускат психологически теми... "Ти мен не ме учи" е абсолютно мото за повечето директори и педагози. Цялото отношение е - ние работим с деца от толкова години, а вие, вчерашни пикли, сте дошли да ни обяснявате какво можем и какво не можем да направим." (Представител на НПО)

"Преди години се разви проект на УНИЦЕФ "Училище без насилие", който беше много хубав, идеята беше да се възприеме от всички училища, но срещнахме много голяма съпротива от педагогическия персонал, това им се виждаше като повече работа, отколкото трябва да изпълняват по длъжностна характеристика. А сме отчели, че агресията и насилието в училищата е голяма и има какво да се работи." (Представител на институция)

И накрая, но не и на последно място, не съществуват механизми за пледиране на отнети права:

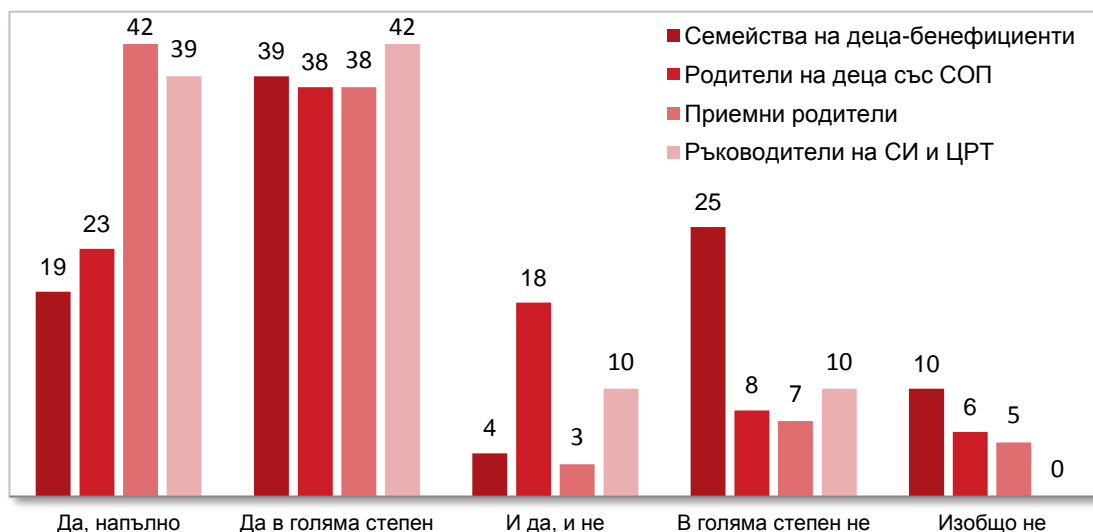
"В образованието няма система за подаване на жалби, децата и родителите са безправни." (Представител на институция)

Здравни грижи

От сведенията, получени от респондентите от различните целеви групи може да се заключи, че като цяло в областта на здравеопазването, грижите за децата са на сравнително добро ниво, но преди всичко в случаите, когато не са налице сериозни здравни проблеми, и когато отглеждането им представлява държавна отговорност.

Разликата между мненията на биологичните родители, отглеждащи децата си в семейна среда, и тези на приемните родители и ръководители на специализирани институции и центрове от резидентен тип, отново е налице, подобно на мненията относно образователните грижи за децата. При първите две групи респонденти дяловете на оценените съществуващите политики и мерки в сферата на здравеопазването като напълно гарантиращи правата на децата им в тази област, са под една четвърт, и са около два пъти по-ниски от съответните дялове при вторите две групи респонденти.

Графика 67 Способност на политиките в областта на здравеопазването да гарантират правата на отглежданите деца

База: Всички респонденти (Семейства на деца-бенефициенти - N=225; Родители на деца със СОП - N=101; Приемни родители - N=100; Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

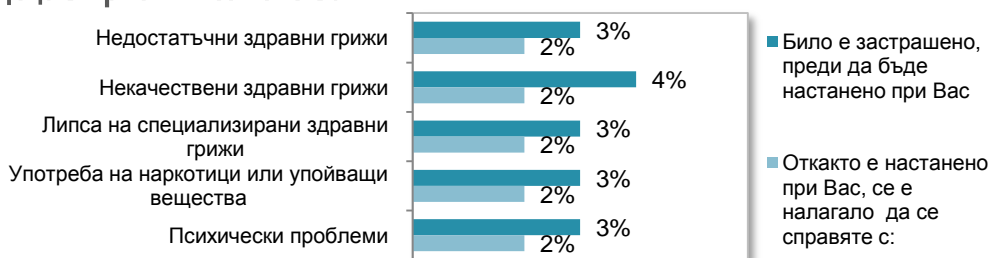
Вътре в групата на родителите на деца със СОП, мненията доста се различават, в зависимост от това, дали детето има установена някаква степен на увреждане, или не. Общо около половината от децата със СОП имат решения от ТЕЛК, като едва 10 на сто са с леки увреждания (до 50%), 29 на сто имат увреждания от 50 до 89%, и още 10 на сто имат увреждания над 90%. Родителите, при чиито деца са установени трайни увреждания, са по-малко склонни да дават крайни позитивни оценки на политиките в областта на здравеопазването (едва 17

срещу 29 на сто сред родителите, чиито деца нямат увреждания), и по-често дават по-умерени или по-категорични негативни оценки (19 спрямо 8 на сто).

Между сведенията, получени от двата вида респонденти от втората група, също има известни диференциации. Според приемните родители, съвсем незначителна част от настанените при тях деца са застрашени (или са били застрашени преди настаняването) от различни здравни рискове. Докато според ръководителите на СИ и ЦРТ, някои от рисковете, свързани с правата на децата на здравеопазване, засягат немаловажни дялове от техните възпитаници. Техните средни оценки за дела на настанените при тях деца, които страдат от психически проблеми, възлиза на 15 на сто, за децата, за които липсват **специализирани** здравни грижи – 10 на сто, и дори средно за 6 на сто от децата се преценява, че не получават **достатъчно** здравни грижи.

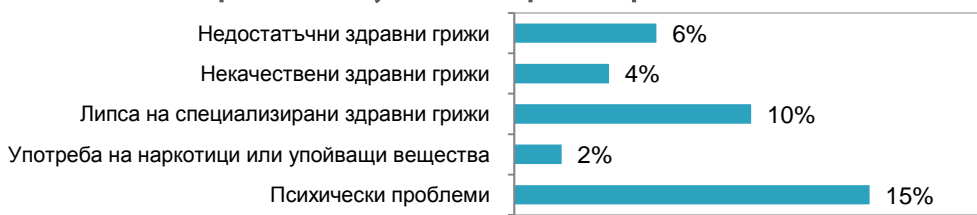
Графика 68 Дял на застрашените от свързани със здравето рискове деца извън родната семейна среда

Деца в приемни семейства

База: Всички респонденти (Приемни семейства - N=100)

Деца в специализирани институции и центрове от резидентен тип

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

Също така, ръководителите на СИ и ЦРТ в мнозинството си не са настроени твърде оптимистично относно перспективите пред своите възпитаници в здравната област, след като те напуснат съответната институция или център.

Вероятно, една от причините за тази разлика между приемните родители и ръководителите на СИ и ЦРТ е, че в приемни семейства по-успешно се настаняват по-малки и по-здрави деца, докато най-големи трудности по отношение на реинтеграцията или настаняването в подобна на семейната среда съществуват именно за децата, страдащи от тежки заболявания или увреждания.

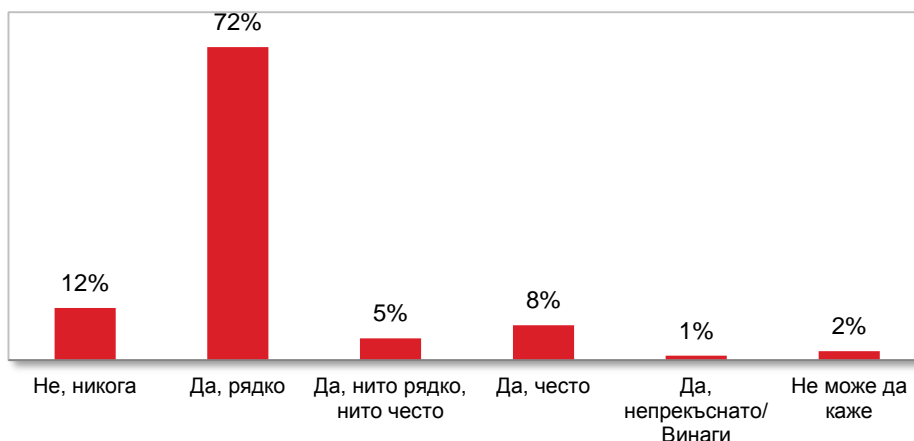
Графика 69 Оценки на ръководителите на СИ и ЦРТ за перспективите на техните възпитаници в областта на здравеопазването

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

Усещанията на децата, настанени извън родната си семейна среда, относно тяхното здравословно състояние, общо взето кореспондират с оценките на отговорните за тях възрастни – приемни родители и ръководители на институции и центрове от резидентен тип. Четири от пет деца споделят, че боледуват рядко или никога не боледуват, а само 9 на сто от децата изглежда да имат по-чести или по-сериозни здравословни проблеми.

Графика 70 Оценки на децата, настанени извън родната семейна среда, за честотата на боледуване

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

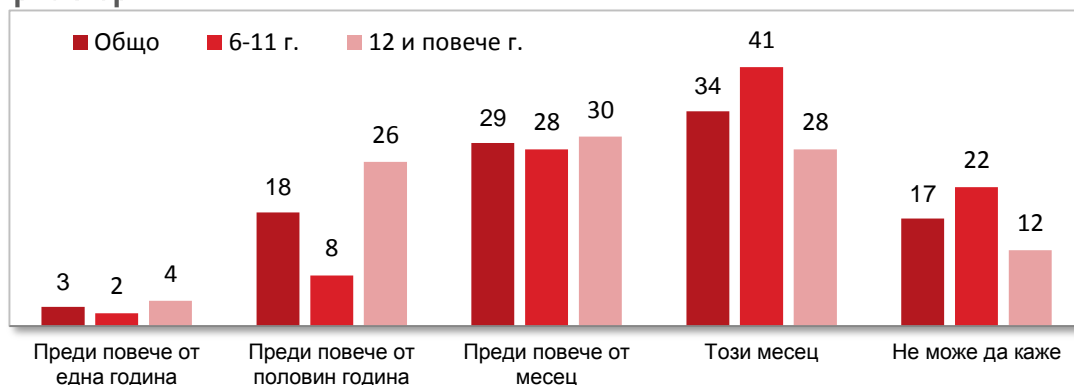
Честотата на консултиране със здравни специалисти на децата, настанени извън родната си среда, като цяло също е задоволителна. Повечето от децата са били консултирани с лекар в рамките на половин календарна година, като това се

отнася и за двете възрастови групи (69 на сто за децата от 6 до 11 и 58 на сто за децата на 12 или повече години). Много малко деца твърдят, че са се срещали с лекаря преди повече от една година, но са притеснителни дяловете на децата, които не могат да си спомнят точно кога е било това, което е косвен признак за отдалечеността на събитието във времето.

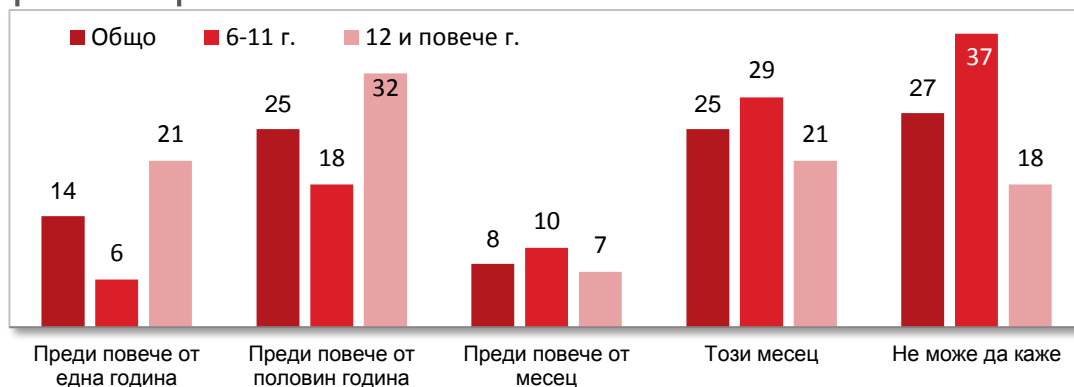
Ситуацията с посещенията при зъболекар, обаче, е неблагоприятна. Всяко пето дете на възраст над 12 години и 6 на сто от децата между 6 и 11 години твърдят, че са посещавали зъболекаря преди повече от една календарна година, а дяловете на децата, които не могат да си спомнят периода на последното посещение, са един и половина пъти по-високи от аналогичните за посещението при лекар – 37 на сто за децата от по-малката и 18 на сто за децата от по-голямата възрастова група.

Графика 71 Честота на посещение при здравни специалисти от децата, настанени извън родната семейна среда

При лекар

При зъболекар

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Като цяло, по-малките деца по-често са консултирани със здравни специалисти, което съответства на обективната необходимост и на съществуващите предписания. Въпреки това, обаче, остават тревожни данните за

консултациите със стоматолог, които за децата във възрастовата група от 6 до 11 г. следва да се осъществяват поне два пъти годишно. В същото време, данните от проучването дават основание да се твърди, че между една четвърт и половината от децата на тази възраст, настанени извън родната си семейна среда, пропускат част от необходимите стоматологични консултации.

Графика 72 Причини за посещение на децата извън родната семейна среда при лекар

Графика 73 Причини за посещение на децата извън родната семейна среда при зъболекар

База: Всички респонденти (Деца извън родната семейна среда - N=108)

Докато при консултациите със зъболекар профилактиката има практически равен дял като причина с необходимостта от лечение, срещите с други здравни специалисти са били в по-голяма степен продиктувани от наличието на симптоматика, нуждаеща се от третиране. Тази разлика, обаче, може да се обясни със сравнително по-голямата честота на посещенията при лекар, които очевидно надхвърлят задължителните профилактични прегледи. Също така, не се наблюдават значими разлики при двете възрастови групи деца, което означава, че както в профилактичната, така и в лечебната дейност, вниманието към децата от различна възраст е сходно.

Въпреки че децата, живеещи извън родната си семейна среда, като цяло са поставени в ситуация на по-ограничени финансови средства на лично разположение и по-малки възможности за мобилност, немалки дялове от тях също са застрашени от рискове, свързани с употребата на тютюн, алкохол, психоактивни и наркотични вещества. Всяко трето от децата на 12 или повече години, живеещи извън родното си семейство, е пушило поне веднъж тютюневи цигари, а 22 на сто са правили това многократно. Тези дялове са малко по-ниски от средните за страната – според Националния център по общественото здраве и анализи, 28 на сто от децата между 13 и 15-годишна възраст са пушачи, а 70 на сто от децата

между 14 и 18 години са пушили цигара³. Според изследвания на центъра също така, всяко пето дете над 12-годишна възраст пие енергийни напитки няколко пъти седмично, докато по-честите консуматори на енергийни напитки в тази възрастова група между децата извън родната им семейна среда е 13 на сто.

Въпреки факта, че дяловете на застрашените от употреба на различни субстанции деца са по-ниски сред настанените извън родната им среда, отколкото в страната като цяло, ситуацията и при тях може да се окаже като твърде обезпокоителна. Около половината от децата са опитвали поне веднъж енергийни напитки и слаб алкохол, около една трета – концентриран алкохол и тютюн, и 13 на сто са пушили марихуана. Всичко това следва да заостри в максимална степен вниманието на отговорните институции, тъй като е известно, че по правило децата от институции са предразположени в по-голяма степен към адиктивно поведение и развитие на зависимости в по-късните години на юношеството.

Графика 74 Употреба на субстанции от децата на 12 или повече години, настанени извън родната семейна среда

База: Деца извън родната семейна среда на 12 или повече години - N=52)

В изказванията на представителите на НПО и институции на национално равнище, обаче, необходимостта от превенция на рисковете, свързани с употребата на алкохол, тютюнопушене и психоактивни вещества, заема сравнително по-малко място. Причината е, че отново по-голямата част от вниманието на тези експерти е съсредоточена върху положението на уязвими групи, каквито са децата в институции и децата с увреждания.

Необходимо е да се отбележи също така, че едни и същи проблемни области, свързани с правото на децата на здравеопазване, се споменават както в

³ <http://www.ncpha.government.bg/konkurs-risunka.html>

позитивна, така и в негативна светлина. Най-ярките примери в това отношение са три:

- Говори се за подобряване на здравните грижи за децата в институции, и особено децата в ДМСГД и ДДМУИ, но същевременно се изтъкват значителни проблеми в здравната система, които на практика водят до отказ от здравеопазване за част от настанените там деца:

"В Закона за здравето имаше промяна - за деца с предприета мярка за закрила и ако постъпят в здравно заведение, задължително се изисква становище от ДСП, доколкото интервенцията е добра за детето. Регламентираха се отношенията здравни институции - ОЗД. Когато детето е настанено при близки и роднини или в институция, при смърт на детето има ясно разписано какво трябва да се прави, за да сме сигурни, че не е злоупотребено с това дете." (Представител на институция)

"Децата с увреждания в домовете би трябвало да са били във вниманието и на МЗ. Защо не са били извършени нужните интервенции? В ДМСГД една част от децата са с увреждания, но нито едно не е представено за освидетелстване пред комисия, което би било предпоставка, когато дойде моментът, да бъде насочено към подходяща институция, или да получава определени преференции." (Представител на институция)

"Например при проверка в ДМСГД установихме, че макар децата да са в институция, има диагностични дейности, които не се поемат от НЗОК. Как при това положение да се случи рамката за детското здравеопазване, като тя няма резонанс в здравната система?" (Представител на институция)

- Отчита се подобро сътрудничество между ОЗД от една страна и здравните специалисти, включително родилните отделения в частност, от друга, но същевременно се твърди, че все още на доста места нормативната уредба не се познава, продължават стари лоши практики и не се сигнализира в достатъчна степен:

"Изработени бяха Методическо указание за превенция на изоставянето на деца на ниво родилен дом, Методически указания за ранните раждания... Изследванията за бременни жени и имунизациите са безплатни и задължителни." (Представител на институция)

"ЗЗД не се познава като цяло – чл. 7, задължението за съдействие не се познава, в болниците се промениха нещата, преди не се съобщаваха за деца в риск, но вече тези неща се регламентираха, по-скоро хората не знаеха, не че умишлено са крили." (Представител на институция)

"На практика не се спазва методическото ръководство за превенция на изоставянето на деца в родилен дом. Лекарите трябва да имат специални умения - те са първите, които се срещат със семейството при

консултирането по повод дете с увреждания... Въпреки, че има и методическо ръководство, и координационен подход, все някъде има проблем и това се доказва от наложените актове и административни санкции. Нужна е промяна в мисленето. Например не може лекар да не отчете, че когато дете ражда дете, има два случая, за които трябва да сезира. Дори и указанията да не са точно формулирани в НСД, има ги като документи, но се оказва, че не са добре функциониращи" (Представител на институция)

- Някои експерти са на мнение, че се е подобрил достъпът до здравеопазване в малките населени места, докато други застъпват точно противоположното становище:

"В малките населени места вече се осигурява здравеопазване, друг въпрос е колко е качествено." (Представител на институция)

"Ние нямаме изобщо качествено здравеопазване в България, не само за децата. Как ДАЗД да осигури добро медицинско обслужване в малки населени места, в селски райони, като там има един лекар на 15 села, и пак са благодарни хората, че има един лекар? Защото той казва - за какво да ходя там? Да не говорим, че то и в болницата вече не им се ходи на лекарите, защото също е мизерна работа. Няма линейка, няма кола, която да те закара. Детето ти седи с 40 температура, ще направи гърч, и какво правиш? Което оцеляло, оцеляло - естественият подбор..." (Представител на НПО)

Освен споменатите проблемни области в здравеопазването, които са дискутирани от сравнително широк круг експерти от НПО и институции на национално и регионално равнище, в единични техни изказвания се споменават и други проблеми, свързани със здравните грижи за децата, както и специфични уязвими от тази гледна точка групи деца, на които би трябвало да се обърне по-голямо внимание:

- Неадекватно поведение на здравни специалисти спрямо родителите на деца с увреждания и създаване на фалшиви надежди:

"Не са малко тези случаи, в които се казва на родителите, че след определено лечение може да настъпи подобрение. Но не е така, те трябва да бъдат информирани, защото когато са информирани за това, което ги очаква в един съвсем земен, реален вариант, те посрещат несгодите в тяхното ежедневие по-подготвени. Което ще ги освободи от този психически товар." (Представител на НПО)

"Да се помисли и за онези лекари, които заблуждават родителите, че едно ДЦП се лекува. Това е с цел лично облагодетелстване." (Представител на НПО)

- Необходимост от повече грижи за децата с редки заболявания:

"Трябва повече внимание и подкрепа за децата, които са с редки заболявания. Те не са толкова много на брой, но тези заболявания са страшни и наистина трябва да има финансова подкрепа за лечението и поддържането на живота на децата." (Представител на НПО)

- Необходимост от разширяване на здравната профилактика за бременни жени и родилки:

"Има нужда от наблюдение на бременността и превенция, това е планирано - ДМСГД да се реструктурират в центрове за консултации по детско и майчино здравеопазване, семейно планиране. Има го планирано и се надявам да се случи." (Представител на институция)

- Необходимост от повече и по-специализирани грижи за децата с психични проблеми:

"Уязвима група са децата с психични проблеми - със силно агресивно поведение например. Има психотични деца, които имат доста сериозни проблеми и се нуждаят от специализирана помощ. Да се обгрижват от по-големи специалисти. За тях по-трудно се намират места и решения. Родителите се отказват, държавата не може да се откаже. Ако го сложиш в дома, то застрашава другите деца. В ЦНСТ също. Трябват високоспециализирани услуги." (Представител на институция)

- Необходимост от мерки за подобряване на здравословното състояние на деца, живеещи в лоши условия:

"Трябва да има специални програми за осигуряване на летен отдих за деца, живеещи в лоши условия." (Представител на институция)

Защита от насилие и експлоатация

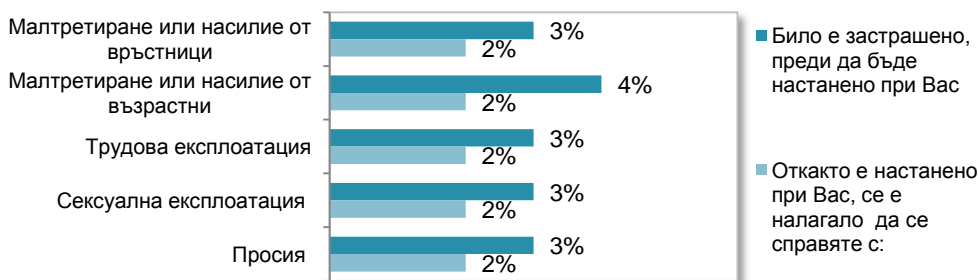
Както беше посочено в началото на доклада, защитата на децата от насилие и експлоатация е приоритет номер едно за широката общественост в страната. Причината за това, обаче, се корени във факта, че насилието и експлоатацията срещу деца се възприемат като най-сериозното възможно посегателство, а не толкова поради броя на децата, които са засегнати.

Сред респондентите, отговорни за деца в качеството им на представители на държавата – приемни родители и ръководители на институции за деца и центрове от резидентен тип, свързаните с насилие и експлоатация рискове са сред тези, които засягат най-малки дялове от настанените при тях деца. И според двете групи, най-много деца са засегнати от малтретиране или насилие от страна на възрастни. Според ръководителите на СИ и ЦРТ, средно 7 на сто от настанените при тях деца са застрашени от този риск. От своя страна, 4 на сто от приемните родители твърдят, че децата, за които са отговорни, са били застрашени от малтретиране и насилие от възрастни преди да бъдат настанени при тях, и само 2 на сто съобщават, че все още се налага да се борят с този риск или неговите последици.

Според ръководителите на СИ и ЦРТ, 5 от всеки 100 деца са подложени на риск от трудова експлоатация, сексуална експлоатация и малтретирана от страна на връстници, а 3 от 100 деца са били въввлечени или са застрашени да бъдат въввлечени в просия.

Графика 75 Дял на децата извън родната семейна среда, застрашени от свързани с насилие и експлоатация рискове

Децата в приемни семейства

База: Всички респонденти (Приемни семейства - N=100)

Децата в специализирани институции и центрове от резидентен тип

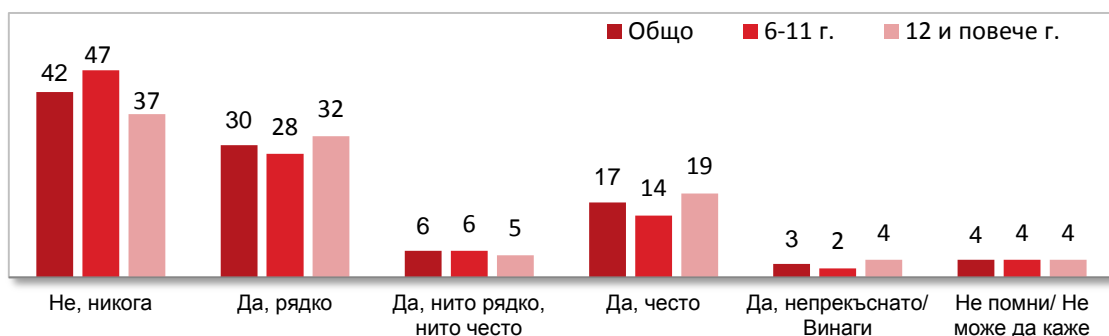
База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

В същото време данните, получени от преките интервюта с деца извън родната им семейна среда, дават основание да се смята, че тези оценки са занижени, като за различните рискове степента на занижаване е различна.

Косвени признаци за преживяно насилие и по-сериозен травматичен опит са хроничната загуба на апетит, постоянните нарушения в съня и системното нежелание за полагане на грижи за външния вид. В остра форма, подобни признаци могат да се наблюдават при 3-4 на сто от настанените извън родната си семейна среда деца, но чести и периодични нарушения в тези показатели, които свидетелстват за високи нива на стрес и системен психологически дискомфорт, засягат около 11-12 на сто от децата.

Освен това, запитани направо дали някога са се страхували от някого или от нещо, мнозинството от децата (56 на сто) споделят за преживени някога страхове, а за едно от всеки пет деца страховете са хронични.

Графика 76 Изпитвани страхове от децата, настанени извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

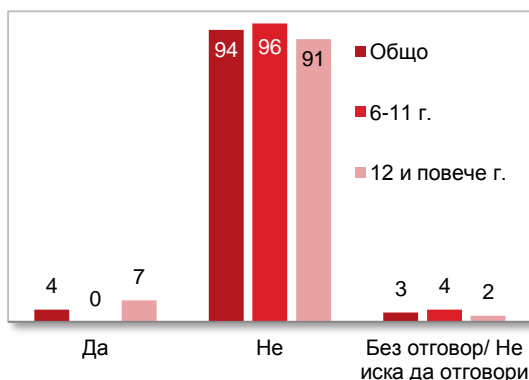
Графика 77 Най-разпространени страхове на децата, настанени извън родната семейна среда

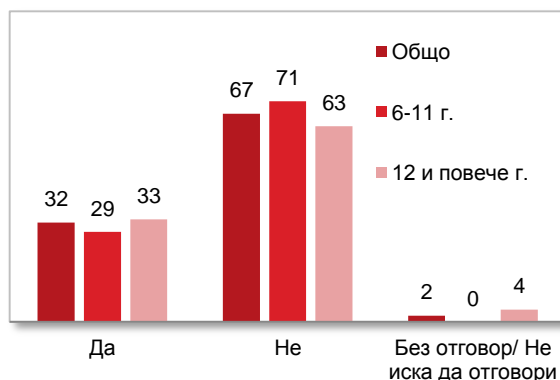
База: Децата извън родната семейна среда, изпитвали страх от някого или от нещо - N=63)

Повечето страхове на децата извън родната семейна среда са типични за децата изобщо. Все пак, заслужава внимание фактът, че най-много деца се страхуват от тъмното (което е косвен страх от насилие). Също така трябва да се отбележи, че 13 на сто от децата се страхуват от по-големи деца, 6 на сто – от родителите си, 5 на сто – от полицията (която е призвана да ги пази), 3 на сто – от персонала на институцията, и 2 на сто – от учители в училище.

Графика 78 Автоагресия сред децата, настанени извън родната семейна среда

Графика 79 Преживяно насилие от децата, настанени извън родната семейна среда

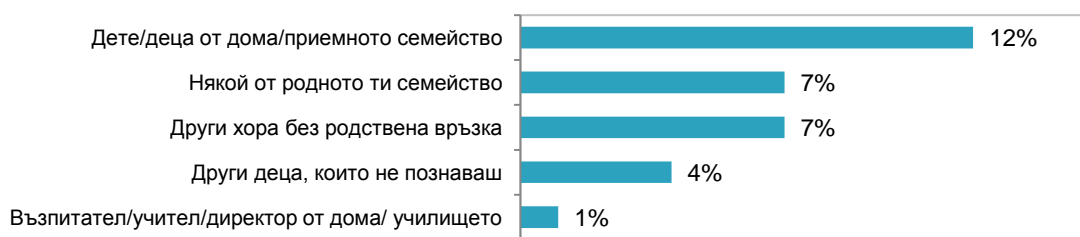

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Около 4 на сто от децата, настанени извън родната си среда, са претърпели толкова тежки травматични преживявания, че са правили опити за самонараняване или самоубийство. Практически, те са съсредоточени изключително във възрастовата група от 12 и повече навършени години, и вътре в нея тези деца съставляват доста значим дял – поне 7 на сто.

Всяко трето дете е претърпяло поне един случай на физическо или вербално насилие, като по-малката и по-голямата възрастова група са засегнати в почти еднаква степен.

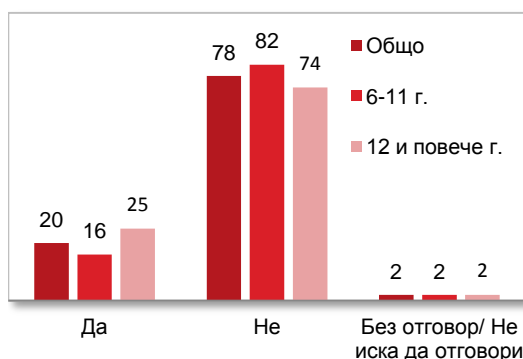
Графика 80 Лица, упражнявали физическо или вербално насилие срещу деца, настанени извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Сведенията от децата потвърждават отдавна известния факт, че насилието между децата в институциите продължава да бъде много сериозен проблем. Общо 12 на сто от всички деца, настанени извън родната си семейна среда, съобщават за посегателство върху тях от страна на дете от същата институция или център, което прави 38 на сто от всички случаи на насилие. Същевременно, всяко пето дете също е в ролята на агресор, като делът на упражняваните физическо или вербално насилие деца от по-малката възрастова група също не е маловажен (16 на сто, спрямо 25 на сто сред децата на 12 или повече години). В огромното мнозинство от случаите, обект на агресия са други деца от същата институция или център. Общо 18 на сто от децата са обиждали или наранявали други деца, което означава, че вероятно част от жертвите премълчават факта, че са жертви (12 на сто се оплакват от насилие от страна на деца, а 18 на сто декларират, че са упражнявали насилие срещу други деца).

Графика 81 Дял на децата, настанени извън родната семейна среда, упражнявали физическо насилие

Графика 82 Лица, преживели физическо или вербално насилие от деца, настанени извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Механизмът, при който жертвата се превръща в агресор, е толкова често срещан, че започва вече да достига и до съзнанието на самите деца:

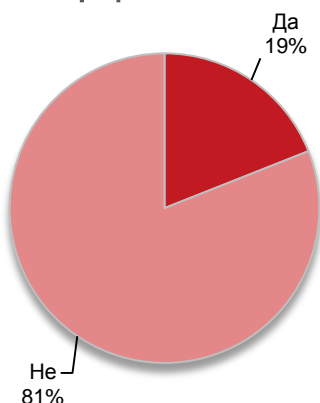
"Големите деца се бият с нас, а аз – с по-малките." (Дете, настанено в институция)

Въпреки че представителите на НПО и на институции на национално и регионално ниво свидетелстват и за множество случаи на сексуално насилие между настанените в институции деца и младежи, както и за извършвано подобно насилие от страна на възрастни, подобна информация трудно може да бъде получена от евентуалните жертви. Основната причина за това е, че за тях е характерна висока степен на травматизъм и от етични съображения деца в подобно тежко психологическо състояние не бяха включвани в извадката. Все пак, около 3 на сто от интервюираните деца признават, че са били заставяни да

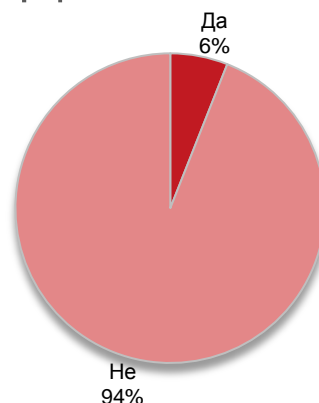
вършат "неприлични и срамни неща", а още около 4 на сто не желаят да отговорят на този въпрос. В известна малка част от случаите, обаче, става ясно, че детето е било заставяно да проси и преживява този факт като "неприлично и срамно нещо".

Потенциално заплашените от трафик с цел трудова или сексуална експлоатация деца също са значително повече, отколкото отговорните за тях възрастни могат да предположат. Преки опити да бъдат включени в трафик са осъществени спрямо 6 на сто от децата, но кръгът на потенциално застрашените е значително по-широк. Едно от всеки пет деца съобщава за такива случаи в социалното си обкръжение, което означава, че това е реалният дял на потенциално застрашените от трафик с цел сексуална или трудова експлоатация.

Графика 83 Дял на децата, настанени извън родната семейна среда, запознати със случаи на трафик

Графика 84 Дял на децата, настанени извън родната семейна среда, станали обект на опит за трафик

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

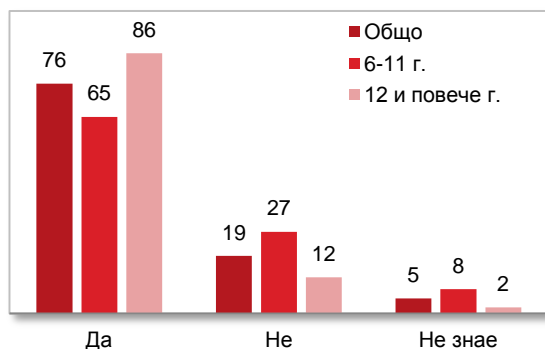
Мнозинството от настанените извън родната си семейна среда деца – близо две от три деца от по-малката възрастова група и четири от пет деца на възраст 12 или повече години, смятат, че могат да потърсят помощ в случай на опасност.

Най-често, те биха се обърнали към възрастните, които са най-близо до тях и с които контактуват ежедневно – възпитателите в съответния дом или център, както и учителите в училище (посочени съответно от 46 и 24 на сто от децата). Също така, приблизително едно от седем деца би се обървало към полицията.

Въпросите, които възникват, обаче, са защо всяко трето дете между 6 и 11-годишна възраст не вярва, че може да получи външна помощ, или не знае откъде може да я получи? Защо сред по-големите деца, които би трябвало да са вече достатъчно информирани, този дял е също значителен – 14 на сто? Защо са толкова значими дяловете на децата, които не посочват като надеждна подкрепа своите възпитатели и учители, а по-скоро биха се обърнали към биологичните си семейства, които са далече от тях? Защо въпреки току-що описаните конфликти между по-малки и по-големи деца в институциите, 14 на сто предпочитат да се

обърнат към по-големи деца, вместо към възрастни? По същество, всички тези въпроси засягат нематериалните аспекти на грижата за децата извън родната семейна среда, и респективно, качеството на човешките ресурси в специализираните институции, центровете от резидентен тип и приемните семейства.

Графика 85 Дял на децата, настанени извън родната семейна среда, разчитащи на помощ в случай на заплаха

Графика 86 Лица, от които биха потърсили помощ децата, настанени извън родната семейна среда

База: Всички респонденти (Децата извън родната семейна среда - N=108)

Интервюираните експерти от НПО и институции на национално и регионално равнище имат смесени оценки по отношение на постигнатото в областта на защитата от насилие и експлоатация. Една част от респондентите от тези две групи акцентират върху напредъка в тази област, който се състои основно в изработените координационни механизми при случаи на насилие и трафик на деца и респективно – по-доброто взаимодействие между отговорните институции и по-бързата им реакция в тези случаи. Дори и в изказванията, отчитащи позитивните промени, обаче, се споменават и неизпълнените все още задачи:

"Създадох се координационни механизми, които са работещи. И наистина има задълженост на всички институции това да се случва." (Представител на НПО)

"Единствено, когато се съобщава за насилие, се разглежда анонимен сигнал. Тук добре е разработен координационният механизъм - събира се целият екип, но като че ли не си довършихме работата - пак поради липсата на средства не се проведе обучение на всички ангажирани по този координационен механизъм." (Представител на институция)

В областта на защитата от насилие и експлоатация, експертите на национално и регионално ниво идентифицират няколко типа проблеми, които се нуждаят от повече внимание:

- Недостиг на достатъчно и достатъчно квалифицирани специалисти, които да работят с децата за преодоляване на травмата;

"На практика нуждите са по-големи от ресурсите, които има системата. Няма достатъчно кризисни центрове и услуги. И пак нещата опират до това, кой колко качествено ще си свърши работата, и пак зависи от кадровия ресурс и обучението, които се провеждат." (Представител на институция)

"Някак се пропуска детето-жертва, има какво да се желае като човешки ресурс - специалисти, които да работят с децата-жертви на насилие, защото в много случаи се получават импровизации. Социалният работник е длъжен да надгражда уменията си и познанията си, но няма как да е специалист по всичко. Има специалисти в част от разкритите услуги, но може би не са достатъчни." (Представител на институция)

- Неспазване на регламентите за работа от страна на кризисните центрове, включително събиране на разнородни целеви групи в един и същи кризисен център, и дори допускане на събиране на насилници и жертви на едно място;

"Спрямо децата жертви на насил и трафик - там политиката търпи непрекъснато развитие, дори в момента правим методика за кризисните центрове, която ще е факт до края на месеца. Идентифицирали сме проблема - че в един център се настаняват и деца-жертви, и деца-насилници - събрали сме се с НПО, направили сме работна група. Има намерение тази методика да се развие в стандарт." (Представител на институция)

- Неэффективна работа с жертвите на насилие и експлоатация и с тяхното обкръжение с цел предотвратяване на ревиктимизация и необходимост от по-дългосрочни мерки за изпълнението на тази цел;

"Точно от работата на парче и факта, че с детето и семейството не е работил специалист, има ревиктимизация. Отделът дори не отчита, че като работи втори път, нещо не е свършено както трябва. Необходимо е да се предприеме мярка в дългосрочен план, а не само един кризисен център." (Представител на институция)

- Тенденция да се задържат децата в кризисните центрове, което се възприема като форма на институционализация-

"Трябва да има разбиране да не се институционализират, а бързо да се намери решение за тях. Най-добре е да се работи с разширено семейство." (Представител на институция)

- Нарушения в процедурите за работа с деца-жертви, които нанасят допълнителни психически травми върху децата

"Минало е време, детето е започнало да преодолява травмата, и изведнъж се изсипват много специалисти от много институции и започват отново да ровят в раната. Координацията между институциите е важна, трябва да се прецени кой, как, какво прави и в никакъв случай да няма свободни инициативи, защото има такива случаи понякога, да навредят по-скоро на детето, отколкото да му помогнат." (Представител на институция)

"Ясно е, че всяко разпитване на дете, всяка експертиза нанася допълнително травмиране. Ясно е, че разпитването на дете в съдебна зала нанася травма. Ясно е, че разпитването на дете от неспециалист, а просто от съдия, прокурор, дознател, съдебен експерт, може да нанесе травма на детето, и поради тази причина са проучени добрите практики, които казват специално обучени хора да разпитват детето в една стая, където има едно огледало, а всички заинтересовани от процеса стоят от другата страна, слушат и гледат. Това го знаем, това се пише като добра практика, има организации, които вкараха знанието за това в България, но на практика това не се прилага... В тази сфера нищо не е постигнато според мен за гарантиране правата на деца, пострадали от насилие. Най-малкото минават през оперативния работник, после дознател, после вещо лице психолог, понякога има и психиатър - стават 4 дотук, лекарят, който прави прегледа - 5, като се срещне със съдията - 6 и с прокурора - 7. Най-малкият брой хора, с които това дете трябва да повтори още толкова пъти историята си." (Представител на НПО)

Правоприлагане и защита от въвличане в престъпления

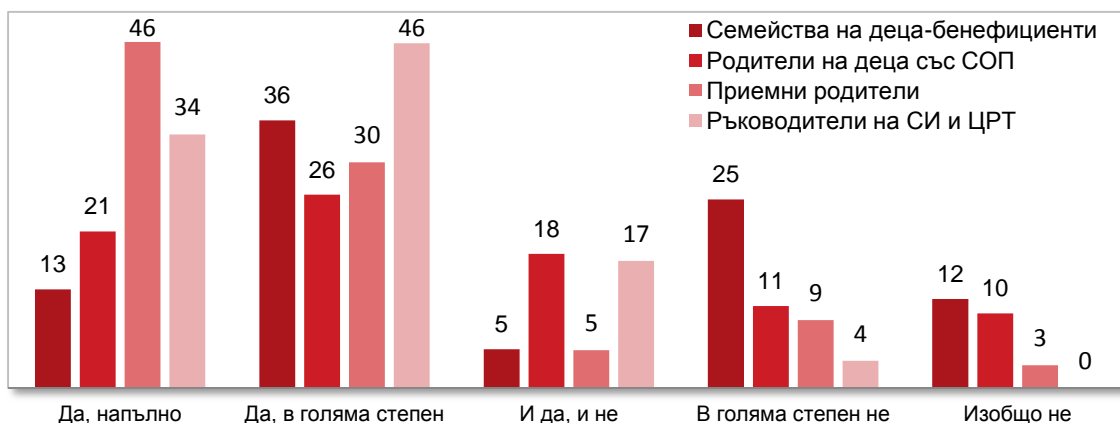
Съмненията, че правораздавателната система нарушава правата не само на децата-жертви на насилие и експлоатация, но и на други групи деца, са разпространени сред значителни дялове от различни групи респонденти на проведените проучвания.

Ако сравним отговорите на респондентите, които са пряко отговорни за отглеждането на деца, отново ще видим, че приемните родители изказват най-позитивни мнения по отношение на способността на съществуващите политики да гарантират правата на настанените при тях деца в областта на правоприлагането и човешките права. Отговорите на ръководителите на специализирани институции и центрове от резидентен тип също са позитивни в преобладаващата си част, но като цяло, най-голям дял съставляват тези, които изказват умерени становища.

Също така, близо една пета от представителите на тази група оценяват перспективите на своите възпитаници в областта на правоприлагането и човешките права като слаби.

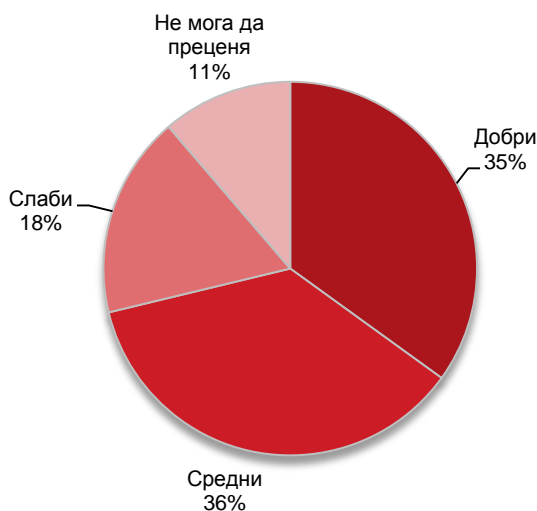
Отново, най-негативни мнения са изразени от страна на семействата на деца-бенефициенти на социални помощи или услуги, част от които вероятно се сблъскват с множество бюрократични пречки, които подкопават тяхното доверие.

Графика 87 Способност на политиките в областта на правоприлагането и човешките права да гарантират правата на отглежданите деца

База: Всички респонденти (Семейства на деца-бенефициенти - N=225; Родители на деца със СОП - N=101; Приемни родители - N=100; Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

Графика 88 Оценки на ръководителите на СИ и ЦРТ за перспективите на техните възпитаници в областта на правоприлагането и човешките права

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

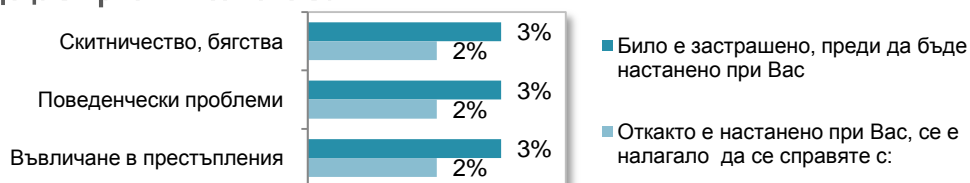
Като най-уязвима група от гледна точка на правоприлагането и защитата на човешките права, интервюираните експерти от НПО и институции на национално и регионално равнище определят децата с поведенчески проблеми и извършители на правонарушения.

Отново, според приемните родители, минимална част от настанените в приемни семейства деца са засегнати или застрашени от рискове, които могат да доведат до конфликт със закона, каквито са скитничеството и бягството от къщи, поведенческите проблеми и въвличането в престъпления от страна на други лица.

Според средните оценки на ръководителите на СИ и ЦРТ, обаче, в различна от семейната среда, тези рискове се задълбочават. Според тези респонденти, всяко десето от настанените при тях деца е застрашено от въвличане в престъпления, и 17 на сто са засегнати от поведенчески проблеми.

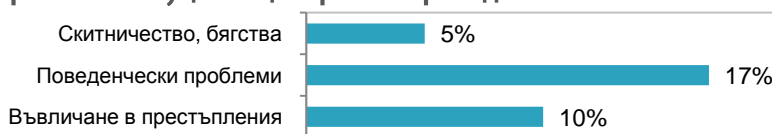
Графика 89 Дял на децата извън родната семейна среда, застрашени от рискове, свързани с поведенчески проблеми и въвличане в престъпления

Деца в приемни семейства

База: Всички респонденти (Приемни семейства - N=100)

Деца в специализирани институции и центрове от резидентен тип

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

Добре известно е, че в периода на съзряването се появява естествен стремеж към противопоставяне както на социалните норми, така и на околните авторитети, като родители, учители и други представители на институции. Това е част от механизма, по който растящото дете осъзнава себе си като самостоятелно същество и формира своята индивидуалност, която включва и собствени позиции по важните житейски въпроси. При настаняването в колективни общежития, обаче, младата личност е подложена на много по-силен натиск към унифициране (еднакви дрехи, еднаква храна, еднаква обстановка и вещи, много по-малка възможност за индивидуални занимания), а също така е принудена да се подчинява на повече нормативни ограничения, и то засягащи най-обикновени неща от ежедневието. Това прави закономерен факта, че в подобни общежития, естественият процес към противопоставяне на околния свят, който помага на

личността да се оформи и да осъзнае своята самостоятелност, е свръхразвита и много по-трудно намира позитивни форми, в които да се изрази.

Не само оценките на ръководителите на тези колективни общезития за деца, но и отговорите на самите деца потвърждават опасенията, че рискът за тях да прекратят отвъд социалните норми е съществен. Мнозинството от децата над 12-годишна възраст, при които вече е започнал преходът от детството към младата личност, признават, че им се е случвало съзнателно да нарушават съществуващи правила. За 41 на сто от тях съзнателното нарушаване на правила и норми не е единичен случай, а за 14 на сто може да се твърди, че е системно поведение.

Графика 90 Склонност на децата извън родната семейна среда към нарушаване на социални норми

База: Деца, настанени извън родната семейна среда на 12 или повече години (N=52)

Освен свидетелство за повишен риск от конфликт със закона, обаче, тези признания на децата също са индикатор, че възрастните около тях не са успели със съвместните си усилия да насочат енергията на съзряващата личност в позитивна и градивна посока.

Както става ясно от позициите на експертите от НПО и институции на национално и регионално равнище, причините за подобен резултат са както от субективно естество (свързани с действията или бездействията на отговорните за подрастващите лица и институции), така и обективно коренящи се в някои специфики на нормативната уредба и други по-общи дефицити, които надхвърлят възможностите на отговорните лица и институции ефективно да се противопоставят на протичащите негативни процеси, превръщащи децата в закононарушители.

Много често, тези експерти посочват правосъдието като тази област, в която правата на децата в България се нарушават най-драстично. Вниманието най-често е съсредоточено върху децата в конфликт със закона, но като силно уязвими от гледна точка на правораздаването се посочват още три групи деца – децата-жертви, чието положение беше коментирано в предходната глава, децата-свидетели на престъпления, и децата-участници в граждански дела, като най-често това са бракоразводните дела.

Големи надежди за разрешаване на комплекса от проблеми се възлагат на Концепцията за детското правосъдие, която според повечето представители на институции вече е факт. Парадоксално е, обаче, че към момента на провеждане на проучването, този факт все още не беше станал известен дори на техни колеги, а какво остава за представителите на НПО, които са основна заинтересована страна в този процес:

"Има концепция, сега се прави правилник за прилагане." (Представител на институция)

"Правим Закон за детето, в който са включени много положителни неща, детето като субект на права... и в крайна сметка остава в сила един Закон за борба с противообществените прояви, защото концепцията за детското правосъдие все още не е готова." (Представител на институция)

Освен вече крещящата необходимост от въвеждането в сила на споменатата Концепция (идентифицирана преди най-малко седем години), се споменават и конкретни мерки, които според респондентите са крайно належащи и които засягат всички уязвими групи деца, споменати по-горе. Това са:

- Необходимостта от специализиран детски съд, или поне от специализирани детски състави, в които включващите и деца случаи да бъдат разглеждани само от обучени да работят с деца правни специалисти;

"Тези детски състави трябва да са и по наказателните, и по гражданските дела - и за деца свидетели, и за деца жертви на престъпления, включително и за деца извършители." (Представител на институция)

"Има много какво да желаем при съдебните състави, които се занимават с деца, но няма финансиране за такъв съд. Искаме поне да има обучени съдии, при бракоразводните дела децата са много уязвими." (Представител на институция)

- Необходимостта от специално обзаведени помещения за изслушване на деца, или т.нар. "сини стаи";

*"Няма навсякъде т.нар. "сини стаи" за разпитване на децата."
(Представител на институция)*

"Разпитът на деца не трябва да се случва многократно, трябва навсякъде да има "сини стаи". (Представител на институция)

- Необходимостта от промяна на някои от съдебните процедури по начин, който премахва възможността за нанасяне на вреди върху детето;

"Натъкнахме се на много неизчистени неща на законодателно ниво - случаят е показателен, макар тук да не става дума за дете в конфликт със закона, а за гражданско дело. В изразяването на мнение пред социалния работник, детето се е притеснявало, че то няма да бъде разбрано от единия или от другия родител. Социалният работник е говорил със съдията, предал му е мнението на детето. Какво се случва? Мнението на детето е отразено в протокол, протоколът остава в съдебното дело, до делото имат достъп адвокатите, адвокатите говорят с родителите и това, което е споделило детето, се връща като бумеранг върху него. Подобно е и при децата свидетели и жертви, много често това може да бъде близък и как тогава са защитени децата? Много неща трябва да се променят - като почнем с това как детето да бъде вписано и как да бъде защитено, както и самия поглед на съдията." (Представител на институция)

Все пак, най-много и най-значими проблеми са идентифицирани във връзка с правата на децата в конфликт със закона, тъй като освен гореспоменатите, се обсъждат и множество специфични за тях обстоятелства, които се оценяват като практическо нарушаване на техните права.

Като първоизточник на най-много беди се споменава конфликтът между Закона за детето и Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, които са изражението на две съвсем различни концепции за децата в конфликт със закона: от една страна като уязвима група и респективно, като обект на закрила, и от друга – като правонарушители, към които се прилагат аналогични като при възрастните "санкции". Именно този конфликт беше основна причина за вербализиране на потребността от Концепция за детското и младежко правосъдие.

"ЗБППМН напълно не кореспондира, той няма никакви допирни точки със Закона за детето. Това е най-фрапиращото противоречие." (Представител на институция)

Конфликтът между двата закона се разпростира и към институциите, създадени съгласно тях, до абсурдна степен, в която децата се делят на "прилежащи" към едната или другата система:

"Нещо в техния закон - ето, дяля ги на техния и нашия закон, не е коректно, не е изписано както трябва." (Представител на институция)

"Много от децата, които са влезли в системата за закрила, са всъщност обекти на системата за борба с противообществените прояви. Аз ги слушам и колегите как си говорят - "нашето дете" - за детето, което е влязло в съответната система." (Представител на институция)

Интервюираните експерти посочват следните проблеми, които пряко или косвено произтичат от двойственото третиране на децата в конфликт със закона или от липсата на единна концепция:

- Самото съществуване на СПИ и ВУИ, което се разглежда като пряко нарушение на правата на децата;

"За тези деца със сигурност не са предприети адекватни мерки, защото всеки ден в СПИ и ВУИ е пагубен за тях. Там със сигурност нямаме правилната интервенция. Всеки ден от съществуването на този закон и тези комисии е пагубен. Отчетено е, че тази система е в нарушение на разпоредбите и на Конвенцията за права на детето и не отговаря на нуждите на децата в България и на съвременното общество. Не са институции, които превъзпитават, а са като затвори със свободен режим." (Представител на институция)

"Не може заради противообществена проява деца да бъдат настанявани в такива учреждения. Противообществената проява при децата е симптом за страдание, а не се отчита, че това е реакция, която казва нещо. Според мен с тези деца съвсем съзнателно се злоупотребява. Друг е въпросът, какво дава право на тези хора да вземат такива решения - законът ли?" (Представител на НПО)

- Нарушаване на сроковете, в които детето може да бъде задържано в СПИ и ВУИ, поради интересите на персонала, работещ в тях;

"Има деца, които постъпват на минималната възраст и дори под нея и продължават да са там дори след пълнолетието. А Конвенцията казва, че ограничителните мерки могат да са не повече от 6 месеца." (Представител на институция)

"Има конфликт на интереси - ако няма деца, те няма да съществуват като услуги... Докато ги има тези институции, те винаги ще са пълни." (Представител на институция)

- Настаняване в СПИ и ВУИ на деца, които нямат противообществени прояви, поради разпоредба на ЗБППМН;

"Там са постъпвали и може и още да има деца по социални индикации, без противообществени прояви, но ние ги третираме като такива, защото в разпоредбите на този закон има опция за тази мярка само при съществуване на риск." (Представител на институция)

- Нарушаване на правото на образование и развитие на децата в СПИ и ВУИ;

"Сред значимите проблеми на тези деца е неграмотността; или не са били обхванати, или проформа са минавали." (Представител на институция)

- Липса на възпитателна и интеграционна работа с децата правонарушители;

"Не се проследява ефекта от възпитанието и накрая като наказателна мярка се праща в СПИ или ВУИ. Понякога имам чувството, че тези комисии са проформа." (Представител на институция)

"Все още те не са деца в риск по смисъла на закона, не се работи по превенция за повторно извършване. Не се работи с родителите за успешна социализация." (Представител на институция)

"Възпитателният процес го няма дори на книга." (Представител на институция)

- Липса на достатъчно услуги за деца в конфликт със закона и на достатъчно специалисти в тях, което води до грешни и вредящи на децата решения;

"При проверка миналата година в кризисен център се оказа, че там има не само деца-жертва на трафик или на насилие, а има и деца с противообществени прояви, а и деца с увреждания може да попаднат. Защо? Защото липсват услуги, планирани според нуждите и защото като дойде такава дете, няма къде да отиде и те ги приемат. Имаше и дете с поведенчески проблеми, колегите в кризисния център се притесняваха да не е психично заболяване, консултираха го, но то отнемаше целия ресурс на персонала, а не отговаряше на типа на услугата. Нямахме къде да го настанят - било е изведено от институцията, настанено неуспешно при 2 приемни семейства. Липсва център за деца с емоционални и поведенчески проблеми, което включва и психични проблеми, в който да има обучени специалисти за този тип деца." (Представител на институция)

- Необходимост от значително по-дългосрочна работа с деца правонарушители, каквато към момента не е предвидена в нормативната уредба, и липса на достатъчно ефективни механизми за предотвратяване на повторно включване в престъпления и реинтеграция;

"Когато една джебчийка излезе от рода, тя не може да се върне, няма и къде да отиде - тя е просто едно ромско момиче, което няма нито къде да живее, нито да прави нещо, само може да краде. При такъв тип проблем няма виждането, че трябва да се работи дългосрочно. Най-дългият срок на услуга е 6 месеца, а в един случай на джебчийство според мен са необходими поне 3 години да се оказва подкрепа и да се работи. Другото е, че те се ползват от общите принципи на подпомагането - еднократна помощ само да им дадат. Жилище няма как, работа никой не ти помага да си търсиш, ако не отидеш в бюро по труда, по общия принцип. От ромските организации се оказа, че никоя не предоставя помощ за хора от ромски произход. Всичките се занимават с лобирание за правата на ромите, с кръгли маси, със семинари, със застъпничество за ромската жена и такива неща. За мен съществуването на приюта на отец Иван е абдикация на държавата, неспособността да се справи с такъв тип случаи, които се нуждаят от настаняване." (Представител на НПО)

Защита от дискриминация

Поради високата степен на специфичност и професионални познания, които изисква, темата за защитата на децата в България от дискриминация е повдигната само пред експертите от НПО и институции на национално и регионално ниво. Един от важните измерители за сложността на този проблем е фактът, че въпреки високото си експертно равнище, респондентите от тези две групи не се чувстват напълно уверени да говорят по този проблем и да дават прецизни оценки за неговите измерения. Както те самите споделят в разговорите, основната причина е в многоизмерността на проблема и факта, че той трудно "излиза на повърхността" – в повечето случаи остава скрит и неидентифициран.

Част от интервюираните експерти изразяват становище, че в програмните и стратегическите документи, включително НСД и НПЗД, темата за дискриминацията не е адекватно третирана. Същевременно, същите хора изразяват и принципен скептицизъм дали изобщо това е възможно да се направи в документи от този тип, именно поради променливата и скрита природа на феномена:

"Не можеш с мерки в плановете и стратегии да се справиш с дискриминацията." (Представител на институцията)

Ако трябва да се обобщят изказаните от респондентите мнения и съображения, дискриминацията в България, включително срещу децата, е официално заклеймена, но широко разпространена, трудно се идентифицира и е трудно да ѝ се противодейства. Изтъкват се няколко типа причини за това състояние на нещата:

- Дискриминативните нагласи са много дълбоки и широки, защото почиват върху стари и широко разпространени стереотипи, които даден човек дори може да не осъзнава, че представляват дискриминативно отношение. Тези стереотипи влизат в постоянен конфликт с "директивите" срещу дискриминацията, които се явяват чужди и привнесени отвън за масовия манталитет и дори за манталитета на представители на институции;

"Няма защита от дискриминация. Няма контрол, особено в училище. В медиите се реагира при такива случаи, но на ежедневен ниво е често. Педагозите имат дискриминативни нагласи. Например, опитвам се да получа информация за семейството на едно дете, и тя ми казва – а бе какво да ти кажа, цигани." (Представител на НПО)

"На думи приемаме детето със СОП, но го слагаме на по-заден чин, да не пречи. Ако са деца с поведенчески проблеми, повече грижи ще се положат за детето от мнозинството, защото някак си се вярва, че за него има повече шанс, докато видите ли, те ромите си крадат, те са си такива. Чернокожото дете, без никаква лоша умисъл, ще го караме да тренира баскетбол, дори то да иска да се занимава с друго, защото "само черните могат да скачат" (Представител на институцията)

- Хората в България, в т.ч. отговорните за отглеждането на деца възрастни, масово не са запознати с правата на децата и често не могат да разпознаят, че срещу тях или срещу детето им се извършва дискриминация;

"Жалби се изпращат в крайни моменти, когато мнооого е накърнено правото на детето. Първо хората не могат да идентифицират дискриминацията срещу себе си, после, има страх от последици, ако се оплачат." (Представител на институцията)

- Съществува страх да се сигнализира за дискриминация, тъй като хората са зависими от представителите на институциите, от които искат да се оплачат. Това се отнася в особено висока степен за малките

населени места, където всички се познават и не съществуват алтернативи, с които да се заменят дискриминиращите институции.

"Като се замисля - много малко такива случаи постъпват при нас за преглед, което не е добре. Чувала съм за случаи, споделени само като между познати. Изводът е, че хората се страхуват да сезират за такива случаи. В малките населени места хората се познават и по някакъв начин те са обвързани. Например в малко насел място с едно училище, дете с поведенчески проблеми е вероятно да търпи дискриминиращо отношение, заради липсата на възможности и ресурси да се разбере проблема." (Представител на институция)

Интервюираните експерти споделят, че дискриминация може да се появи въз основа на всякакъв признак, но техният личен опит е свързан с няколко основни уязвими групи, според следните признаци:

- Увреждане или специални образователни потребности;

"Има неволна дискриминация срещу децата с увреждания - дискриминират от гледна точка на неспазване на права. Не че не се спазва правото на грижа и здравеопазване, но има социална дискриминация, социална изолация на децата, все още се чувства." (Представител на НПО)

"Деца със СОП - щом са обособени, е дискриминация по признак увреждане." (Представител на институция)

- Деца с психически проблеми, като специфична подгрупа на децата с увреждания;

"Най-честият случай в практиката е при деца с поведенчески отклонения, за които има подозрение и за психично заболяване - тези деца напълно изчерпват ресурса на персонала и те започват да търсят начини за преместване. При проверка се натъкнахме на такъв случай в ДМСГД. Услугите са малко, знанията са малко, стигмата по някакъв начин в някои отношения си битова." (Представител на институция)

- Дискриминация по етнически признак, като сравнително новият феномен е, че се говори за дискриминация не само срещу малцинствата, и основно ромите, но също така и срещу деца от българското мнозинство;

"Масово се бълват проекти за ромите, но в България има много деца, особено извън София, които живеят в бедни семейства, но понеже не са роми, не могат да участват в програмите. Това е другата дискриминация, която сме създали." (Представител на НПО)

- Дискриминация по признака материално или социално положение;

"Дискриминацията в България вече не е само по раса, а има и дискриминация по материално положение." (Представител на НПО)

- Дискриминация срещу децата, настанени в институции, и като специфична подгрупа, настанените в СПИ и ВУИ.

"Децата в конфликт със закона са в специални училища и не могат след тях да продължат образованието си." (Представител на институция)

Като резултат от обсъждането на темата за дискриминацията срещу децата, единственото ефективно противодействие, което идентифицират респондентите, са постоянните информационни кампании и обсъждането на проблема в медиите, така че да се повиши общественото съзнание за проблема, чувствителността по темата, познаването на правата на децата и способността на широки слоеве от населението да разпознават случаите на дискриминация.

"Но забелязвам доста голяма информационна кампания, която навсякъде се случва. Това е един процес и този подход е правилен - непрекъснато трябва да се говори, различни мероприятия се провеждат, за да можем да преработим съзнанието си, да можем да се променяме." (Представител на НПО)

"Необходимо е повишаване на осведомеността за дискриминацията, промяна на съзнанието, изобщо за правата на децата - масово обществото не ги познава тези права." (Представител на институция)

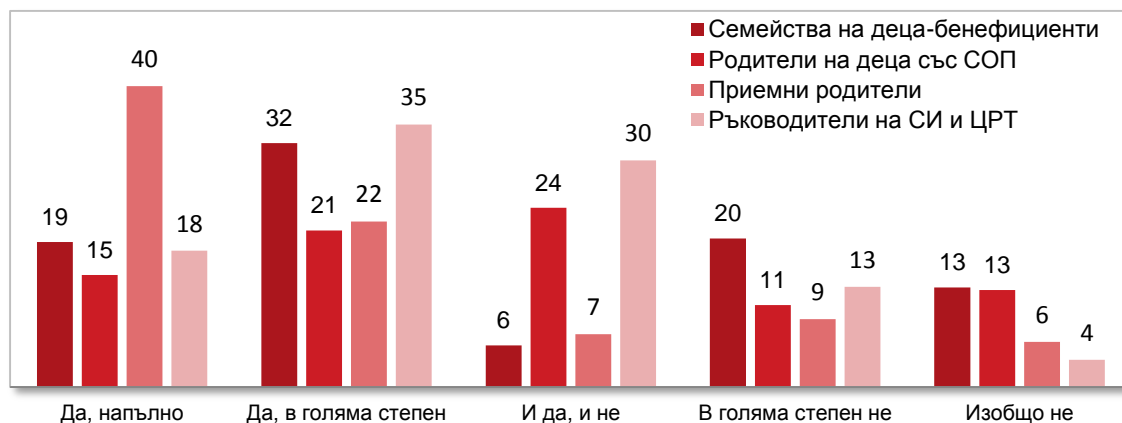
Участие във вземането на решения

Включването на децата в процеса на вземане на решения се възприема от респондентите в два основни аспекта: от една страна, участието на деца във формирането на политики за деца, и от друга, даване на възможност на децата да участват в решенията, засягащи самите тях. И за двата аспекта, за респондентите е много по-трудно да изказват категорични становища, отколкото по отношение на други права, като основната причина за това е, че много малка част от тях се чувстват компетентни да преценят кога, как, за какво и от кого може и трябва да се търси мнението на децата.

Тази теза намира потвърждение в мненията на отговорните за отглеждане на деца респонденти относно политиките, насочени към включването на децата в процесите на вземане на решение. Конкретно за тази област от правата на децата,

разликите в мненията на различните категории респонденти са най-малки, а разнопосочността в отговорите на всяка група е най-съществена.

Графика 91 Способност на политиките в областта на участието във вземането на решения да гарантират правата на отглежданите деца

База: Всички респонденти (Семейства на деца-бенефициенти - N=225; Родители на деца със СОП - N=101; Приемни родители - N=100; Ръководители на СИ и ЦРТ - N=83)

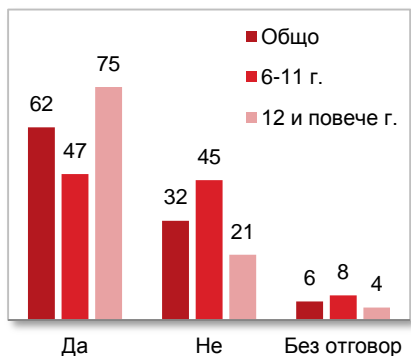
Безспорно е, обаче, че съществува обективна необходимост от по-ясна концепция в обществото как и при какви обстоятелства следва да се отчита мнението на децата, както и по-често да им се предоставя възможност да изказват мнения и да се вземат мненията им предвид по въпроси, по които те са в състояние и имат необходимост да вземат решения на съответното възрастово ниво и лично ниво на развитие.

"Със сигурност най-малка възможност за това имат децата в институции, защото те са под мярка и едва ли не всичко им се налага като интервенция." (Представител на институция)

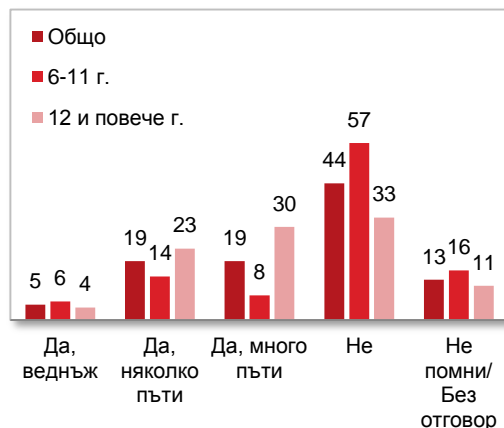
Ако се фокусираме върху отговорите на децата, настанени извън родната си семейна среда, под половината от децата на възраст от 6 до 11 имат самочувствието, че могат сами да определят как да протича тяхното ежедневие, на фона на 75 на сто сред децата в по-голямата възрастова група. Най-често децата решават самостоятелно въпроси, свързани с облеклото, всекидневните занимания и кръга от хора, с които да контактуват.

Притеснително голям е обаче броят деца, които споделят, че не се взема предвид, вероятно въобще не им се и иска мнението за неща, които касаят тях самите. Повече от половината деца между 6 и 11 години и една трета от тези на 12 или повече години не си спомнят нито един такъв случай. С други думи, решенията за тях се вземат под общ знаменател.

Графика 92 Свобода за самостоятелни решения на децата, настанени извън родната семейна среда

Графика 93 Консултиране с децата, настанени извън родната семейна среда, по отнасящи се до тях въпроси

База: Всички респонденти (Деца извън родната семейна среда - N=108)

Все пак, децата не стават изведнъж възрастни и имат не по-малка нужда от признание, уважение и самоуважение. В подрастващата възраст децата имат все по-голяма нужда от друго ниво на общуване с възрастните – като се зачита правото им на персонална значимост и лична уникалност. Всичко това, в съчетание с липсата на значим възрастен, на когото да се доверят, който да бъде ментор, съветник, или просто човека, с когото да сверяват своите еволюционни открития, водят до рисковете да не се сформира устойчива ценностна система и общочовешки принципи и идеали. А всъщност точно това е времето, когато детето достига такова ниво на когнитивно развитие, което вече му позволява да съгради собствена аксиоматична система за действителността. Децата няма как да бъдат подпомогнати да израстнат до достигането на идентичност – т.е. до емоционално-когнитивно единство на представите за себе си, на своето място в света и в системата на междуличностните отношения, ако не са подкрепени от средата, в която се движат и растат, ако не им се дават съответните инструменти и не се поставят в защитените условия, в които може да грешат и да се учат от грешките си.

Представителите на НПО и на институции на национално и регионално равнище са раздвоени в мненията си доколко и дали изобщо е правилно да се развиват политики за участието на децата във вземането на решения. От една страна, се изразяват опасения, че върху децата се прехвърлят част от отговорностите на възрастните, които те не са в състояние да носят:

"Децата влизат в съдебната зала, децата все още се питат при кой родител искат да останат, в присъствието на родителите си, и даже да не е в присъствието, това е некоректен въпрос. Ти като възрастен и като специалист трябва да прецениш кое е интересът на детето." (Представител на НПО)

"В България още не сме достатъчно добри в това да вземем това мнение по начин, по който то да не е манипулирано". (Представител на НПО)

От друга страна, се изразяват опасения, че превръщането на децата в "безгласни букви" по отношение на процеси, които засягат собственото им развитие, и особено в сферата на образованието, води като резултат пасивната им нагласа и липсата на мотивация за участие и сътрудничество в образователните и извънкласни дейности:

"Децата в образователната система трябва да имат право на мнение, да им се чува мнението, да участват във вземането на решения за неща, които ги касаят. Това е болна тема на цялото общество - когато мнението на детето трябва да се чуе и то да се съпостави с мнението на възрастния, някак мнението на детето остава леко като глас в пустиня. Особено в образователните институции отношението е - ама то е дете, какво мнение може да има, можете ли да вярвате на дете? В повечето случаи дори не им дават възможност да мислят. Би трябвало да прилагат едни по-разчупени форми на образование, наистина тези деца да са активни участници в целия този процес, а смея да твърдя, че в повечето случаи са пасивни. Просто трябва да заучат някакъв материал, който някой е рекъл, казал, и край." (Представител на институция)

"Няма механизми да се взема тяхното мнение, битува мнението, че професионалистите могат да вземат по-добри решения от самите деца, а и не само от децата, но и от родителите... Трябва да им признаем правото да се развиват и да опитват различни неща, включително и спорт. Децата трябва да могат по-свободно да се местят, да не се закотвят, да имат право на избор. Ако не им даваме тези предизвикателства, няма как да им открием и талантите." (Представител на институция)

Представителите на институции на национално и регионално ниво също така изтъкват, че макар участието във вземането на решения да присъства в програмните и нормативни документи, е необходимо то да се детайлизира, прецизира и включи в правилата на различни социални системи, за да може действително да се превърне в реалност:

"Но за да се случва, трябва да е заложено в нормативната и поднормативната уредба на самите училища, здравни заведения, това информирание и изискване на мнението на хората и на децата.." (Представител на институцията)

"Новият законопроект за детето е обсъден на детски съвет, много интересни резултати се получиха. Но като цяло стиковането с местните общински власти...не е ясно. В НСД е дадено с пожелателен характер "участието на децата", но как? На местно ниво си зависи от желанието на общинските власти. По същия начин стои въпросът с желанието на училищните власти. Съществуват детски парламенти в училища, но съществуват формално. По едно дете от област участва в детския парламент в ДАЗД - хубаво би било тези деца да имат контакт с общинските парламенти. В НСД трябва да се каже, че общините трябва да съгласуват своите местни програми с общинските парламенти; аналогично трябва да е и за училищата и училищните парламенти." (Представител на НПО)

Като резултат от обсъждането на темата за участието на децата, изкристализира необходимостта от две много важни предпоставки, за да може то да се осъществи по начин, който не накърнява, а подкрепя интереса на децата: по-масово и подробно информирание на отговорните възрастни за това кога и как могат да искат мнението на детето, и предварително подходящо информирание на самото дете по конкретния случай, за да може мнението му да бъде взето по коректен начин:

"Има толерантност да се дава възможност на децата да вземат решения, но по-скоро с обратни последици. Понякога има прекалена толерантност в семейството и децата изместват ролята на родителите, натоварват се с прекалена отговорност. Има голямо объркване - за неща, за които трябва, не им дават възможност и обратно - трябва да се съобразява много добре и с възрастта. Да се премери риска за конкретното дете как, в какво, кога да вземе участие. И то да бъде информирано добре преди това." (Представител на НПО)

5. Оценки за предоставяните услуги за деца и семейства

Като цяло, сред семействата на деца-бенефициенти на социални помощи или услуги, най-голям дял представляват обхванатите от междусекторни политики, обвързващи образованието с косвени форми на социално подпомагане.

В тази целева група, най-голям е дялът на семействата, в които има дете, посещаващо детска градина или детска ясла (общо 41 на сто), както и на тези, в които има дете, което получава безплатна закуска в държавно или общинско училище (също 42 на сто). В още едно от пет семейства (20 на сто) има дете, което се храни в стола на държавно или общинско училище. Само 15 на сто от семействата на деца-бенефициенти заявяват, че получават помощи за дете, което редовно ходи на училище, и в още 13 на сто от семействата има дете, което се придвижва до държавно или общинско училище с училищен автобус.

Графика 94 Ползвани междусекторни услуги от деца-бенефициенти в последните 12 месеца

База: Всички респонденти (Семейства на деца-бенефициенти - N=225)

Сравнително разпространено е и ползването на еднократна помощ при раждане на дете – в последните дванайсет месеца тя е обхванала около 12 на сто от всички семейства на деца-бенефициенти. Дяловете на ползвалите еднократна помощ при бременност и месечни помощи за отглеждане на дете до една година в този период, обаче, са двойно по-ниски – съответно 5 и 6 на сто. Еднократна помощ за дете-първокласник са ползвали едва 3 на сто.

В общата съвкупност на тази целева група, дяловете на семейства с деца, които се обучават с ресурсен учител, получават месечни добавки за трайно увреждане от 50 или над 50% или друга помощ за дете с трайно увреждане, съставляват почти символични дялове – съответно 3, 2 и едно на сто от всички семейства на деца-бенефициенти.

Графика 95 Най-ползвани социални помощи от деца и семейства в последните 12 месеца

База: Всички респонденти (Семейства на деца-бенефициенти - N=225)

Сред обхванатите от проучването 225 семейства от тази целева група, има само един случай на получена еднократна парична помощ за отглеждане на дете до навършване на 1 година от майка студентка, учаща в редовна форма на обучение. Еднократна парична помощ за отглеждане на близнаци до 1 година, финансова помощ за дете с изявени дарби и целева помощ за безплатно пътуване за многодетни майки не е ползвал нито един респондент, което означава, че потенциалните категории бенефициенти на тези помощи съставляват малобройни групи. Също така, обаче, това може да е косвено свидетелство за липса на информираност, трудности при получаването, практически прекратено отпускане, или други признаци на неефективност на тези видове социални помощи.

Като цяло, достъпността на социалните помощи за деца и семейства е много тясно обвързана с факта дали те са еднократни или месечни. Около две трети от ползвателите на всички еднократни помощи – за бременност, за раждане и за дете-първокласник се обединяват около становището, че достъпът до тези помощи е достатъчно улеснен. Обратното – повечето ползватели на месечни добавки за деца с трайни увреждания, както и мнозинството ползвателите на месечни помощи за отглеждане на дете до една година, оценяват процедурата по получаването им като създаваща трудности или излишно усложнена. Мненията на

ползвателите на месечни помощи за дете, посещаващо редовно училище, са разделени на две – половината смятат, че процедурите по получаването са достатъчно улеснени, а другата половина – че създават затруднения или са излишно утежнени.

За всички ползвани социални помощи, получавалите ги в последните 12 месеца се обединяват около становището, че те улесняват раждането и отглеждането на дете, но не в достатъчна степен. За различните видове помощи, това становище се застъпва от половината до две трети от ползвателите.

Ползването на свързани с образованието косвени форми на подпомагане е не само по-често разпространено, но също и по-позитивно оценявано от съответните групи бенефициенти. По отношение на облекчението за семейния бюджет, най-високи оценки се дават от семействата на децата, посещаващи детска ясла, хранещи се в стола или пътуващи с училищен автобус до общинско/държавно училище, както и от тези на децата, обучаващи се с ресурсен учител. За тези форми на подкрепа, между две трети и три четвърти от семействата са на мнение, че те облекчават семейния бюджет в голяма или в известна степен. Малко по-нисък е дялът сред семействата на децата, получаващи безплатна закуска – подобно становище изразяват 44 на сто от тях.

Още по-благоприятни са мненията относно това, дали тези косвени форми облекчават отглеждането на детето. Най-единодушни и най-позитивно настроени са семействата на децата, които посещават детска ясла или градина – практически почти всички от тях потвърждават, че това облекчава в голяма или в известна степен отглеждането на децата им. Подобни са становищата на около три четвърти от семействата на децата, които се хранят в стола или пътуват с училищен автобус до общинско/държавно училище, както и на децата, обучаващи се с ресурсен учител. Отново дялът на удовлетворените семейства с деца, получаващи безплатна закуска, е по-нисък – 43 на сто.

От всички социални услуги за деца, семействата на децата-бенефициенти са ползвали само две, и то от сравнително малки дялове от интервюираните – дневен център за деца с увреждания и център за социална рехабилитация и интеграция на деца (ползвани през последната година съответно от 2 и 5 на сто от целевата група). Основната причина за това вероятно е, че повечето услуги са предназначени за деца, които не могат да живеят в биологичните си семейства, и за период от една година назад, броят на реинтегрираните в родната си семейна среда съставлява много малък дял от общия брой на децата-бенефициенти.

Относно центъра за социална рехабилитация и интеграция на деца са дадени препоръките да се отделя повече време за различни занимания на децата, както и тези центрове да обхващат по-голям брой деца.

Рядко се случва също така семействата на деца-бенефициенти да посочат услуга, която не са ползвали, но от която имат нужда. Сред посочените потребни услуги са отново Дневен център за деца с увреждания и Център за социална рехабилитация и интеграция на деца. По един респондент е посочил също Център

за настаняване от семеен тип, Център за временно настаняване на деца и Кризисен център за деца, жертви на насилие или трафик.

Значително по-голям е броят на заявителите, че имат нужда от социална услуга, която не се предлага. Конкретен отговор на този въпрос са дали около 18 на сто от семействата.

Графика 96 Потребност от социални услуги за деца, които още не се предлагат

База: Всички респонденти (Семейства на деца-бенефициенти - N=225)

Най-голяма група от тях (около 3-4 на сто от всички респонденти) съставляват тези, които имат нужда от нови, по-гъвкави или променени форми за отглеждане на деца, като например почасови кътове за деца, полудневни или съботно-неделни забавачки, забавачки за деца в предучилищна възраст, работещи детски градини в летните месеци между май и септември, откриване на нови детски градини и ясли.

Също близо 3 на сто от семействата на деца-бенефициенти изказват потребност от повече, по-разширени, по-многообразни форми на извънкласна дейност, като различни школи, клубове, свободно избираеми предмети, занимания, съответстващи на интересите на децата, повече условия за спорт в училищата.

Около 2-3 на сто са респондентите, които се обявяват за увеличен размер или увеличен обхват на социалното подпомагане: увеличаване на размера на месечната помощ за дете и отпускане на тази помощ за всички деца.

Още толкова от интервюираните семейства също се обявяват за разширяване на социалното подпомагане, но в по-конкретни или в по-косвени

форми, като например увеличени стипендии за сираци и за отличници, намаляване на таксите в детските градини, целеви помощи за учебни материали, за дрехи и за обувки. Към тази група могат да се включат и тези, които са поискали безплатни или просто организирани автобуси до училищата и детските градини в съответния град – проблем, който стои в големите градове, където много често учебното заведение, местоживеенето на семейството и местоработата на родителите са разположени на големи разстояния.

Малка, но обособена група съставляват тези, които са изявили нужда от различни мерки, подпомагачи отглеждането на детето в организационен план, като почасова работа за майки, връщане на програмата за включване на баби в отглеждането на децата, както и подпомагане на младите семейства с деца с общински жилища.

Съществуват още два вида потребности, които са изказани само от по двама респонденти, но чиято необходимост и важност е потвърдена също и от експертите, с които проведохме дълбочинни интервюта.

Едната потребност е от специализирани услуги в рамките на съответното населено място, като търсените специалисти са рехабилитатори, логопеди и ресурсни учители, които индивидуално да работят с детето.

Другата потребност е от центрове за безплатна и анонимна помощ за родители, които се нуждаят от психологическа подкрепа или от съвет по конкретен въпрос:

"Вдовец съм и съм безработен и се нуждая от център за анонимна помощ." (Родител на дете-бенефициент)

6. Потребност от допълнителни ресурси

Обобщени оценки

Представителите на институции и на НПО имат много сходни гледища и относно факторите, които възпрепятстват своевременното и всеобхватно изпълнение на политиките за детето.

Като най-съществен дефицит, възпрепятстващ пълното и своевременното изпълнение на политиките за детето, представителите на НПО формулират човешките ресурси и качеството, с което те изпълняват своите отговорности и ангажименти. От една страна, този дефицит се припознава във взаимодействието между институциите и между институциите и НПО, което често се определя като недостатъчно съгласувано и като формално. От друга страна, той се вижда в липсата на достатъчно и достатъчно квалифицирани специалисти, основно в ДСП, но също и в разкрити от НПО услуги, и в тяхното текучество. Този втори аспект, от своя страна, е много тясно свързан с регламентирането на дейността на социалните работници, обема на натоварването, с което те не са в състояние да се справят, професионалното “прегряване” и ниското равнище на възнагражденията, които не позволяват в системата да се задържат опитни и квалифицирани кадри.

Като много съществен дефицит се припознават и финансовите ресурси, като по-често се акцентира върху липсата на гъвкавост и недобра преценка при тяхното разпределение, отколкото върху недостига в настоящите социално-икономически условия, при които е поставена страната.

Набелязват се също и дефицити, свързани с вътрешната синхронизация на законодателството и институционалната структура; но като цяло, важноста, която им се придава, е значително по-малка, отколкото тази на качеството на човешките ресурси и далновидното разпределение на финансовите средства.

Качеството на човешките ресурси и взаимодействието между институциите както на местно, така и на национално ниво, се възприемат от представителите на институции като най-големи дефицити. Като основа и за двете най-често се виждат причини от морално естество. Изтъква се, че там, където са налице отговорни и съвестни хора, те намират законови основания и създават механизми за изпълнение на заложените политики и ангажименти. Обратното – където липсва воля, личен морал и отговорност, се намират всякакви основания, включително и нормативни, за “прехвърляне” на отговорностите върху друг или за неизпълнение на заложените ангажименти.

Освен моралния аспект, изключително силен акцент се поставя върху комплекса от проблеми, свързани с човешките ресурси в ДСП – недостиг на кадри,

текучество, пренатовареност, ниски възнаграждения, нормативни пречки и ограничения.

В този контекст, дефицитът на финансови средства се разглежда преди всичко като недостиг за обучение и задържане на специалисти, работещи с деца и семейства, както и за осъществяване на социални дейности, като например пътувания на социалните работници до целевите групи и по-дългосрочна работа със семействата, с оглед на постигане на по-устойчиви резултати.

Обръща се много сериозно внимание и върху необходимостта да бъдат дадени повече нормативни възможности за гъвкаво изразходване на средствата, предназначени за социално подпомагане, както и насочване на по-голяма част от тях за целеви нужди, във формата на ваучери или натурална помощ. Този тип проблем е свързан както с неподходящо разпределение на финансовите средства, така и с нормативни ограничения, които на настоящия етап не позволяват необходимия индивидуален подход към всеки конкретен случай.

Оценки по типове дефицити и заинтересовани страни

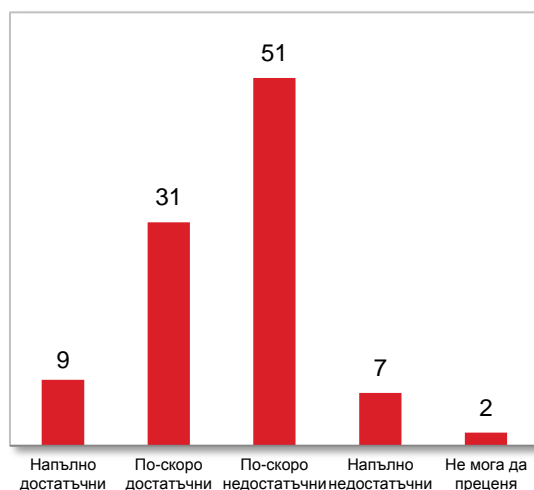
Брой на персонала

Графика 97 Оценка за броя на персонала в ОЗД, СИ и ЦРТ

База: Служители в ОЗД (N=638); Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип (N=83)

Графика 98 Оценка за броя на персонала в РДСП

База: Ръководители и експерти по ЗД в РДСП (N=55)

Като цяло, недостиг по отношение на броя на персонала е регистриран и в трите вида институции, обхванати от количествените проучвания – институциите за деца, РДСП и ОЗД към АСП. В ОЗД, обаче, мненията на анкетираните

служители са най-единодушни и ситуацията може да се окаже като най-критична.

Сред ръководителите на институции за деца като цяло преобладават оценките, че броят на персонала при тях е недостатъчен. Една четвърт са на мнение, че е налице малък недостиг, и още пет на сто преценяват, че недостигът е съществен. Делът на техните колеги, които имат противоположни оценки, обаче, също е значителен – 71 на сто оценяват своя персонал като достатъчен или дори надхвърлящ необходимото от гледна точка на потребностите на настанените деца. Според тези ръководители, които регистрират недостиг, той е най-голям по отношение на психолозите и психотерапевтите (посочени от 32 на сто) и по отношение на възпитателите (посочени от 26 на сто).

Сред ръководителите и експертите по закрила в РДСП също е налице разделение на мненията относно броя на персонала, но застъпващите становищата, че той е недостатъчен, представляват малко по-убедително мнозинство, отколкото при институциите за деца – 58 срещу 40 на сто. Посочваният от тях необходим допълнителен брой служители варира между един и 15, но средният посочван дефицит е от трима служители. Сред тази група респонденти, обаче, недостатъчният брой служители не е сред най-важните причини за недостатъчно изпълнение на различните мерки за закрила на детето в техния регион.

В ОЗД, обаче, само един от всеки пет служители е на мнение, че като цяло броят на неговите колеги е достатъчен за справяне с работата. Три четвърти от служителите имат противоположно становище, като 41 на сто говорят за малък недостиг, а 35 на сто – за значителен недостиг на кадри. Обемът на оценявания недостиг варира от един до 45 служители, а средната оценка за дефицита е пет служители.

Дефицитът на специалисти се посочва и от интервюираните представители на НПО и институции на национално и регионално равнище като една от основните пречки, възпрепятстващи изпълнението на политики за децата. Недостиг се идентифицира най-често в ОЗД, но също така и във всички институции и социални услуги, които работят с деца:

"На местно ниво има много какво да се желае, особено в ОЗД сега има такъв проект, защото не е достатъчен там човешкият ресурс. Масово се случва един социален работник да работи по 100-120 случая, което е абсурд, не води до качество на социалната работа." (Представител на институция)

"Трябва да има стандарти за работа на социалните работници. Работят с много случаи, нямат физическата възможност да ги обмислят, а какво остава да вземат най-доброто решение... Да не говорим, липсата на психолози, на конкретни специалисти, колко зле се отразява, защото социалният работник трябва да влиза от роля в роля - да се направи на психолог, какъвто не е, да се направи на юрист, какъвто не е." (Представител на институция)

"Сега се развива много услуги, имаме нужда от логопеди, имаме нужда от социални педагози, а в същото време няма такива специалисти. Университетите трябва да са по-гъвкави.." (Представител на НПО)

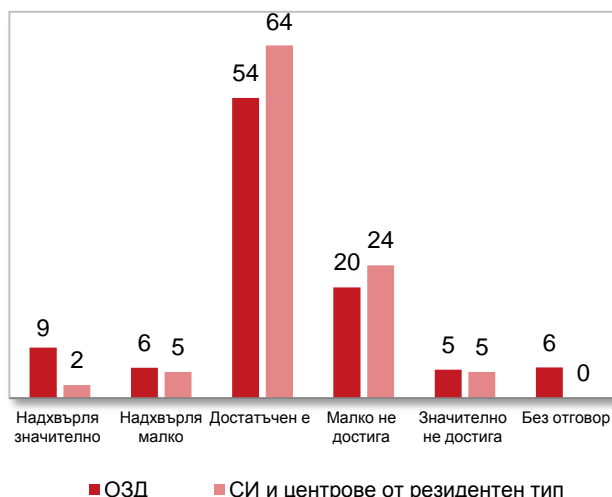
"Специалистите са малко или съвсем липсват. Детската градина е много важна, защото това е началото. Превенцията е в тази възраст." (Представител на НПО)

Квалификация на персонала

Оценките за квалификацията на персонала като цяло са по-оптимистични от тези за неговия брой.

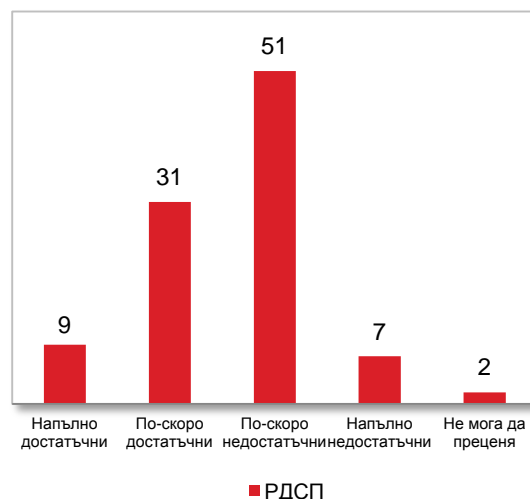
Сред ръководителите на институции за деца мнението, че квалификацията на персонала е достатъчна или дори надхвърля потребностите на настанените деца, надделява в съотношение 70:30 над противоположното мнение. Като категории, които се нуждаят от повишаване на квалификацията, най-често е посочван педагогическия персонал (от 36 на сто от регистриралите недостиг на квалификация) и помощния персонал, който пряко работи с децата – санитарни и помощници (32 на сто).

Графика 99 Квалификация на персонала в ОЗД и СИ и центрове от резидентен тип

База: Служители в ОЗД (N=638); Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип (N=83)

Графика 100 Квалификация на персонала в РДСП

База: Ръководители и експерти по ЗД в РДСП (N=55)

Сред ръководителите и експертите по закрива в РДСП, резултатите са много сходни: две трети от интервюираните оценяват квалификацията на

персонала като напълно достатъчна или по-скоро достатъчна. Мнозинството от тази група респонденти е на мнение, че служителите в техните дирекции са напълно подготвени да се справят с предизвикателствата на работата от гледна точка на тяхното образование и квалификация и на професионалния им опит (съответно 56 и 60 на сто). Също сравнително голям дял са убедени в това от гледна точка на психологическата издръжливост на персонала (47 на сто). По отношение на достъпа до специализирани обучения и до нови методи на работа, обаче, повечето респонденти предпочитат да дадат по-умерени позитивни оценки (съответно 45 и 42 на сто оценяват персонала като по-скоро подготвен).

Като цяло, обаче, 44 на сто от ръководителите и експертите по закрила в РДСП посочват липсата на достатъчно квалифициран персонал като причина за недостатъчно изпълнение на мерки по НСД в техния регион.

В преобладаващата си част, служителите в ОЗД също оценяват квалификацията на своите колеги като достатъчна или дори надхвърляща достатъчното за справяне с работата (73 на сто, срещу 27 на сто на противоположното мнение). По отношение на своите лични образование и квалификация, половината от служителите се чувстват напълно подготвени да се справят с предизвикателствата на работата; 45 на сто твърдят същото за професионалния си опит и 42 на сто – за психологическата си издръжливост. Отново, достъпът до специализирани обучения и до нови методи на работа вдъхва сравнително по-ниска степен на увереност – съответно 48 и 46 на сто от служителите предпочитат да заявят, че са по-скоро подготвени в тези области.

Дотук цитираните самооценки, обаче, влизат в противоречие с твърденията на по-голямата част от представителите на институции на централно и регионално ниво, които изтъкват ниските възнаграждения, ниската степен на подготвеност, пренатоварването и голямото текучество в ОЗД като един от най-големите дефицити в областта на закрилата на детето:

"Там текучеството е невероятно. На мен ми се е случвало в течението на една година да вляза в един отдел 2 или 3 пъти и всеки път нови служители, които не познавам, дори има софийски отдел където в рамките на 1 година минаха може би 10 социални работника - работят 1 месец, натрупат някаква рутина доколкото могат за 1 месец, напускат и идват нови. Губи се връзката, един случай се поема от друг, недостатъчно обучен социален работник, което в крайна сметка рефлектира върху детето." (Представител на институция)

Недостатъчната квалификация на служителите в ОЗД се оценява от експертите на национално и регионално равнище като изключително пагубна и вредяща на детето:

"В ОЗД трябва да обучат приемните семейства, но не знаят как и всичко се прави фиктивно - документално е изрядно, но реално не е извършено. Също самите оценки на деца са копи-пейст, докладите също" (Представител на НПО)

"Но колкото по-надолу отиваме по веригата, по места се сблъскваме с един и същ проблем - хората не са квалифицирани, не са мотивирани, нямат никаква идея за нашата политика тук, тя им се струва много абстрактна, много безмислена. Там няма специалисти, тесни специалисти. Колкото по-малко е населеното място, по-далеч от областен център, толкова по-силен е този проблем. Този проблем е идентифициран, правим обучения, сега разработваме наредба за кариерното развитие на социалните работници. Специализирано образование има от 5-7-10 години в университетите. Много от кадрите ни по места в дирекциите са медицински сестри, акушерки, кой се преквалифицирал, кой - не. " (Представител на институция)

Макар и по-рядко споменаван, доста остро се поставя и проблемът с квалификацията на специалистите, предоставящи социално услуги за деца:

"Аз считам, че един социален работник, един психолог, който е излязъл от университета, абсолютно е некомпетентен да консултира семейства и деца, но това се прави. Мисля, че хората получават некачествени услуги, особено в центровете за обществена подкрепа, и липсва изискване, изобщо визия какво е това психотерапия. Тепърва се прави закона за психотерапията, но аз не виждам по никакъв начин да е свързан, например, да има изисквания. Например, за да си психолог-консултант, трябва да си се обучавал в някаква парадигма, например, фамилен консултант. Но за да си фамилен консултант, няколко години след университета се ходи на група за собствен опит, в тази група се учат техники, и се работи върху себе си. Това не се случва с хората, които работят, и никъде не го виждам, кой работи за постигането на тези приоритетни области, и с каква компетентност е този човек, който работи... Всеки може да получи лиценз за социални услуги за деца, стига да отиде, да си подаде документите и да каже, че има място, в което ги предоставя. Аз с всички мои обучения, ако нямам място, не мога да предоставям услуги. Докато един човек, който може да пише проекти, спечелил е проекти и има място, може да получи лиценз за предоставяне на социални услуги за деца. Никой не е проверил тези НПО каква компетентност имат всъщност, като ще предоставят услуги - какви служители имат, колко от тях какви са, има ли психотерапевт, ако твърдят че предоставят психотерапия, има ли консултант, ако предоставят консултантски услуги, ако работят с арттерапия, има ли дипломиран арттерапевт там? Защото арттерапията не е само да си рисуваш и да си драскаш, това е психотерапия, която се учи 7 години в следуниверситетско образование. " (Представител на НПО)

Относно естеството на необходимите допълнителни квалификации и обучения, са дадени следните конкретни свободно формулирани от респондентите в РДСП и ОЗД отговори:

- *"В дейността, свързана със Съвета по осиновяване."*
- *"Добри национални и международни практики в областта на социалните услуги, осиновяването."*
- *"Надграждащи обучения в сферата по ЗД и осиновяванията"*
- *"Обучение по прилагане на нормативното законодателство."*
- *"По предоставяне на социални услуги в общността. Обучение за прилагане на нормативната уредба в областта на ЗД, за част от служителите"*
- *"Развитие и управление на социални услуги. Стандарти за качество на услугите. Стимулиране и мотивиране на работата в екип."*
- *"Обучение, свързано с чужди практики в работата с деца. Психологически подходи в консултирането"*
- *"Обучения за повишаване на квалификацията и въвеждане в тези специфични области на работа с рискови групи деца и техните семейства"*
- *"Обучения, свързани с придобиване на умения за осъществяване на по-добра комуникация и координация между всички институции имащи касателство"*
- *"По мерките за закрила на детето, работа с родители и деца."*
- *"Психологически практики"*

От своя страна, представителите на институции на национално и регионално ниво, без да пренебрегват необходимостта от всякакъв вид квалификации на социалните работници, поставят много силен акцент върху необходимостта от супервизия и начина, по който тя ще бъде нормативно определена:

"Имаме нужда от обучения за новостите и от супервизия."
(Представител на институция)

"Засега липсва грижа за човешкия ресурс Ще има промяна с Наредбата за квалификация и преквалификация, но и по нея имам въпроси - например: кой ще осигурява супервизията? Винаги сме настоявали супервизията на услугите да е от външен доставчик. Няма стандарт за супервизията на ОЗД, няма изисквания за образование, за професионален опит на социалния работник."
(Представител на институция)

Относно преминалите през последните четири години обучения и други форми за допълнителна квалификация, най-голям е дялът на ръководния персонал, който е преминал поне едно обучение (95 на сто от случаите - в институциите за деца и в 84 на сто - този в РДСП). От изложената по-долу таблица става видно, че през най-голям среден брой обучения за последните четири години са преминали психолозите и психотерапевтите от институциите, следвани от медицинския персонал в тях и ръководния персонал.

За последните четири години, или откакто работят в отдела, делът на служителите от ОЗД, които са участвали в поне едно или повече обучения е 73 на сто, от които 20 на сто са участвали само веднъж, а 53 на сто повече от веднъж. Огромното мнозинство (88 на сто) от отговорилите служители оценяват преминалите обучения и други форми за повишаване на квалификацията като полезни (за 33 на сто са били много полезни, а за 55 на сто по-скоро полезни). Много голяма част от служителите (93 на сто) смятат, че биха имали полза от обучения за повишаване на квалификацията. Последното е важна оценка, но която следва да се обърне внимание.

Таблица 4 Преминали обучения от персонала през последните 4 години

	Преминали поне едно обучение	Среден брой обучения за последните 4 години на служител от:
Институции за деца		
Ръководен персонал (директор/управител, заместници, счетоводители)	95%	3.0
Педагогически персонал (възпитатели, учители, педагози)	88%	1.1
Психолози, психотерапевти	76%	4.8
Медицински персонал (лекари, рехабилитатори, медицински сестри)	58%	3.3
Помощен персонал, който работи пряко с децата (санитари, помощници)	49%	0.9
РДСП		
Ръководен персонал (директор/управител, заместници, счетоводители)	84%	2.5
Експерти по закрила на детето	80%	2.4
Други експерти	67%	1.9

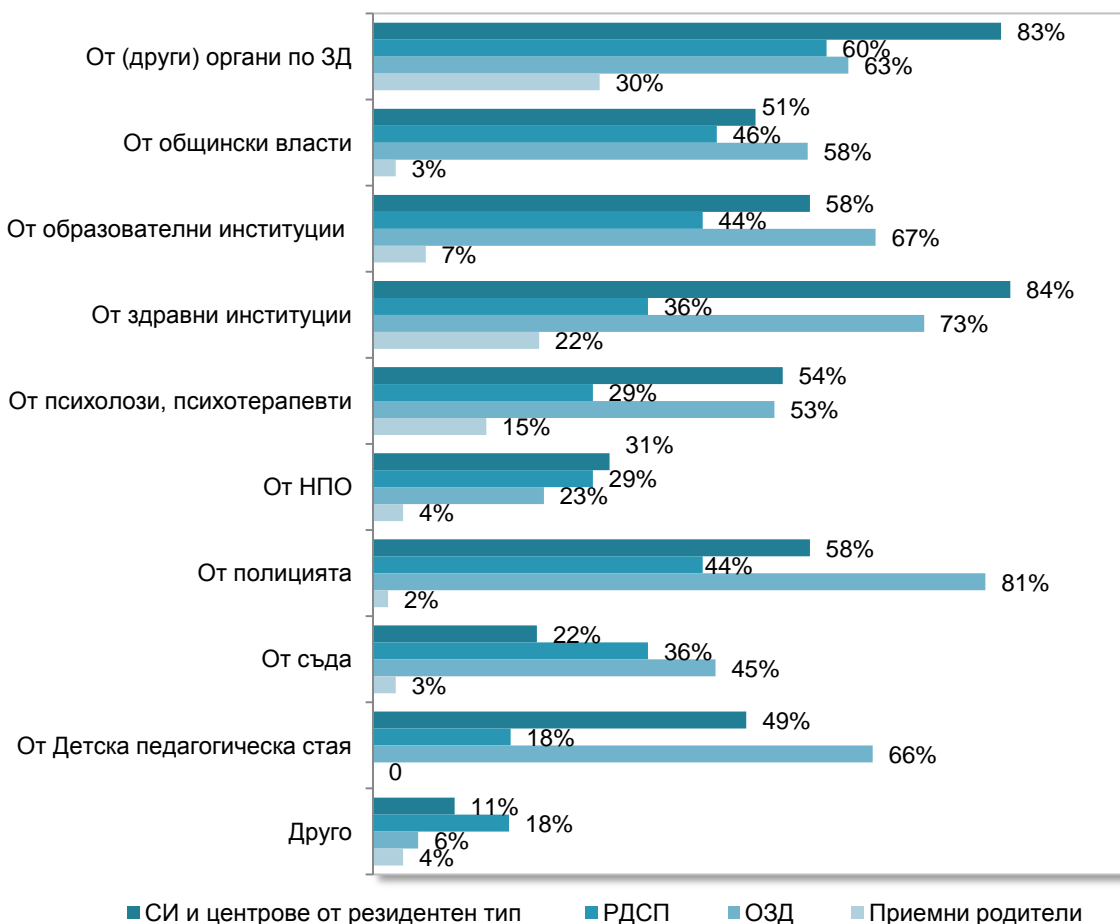
База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип - N=83; Ръководители и експерти по ЗД в РДСП - N=55)

Много голяма част от приемните родители (44 на сто) не са участвали в обучение или семинар с цел подобряване на уменията им на приемни родители откакто при тях е настанено дете. Почти всички (95 на сто) от участвалите в обучение приемни родители считат, че са имали полза от него (според 68 на сто е имало голяма полза, а според 27 на сто – известна полза). От своя страна, 64 на сто от приемните родители, които от момента на настаняване на детето не са участвали в никаква форма на обучение смятат, че би им било полезно (за 39 на сто би имало голяма полза, а за 25 на сто – известна полза). Относно това на какво биха наблегнали примените родители в едно такова обучение, най-голям е делът на предложенията за обучения свързани с комуникацията между дете и родител (малко над една трета от отговорилите), следвани от обмяна на опит между приемни родители (25 на сто от далите отговор на въпроса) и въпроси, свързани с възпитанието на децата (19 на сто от отговорилите).

Взаимодействие между заинтересованите страни

Специализираните институции за отглеждане на деца значително се различават помежду си по отношение на интензитета на общуване с други институции във връзка с конкретни случаи на настанени в тях деца. Половината институции са търсили външна помощ или съдействие по-малко от 10 пъти за последните 4 години, което означава най-много веднъж или два пъти годишно. Още около 30 на сто са търсили такава помощ от 10 до 40 пъти, или средно до 10 пъти годишно, а за 20 на сто общият брой на случаите от 40 до 1000 за последните 4 години, което означава от веднъж месечно до почти ежедневно търсене външна помощ или консултация.

Графика 101 Търсили помощ от съответните институции

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип - N=83; Ръководители и експерти по ЗД в РДСП - N=55; Служители в ОЗД - N=638; Приемни родители - N=100)

Най-често търсени от страна на институциите за деца са били здравните институции и органите по закрила на детето – съответно посочени от 84 и от 83 на сто от ръководителите. Най-рядко е търсено съдействие от съда и от неправителствени организации (посочени съответно от 22 и 31 на сто). Най-

търсеният тип съдействие е консултация на детето със специалист – като напр. лекар, психолог или рехабилитатор, а най-рядко търсеният, но все пак посочен от 35 на сто от респондентите, е закрилата от страна правоохранителни органи при риска за сигурността на децата.

Като правило, институциите за деца са получавали исканото съдействие или в голяма част от случаите, или във всички случаи (посочени съответно от 48 и 40 на сто).

Почти двама от всеки трима ръководители на институции оценяват взаимодействието си с ОЗД като отлично или много добро. Един от трима, обаче, открито признава, че среща проблеми при работата си с Отдела. Сред споменатите предложения за справяне с тези проблеми, най-често се посочва преодоляването на един или друг обективен дефицит в ОЗД, като недостатъчния брой социални работници, правомощията, които те имат, и дори липсата на елементарни средства за работа, като например средства за транспорт.

Мнозинството от приемните родители никога не са търсили външна помощ или съдействие за настанените при тях деца, като основната причина за това е, че в две трети от случаите, децата са настанени при тях в последната година. От тези, които са търсили такава помощ поне веднъж, 70 на сто твърдят, че са се допитвали преди това до ОЗД; 14 на сто са се допитвали в по-голямата част от случаите, а 16 на сто – в малка част от случаите или никога.

Най-често съдействието е било търсено от самите органи по закрила (30 на сто), от здравни институции (22 на сто) и от психолози или психотерапевти (15 на сто). Никога не е било търсено съдействие от Детска педагогическа стая, а общински власти, полицията, съда и неправителствени организации са били търсени в единични случаи. Както и ръководителите на институции, така и приемните родители най-често са търсили консултация на детето със специалист (посочено от 32 на сто), а на второ място – консултация за себе си относно възпитанието и отглеждането на детето (17 на сто). Прави впечатление, че делът на приемните родители, които са получили съдействие във всички от поисканите случаи, е малко по-висок, отколкото при институциите за деца – 58 спрямо 40 на сто. Възможна причина за това обаче е фактът, че институциите работят с повече деца и имат като цяло по-богат опит в последните 4 години.

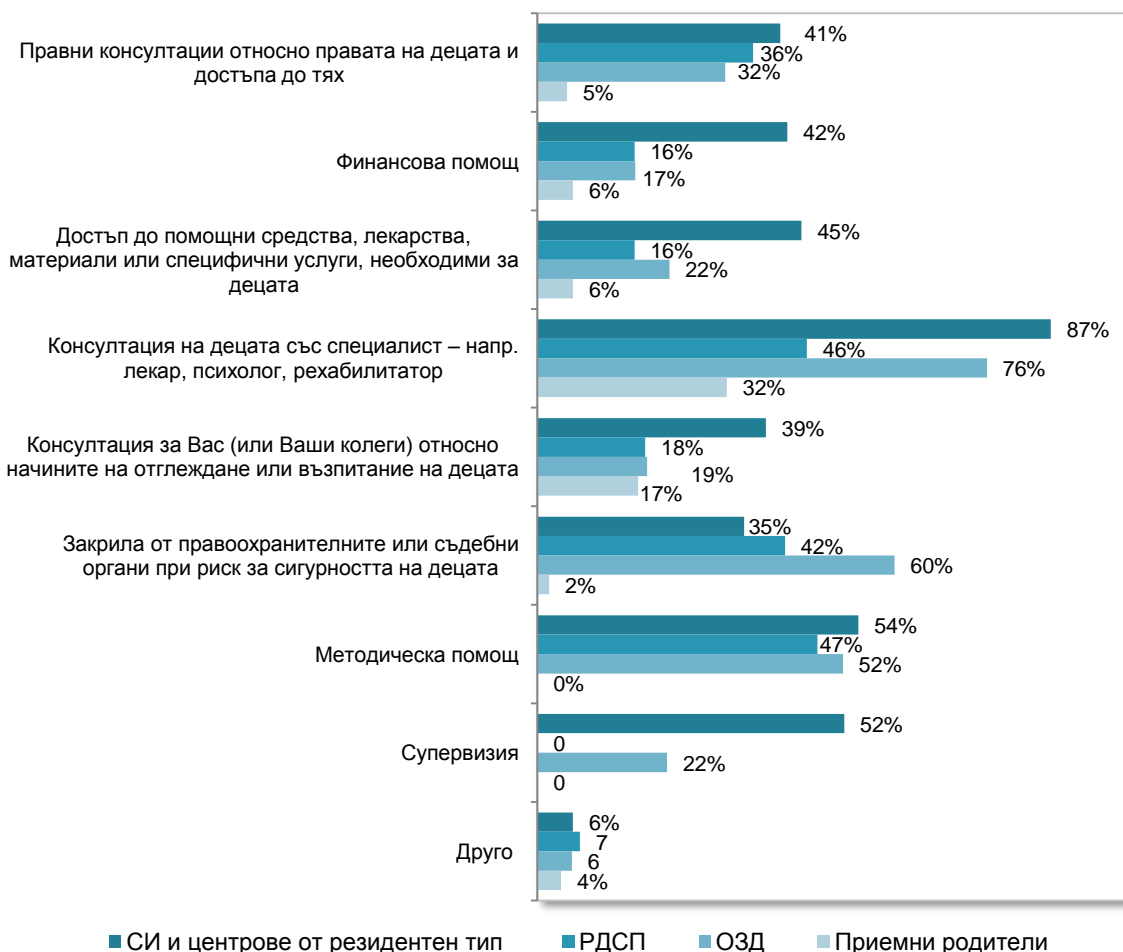
Подобно на ръководителите на институции за деца, ръководителите и експертите по закрила в РДСП също много се различават по броя на случаите, в които са търсили външна помощ или съдействие за дете. Огромното мнозинство – 80 на сто, са търсили подобно съдействие по-малко от 10 пъти за последните 4 години, но в определени случаи (приблизително при един от десет респонденти), това се е случвало над 40 пъти, или средно по 10 пъти годишно.

Най-често търсено от тези респонденти е съдействието от органи по закрила (очевидно, различни от тях самите), посочено от 60 на сто. Следват с почти равни дялове съдействието от общински власти (46 на сто), от

образователни институции и от полицията (по 44 на сто). По-рядко, но все пак периодично са търсени здравните институции и съда (споменати от по 36 на сто).

Не е учудващо, че за тази група респонденти най-честа е била необходимостта от методическа помощ (спомената от 47 на сто). По-скоро повдига редица въпроси фактът, че 46 на сто са търсили консултация на конкретно дете със специалист – въпрос, който би следвало да се разрешава на общинско, а не на областно равнище. Също така, на значим дял от респондентите в РДСП е била необходима закрила за дете от страна на правоохранителни органи при риск за неговата сигурност (42 на сто).

Графика 102 Видове търсена помощ и съдействие

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип - N=83; Ръководители и експерти по ЗД в РДСП - N=55; Служители в ОЗД - N=638; Приемни родители - N=100)

Като правило, ръководителите на РДСП и експертите по закрила също са получавали исканото съдействие – 43 на сто във всички случаи и още 49 на сто – в повечето случаи.

От своя страна, респондентите от тази група са разделени в сведенията си за това, дали приемните родители ги търсят за помощ или съдействие. По-голямата част (общо 51 на сто) споделят, че много малка част или никой от приемните родители не ги търсят, а според 44 на сто, всички или по-голямата част от приемните родители в техния регион искат съдействие или помощ от тях.

По отношение на ОЗД, прави впечатление, че съществени дялове от неговите служители изобщо не контактуват с множество и важни заинтересовани страни. Почти половината – 47 на сто, не контактуват с Регионалните здравни инспекции; 35 на сто не контактуват с РИО; 55 на сто не контактуват с местни организации на гражданското общество, 45 на сто – с НПО, ангажирани с дейности по закрила на детето, и 20 на сто – с лицензирани доставчици на социални услуги за деца. Още 21 не контактуват с приемни родители, а 25 на сто – със семейства на деца със СОП. Сред служителите, които контактуват със съответните организации и институции, обикновено над 90 на сто оценяват контактите си с тях като ползотворни или по-скоро ползотворни. Малко по-ниски са съответните дялове, и респективно, малко по-висока е степента на критичност, по отношение отново на РЗИ и РИО, за контактите с които по един от всеки пет контактували дава негативна оценка. Подобни са данните и за прокуратурата – 18 на сто са дали негативни оценки за контактите си с нея. Най-често се оценяват като неползотворни или по-скоро неползотворни контактите с местни организации на гражданското общество – общо от около 35 на сто.

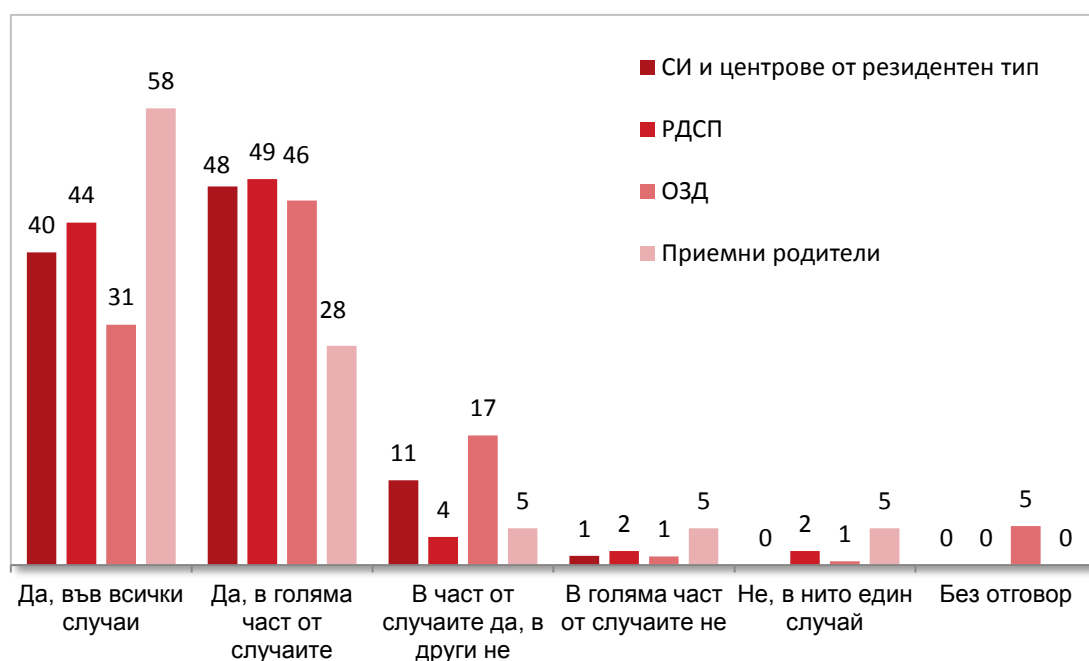
Разпределението на случаите, при които служители на ОЗД са търсили външна помощ или консултация във връзка с дете, е сходно с това при ръководителите на институции за деца. Почти половината (46 на сто) са търсили подобно съдействие до 10 пъти, и още около 27 на сто – от 10 до 40 пъти за последните 4 години, или откакто работят в своя отдел. Това е косвен критерий както за сравнително краткия трудов стаж на съответната длъжност на част от респондентите, така и за факта, че взаимодействието с други заинтересовани страни не е много често срещана практика в работата на част от социалните работници.

Най-често търсеното съдействие е от полицията (посочено от 81 на сто), следвана от здравни институции (73 на сто), образователните институции и Детска педагогическа стая (по 66 на сто). Също близо две трети (63 на сто) са искали съдействие от други органи по закрила.

Отново, консултацията на децата със специалист е била най-разпространената причина за търсене на съдействие (посочена от 76 на сто). Следват търсенето на закрила за деца в риск от правоохранителни органи (потърсено от 60 на сто), и искането за методическа помощ (52 на сто). На фона на значителното претоварване и честите случаи на професионално "прегриване" сред социалните работници, цитирани от представителите на институции на национално и регионално ниво, делът на потърсилите супервизия служители в ОЗД е изненадващо малък (22 на сто).

Подобно на останалите институции, разгледани досега, приблизително 80 на сто от служителите в ОЗД са получили търсеното съдействие във всички или в почти всички случаи. За разлика от представителите на РДСП, обаче, мнозинството служители в ОЗД (също около 80 на сто) твърдят, че всички или повечето приемни родители в техния регион ги търсят за консултация и съдействие. Тази разлика в сведенията би трябвало да означава, че голяма част от работата с приемните родители се върши успешно на ниво ОЗД и не съществува потребност от намеса на по-горното административно ниво.

Графика 103 Получаване на поисканата помощ и съдействие

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип - N=83; Ръководители и експерти по ЗД в РДСП - N=55; Служители в ОЗД - N=638; Приемни родители - N=100)

Сред интервюираните представители на НПО и институции на национално и регионално равнище, почти не се чуват мнения, че взаимодействието между различните ангажирани с децата страни е на добро ниво. Отправят се критики както за взаимодействието на самите институции, и то повече на местно ниво, така и между институциите, от една страна, и НПО и други представители на гражданското общество, от друга:

"Няма проверки и съгласуваност между институциите и останалите работещи в тази сфера. Няма съгласуваност между семейство и училище/детска градина, с министерствата също, училищата помежду си също. Прехвърля се отговорността между институциите, няма общ механизъм, който да работи, а има много организации, които биха вършили работа, по превенция, информираност и т.н. Липсва това, което организира нещата в единен процес, поради липса на комуникация и контрол." (Представител на НПО)

Представителите на институции се съсредоточават най-вече върху необходимостта от подобряване на взаимодействието между различните институции на местно ниво, като в някои случаи, изказванията са остри и особено критични:

"В редица случаи има нужда от подобряване на това взаимодействие между различни органи и институции, защото на този етап голяма част от нещата се уреждат на база координационни механизми. По места има непознаване, не се прилага координационният механизъм. Видимо е, че на места социалните работници нямат необходимата подкрепа." (Представител на институция)

"Общините пращат представители, но отчасти ми се иска да кажа, понякога статисти." (Представител на институция)

"Когато работи междуинституционален екип, в повечето случаи се смята, че отговорността е на ДСП и независимо, че са подписани споразумения на национално ниво, на местно ниво участието на някои институции е чисто формално. "Прокурорът изказа своето становище и аз ще го предам, но няма да може да присъства." Това не е ли формално? Полицията, прокуратурата - не искам да ви говоря за безумията, които са извършени на това ниво по конкретни случаи. Ние не бихме могли да търсим отговорност от органите на МВР - те не са обект на нашето внимание. МКБППМН също не са обект на нашето внимание. Проверяваме услугите, които предоставят общините, но не и политиката, която общината провежда. И няма друг орган, който да има по-общ поглед с възможност да осъществява такъв контрол. (Представител на институция)

Идентифицират се също така разлики в структурите и темповете на развитие на различните социални системи, които създават обективни предпоставки за по-трудно осъществяване на взаимодействие между тях:

"Системата за социални услуги е реформирана, има 10-годишна история. Но ние искаме да правим интегрирани, комплексни услуги. Ако се фокусираме върху образование и здравеопазване - имаме страхотен проблем за взаимодействие с тези 2 системи, защото при тях реформата на практика не се е случила. Здравето, както гледам, ще се реформира може би след 5 години, образованието се опитват да направят нещо. Но те пък, на местно ниво, не са така отворени да общуват с институциите. Т.е. другият голям проблем, освен парите, е взаимодействието между институциите на местно ниво. Социалните услуги трябва да се планират на регионално ниво (28 области) според едни изменения от 2010-а на ЗСП, а регионалната структура на образованието и здравеопазването се различава от нашата." (Представител на институция)

Като цяло, представителите на институции на национално и регионално равнище не коментират взаимодействието с НПО спонтанно, а преди всичко, когато получат такъв въпрос. Дори и когато го получат, повечето от тях предпочитат лаконични отговори. Като цяло приносът на НПО във формирането и осъществяването на политики за детето се оценява като полезен, но с уговорката, че с едни НПО се работи добре, а с други – не, като отново нещата са най-слабо регулирани на местно ниво и зависят от множество субективни фактори:

"НПО имат невероятния ресурс нещата, които са планирани в планове и стратегии, да бъдат реализирани. Без тяхна помощ няма как да се справим със задачите, защото една голяма част от паричните средства са насочени към НПО, а те са по-гъвкави по отношение на формите услуги, имат възможност да черпят по-добър опит от други страни и предлагайки го в България, да ни предлагат много възможности. В неправителствения сектор в момента има страшно много кадри, които са работили в институции на национално и местно ниво. Имат някои от тях страхотен човешки капацитет, може би много по-голям от нашия... Взаимодействието се получава или не, в зависимост от НПО-то." (Представител на институция)

"На национално ниво добре си партнираме. На местно ниво ... пак е различно, на места си партнират добре, на други така са се заяли, че например не искат да дават направления на определена НПО." (Представител на институция)

Представителите на НПО, от своя страна, говорят по-често за взаимодействието между неправителствения сектор и институциите, и за съжаление, обикновено констатациите им са негативни. Отправените критики са в две основни посоки.

От една страна, институциите се обвиняват, че подхождат към взаимодействието формално, като възприемат минимална част от даваните от НПО препоръки, както и че затрудняват НПО да участват пълноценно в обсъждането на даден документ или изпълнението на проект:

"Не се ползва изцяло опита на НПО, те имат опит и от други страни, а не са чути. За новия Закон за детето, от 501 предложения от 100 организации, влязоха 3." (Представител на НПО)

"Много често нещата са поставени така - искам мнението ти по даден въпрос, но не ти давам достатъчно време, за да дадеш адекватно мнение. Дай ми мнение до утре – по документ, който е от много страници... Много е неясна ролята на НПО в "И аз имам семейство" (за приемните родители) - трябва уж да са партньор, но не е ясно регламентирано каква е ролята на НПО в този проект. В един момент става ясно, че няма роля - на съветник само, ако има желание." (Представител на НПО)

От друга страна, се отправят обвинения за лобистки и корупционни практики, които фаворизират едни НПО и напълно игнорират други:

"Мисля, че се получи така, защото са обвързани помежду си. Един от донорите в България, които предоставят пари за проекти, част от служителите работят по други проекти на тези НПО-та, и получават хонорари, макар и по други проекти на финансираното НПО. Естествено е, че при едно следващо даване на пари, щом получавам оттам пари, естествено, че ще ги имам предвид. Голяма част от причините да се озоват няколко НПО-та в положението на монополисти е тази. Не знам дали това се наричат корупционни практики, но са някакви лобистки особености... Има НПО, които са монополисти, и те традиционно имат добри отношения и с управляващите, и те да се сменят, пак имат добри отношения и със следващите, и на местно ниво. Различно е на различните места. Има и добри, има и лоши примери. Обикновено проблемът е, че в дадена община се толерират една или две организации за сметка на останалите." (Представител на НПО)

"Пречка е, ако в дадена община местните структури не работят с гражданското общество, с неправ сектор. В много общини се случва... Понякога политическа ориентация или някакъв субективен фактор може да създаде проблем." (Представител на НПО)

Финансови и материални ресурси

Както беше посочено по-горе, половината от приемните родители са на мнение, че месечният доход на тяхното домакинство значително не достига, за да се спазят всички предписания за отглеждане на настаненото при тях дете. Още 36

на сто оценяват недостига в семейния си бюджет като малък, и едва 14 на сто са на мнение, че той е достатъчен за спазване на всички предписания.

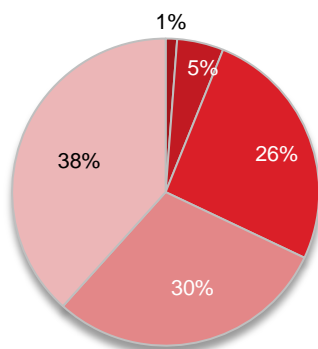
Средният месечен доход на човек в приемно семейство възлиза на 269 лв, а изчислената от отговорите на ръководителите на институции за деца средна издръжка на дете на ден е 17,70 лв., т.е. 531 лв. месечно са необходими за отглеждане на едно дете. Това, съвсем логично, обяснява отговорите на преобладаващата част от приемните родители, които оценяват разполагаемата сума за отглеждане на дете като недостатъчна.

Парадоксално е, че ръководителите на институции за деца споделят значително по-позитивни оценки относно средната издръжка на настанено при тях дете. Оценките, че издръжката е недостатъчна или крайно недостатъчна, отново преобладават (дадени са от около две трети от ръководителите). Близо една трета, обаче, или двойно по-висок дял, отколкото сред приемните родители, оценяват средната издръжка на дете като достатъчна за покриване на стандартите или дори в някои случаи – малко по-висока.

Тревожният извод и в двата случая обаче е, че преобладаващото мнозинство от респондентите и от двете групи идентифицират значителни и базови финансови дефицити.

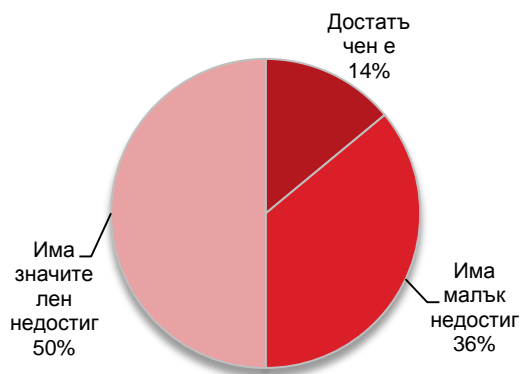
Графика 104 Оценка на разполагаемата сума за отглеждане на деца

- Надхвърля значително необходимото
- Надхвърля малко необходимото
- Достатъчен е
- Има малък недостиг

База: Всички респонденти (Ръководители на СИ и центрове от резидентен тип - N=83)

Графика 105 Оценка на разполагаемата сума за отглеждане на деца

База: Всички респонденти (Приемни родители - N=100)

Значим недостиг на финансови и материално-технически ресурси се регистрира не само за пряката издръжка на децата, но и за осъществяване на всички дейности по тяхната закрила.

Сред ръководителите на РДСП и експертите по закрила, преобладаващото мнозинство са на мнение, че финансовите и материално-техническите ресурси, с

които разполага тяхната дирекция са напълно недостатъчни или по-скоро недостатъчни (съответно 71 и 56 на сто за двата вида ресурси). Като процентно изражение от текущия бюджет, недостигът на финансови средства се оценява средно на 30%, но почти половината от респондентите са посочили дялове от 50% или повече. Като недостатъчни или остарели материално-технически ресурси, най-често (в над 50 на сто от случаите) се посочва компютърна и друга офис техника (факсове, принтери и т.н.), както и служебни мобилни телефони и служебни автомобили. Макар и по-рядко, се съобщава също за дефицит на работно пространство и елементарно офис обзавеждане, като бюра и шкафове за съхранение на документи (съответно 16 и 11 на сто).

Служителите в ОЗД, от своя страна, наред с недостига на персонал, поставят недостига на финансови средства на първо място сред проблемите, с които се сблъскват с работата си (и двете посочени от по 62 на сто).

Също така, сред причините за недостатъчно изпълнение на предвидени в НСД мерки и дейности в техния регион, както представителите на РДСП, така и служителите в ОЗД поставят на първо място недостига на финансови средства (посочен съответно от 56 и 70 на сто от респондентите от двете групи).

Интервюираните експерти от НПО и институциина национално и регионално ниво посочват два основни проблема, свързани с финансовите средства – недостиг на финансиране и неправилно разпределение на финансовите средства.

По отношение на недостига на финансиране, се засягат основно три вида проблеми, върху които то рефлектира:

- Изключително ниско заплащане на социалните работници и специалистите, работещи с деца, водещо до споменатите по-горе проблеми с броя, текучеството, квалификацията на тези специалисти и като краен резултат – качеството на извършваната работа за децата;

"Качеството на работа на социалния работник не съответства на равнището на заплащане, което получава. При отсъствие на регулация, която казва: ако ти направиш това, би могъл да получиш това, безумие е да се чака, а то и никой не чака, от само себе си нещата да работят на база съвест."
(Представител на НПО)

"В тези сфери, в които са ангажирани хора, които работят с деца, нивото на издръжка на услугите и на заплащането на хората е много ниско. Тук вече говорим за демотивация, което означава, че за да имаме качество на услугата и подкрепа, хората, които работят, трябва да са добре мотивирани и подготвени за много неща - за комуникация с родителите, за комуникация и конкретна работа с децата, и става така, че единственият мотив са парите."
(Представител на НПО)

- Недостиг на средства за супервизия и обучения, които са необходими за повишаване на квалификацията и усвояване на непрекъснатите новости в нормативната уредба, добрите практики, различни видове необходими лични умения;

"Не е обезпечено как тези хора, ако придобият някаква степен, ще получат адекватното заплащане или да се предвидят финанси за обучение." (Представител на институция)

"Социалните работници имат нужда и от обучения, защото непрекъснато се разширяват компетенциите и правомощията им." (Представител на институция)

"Освен това много от работещите в системата се изморяват, няма как да бъдат подкрепяни и това вече рефлектира и върху децата." (Представител на НПО)

- Недостиг на средства за изпълнение на дейността, като за НПО, предоставящи услуги за деца, това е изпълнението на изискванията за отглеждане на децата, а за представителите на институции – осъществяване на предвидените мерки в стратегическите и програмни документи за детето.

"Все по-скъпа е издръжката за храна и режийни на децата. Почнахме от 700, сега сме на 1300 лв на месец." (Представител на НПО)

"Култовото изречение е "В рамките на републиканския бюджет" – в рамките на републиканския бюджет нищо не се случва. Не трябва да тръгваме от позицията "имаме толкова пари, какво можем да направим", а – "какво е най-важно да направим и откъде ще намерим парите". (Представител на институция)

"Ето, Визията за деинституционализация е финансово обезпечена и върви. НСД е хубаво разписана, дава добри насоки, но когато отчитаме, виждаме, че се изпълняват само тези дейности, които са финансово обезпечени." (Представител на институция)

По отношение на разпределението на финансовите средства, най-често респондентите от тези две групи обръщат внимание върху следните проблеми:

- Разкриване на социални услуги, без проучване или без съобразяване с идентифицираните потребности на потенциалните бенефициенти в съответната община, както и липсваща устойчивост на тези услуги, което в крайна сметка представлява пропиляване на изразходваните средства;

"Разкриването на услуги по проект е с ограничен във времето период и оттам нататък организацията трябва да намери възможност да продължи тази дейност, но се преустановяват и услугите - това е неправилно насочване на средства." (Представител на институция)

"Има и масово разкриване на услуги, без точно да е прецизирано дали точно на съответното място има нужда от конкретната социална услуга." (Представител на НПО)

- Нормативни разпоредби, определящи недостатъчни срокове за работа с дадено дете, които водят до обезсмисляне на положените за подобряване на положението му усилия;

"При нас по правилник и наредба едно дете може да ползва социалната услуга една година. Вземаме едно дете на 10 г., с отклонения в поведение, във всичко. Започваме да го учим да чете, да пише, създаваме му социални навици, и тъкмо постигнеш някакъв резултат, като изказ, там проблеми с родовете, изключвам проблеми със смятане, държави, коя държава каква е – постигаеш резултат, и трябва да го изкараш, да го изхвърлиш... Ако правиш нещо, карай го докрай." (Представител на НПО)

- Влагане на много средства в реструктурирането на досегашните институции за деца, без по същество да се постигне нов подход в отглеждането на децата;

"Има и неправилно разпределение на ресурсите. Не зная как ще се случи това, като се реструктурират домовете, в самите тях да се извършват услуги. Услугата трябва да е нова и да не е в дома. Всичко си остава същото - същите хора, същия манталитет, същия подход." (Представител на НПО)

- Влагане на огромни държавни средства във форми на социално подпомагане, които засягат широки слоеве, но имат минимален ефект;

"Парите за семейни помощи са ниски, но те са огромно бюджетно перо, над половин милиард на година. Над 80% от децата в България вземат такива помощи. Трябва да се обмисли дали и с какво трябва да се обвърже тази помощ, дали да е целева или универсална за всички деца. У нас е целева, обвързана е с дохода, но на практика има характера на универсална, защото стига до 80% от децата." (Представител на институция)

- Необходимост от децентрализация и насочване на финансовите средства не към социалните услуги, а към техните бенефициенти, или въвеждане на принципа "парите следват детето". Тук се включват и призивите да се даде правото на избор на родителите къде да ползват съответната услуга, а не да са насочвани задължително само към едно място. Това предполага и развита система за информирането им за съществуващите услуги на територията на тяхната община;

"Финансовите ресурси да бъдат насочвани повече към децата и техните семейства. Повече ресурси в ръцете на общините, те са най-близо до клиентите." (Представител на институция)

"За мен това е големият проблем - ти да посетиш специалиста, който ти си избереш, да имаш правото на избор. А не ЦОП-а да е единственият ти избор, където ти отиваш, и който те поеме - той е, няма абсолютно никакъв избор там. За мен това е качествена услуга. Заради това и конкуренция няма всъщност." (Представител на НПО)

"Трябва да има регистър на децата с тежки и нелечими заболявания, на деца с увреждания. Да има начин, по който родителите да знаят какви услуги има и къде да отидат, непосредствена връзка межд родители и услуга; освен това родителите трябва да бъдат информирани – да съществува ясна схема за информиране. Когато се разкрива услуга, да бъдат информирани целенасочено." (Представител на НПО)

Консистентност на нормативната база

Оценки по отношение на нормативната база, засягаща детето, са дадени единствено в дълбочинните интервюта, проведени с представители на НПО и на институции на национално и регионално равнище.

На общия фон на всички дефицити, възпрепятстващи пълното и своевременното изпълнение на разписаните политики и мерки за закрила на детето, свързаните с нормативната база като че ли са споменавани най-рядко. Като обвързаност с останалите дефицити, обаче, която повечето респонденти наблюдават и формулират, дефицитите, свързани с нормативната уредба, съвсем не са маловажни.

Най-често посочваното и най-фундаменталното противоречие в законодателството, свързано с детето, е това между философията на ЗППМН и тази на ЗД. ЗППМН и произтичащите от него функции на МКБППМН, СПИ и ВУИ, според респондентите и от двете групи, влиза в остро противоречие с концепцията за детето като субект на права и респективно, възпрепятства упражняването на правата на децата в конфликт със закона.

"ЗБППМН напълно не кореспондира, той няма никакви допирни точки със ЗД. Това е най-фрапиращото противоречие." (Представител на институция)

Друго противоречие, което се споменава от по-малко на брой респонденти (предимно представители на институции), но носи също толкова тежки последици върху правата на детето, е липсата на клинични пътеки за диагностициране и лечение на деца. Специално в случаите, когато е налице отказ или лишаване от родителски права и детето е поставено изцяло в държавна отговорност, при липсата на тези клинични пътеки, реално е налице пълен отказ на правото на здравеопазване от страна на отговорния за детето субект.

"Няма пътека за наркозависимите деца и ги слагат в психиатрични клиники с разни диагнози (шизофрении, депресии), защото няма как да ги лекуват. От години поставяме този въпрос и още не е получил решение." (Представител на институция)

Като нормативен дефицит, който е тясно обвързан с взаимодействието между институциите, повече от половината интервюирани представители на институции посочват липсата на разписани контролни механизми и санкции за неизпълнение или ненавременно изпълнение на ангажименти в областта на закрилата на детето от страна на отговорни институции. Според оценките на респондентите, тази липса е причина за зависимостта на взаимодействието между институциите от множество субективни фактори, каквито са персоналното отношение на изпълнителите към възложените им задачи и личните взаимоотношения между представители на институции и НПО на местно ниво.

"За да бъде нещо действащо и със задължителен характер, то не трябва да е споразумение за сътрудничество и координационен механизъм, трябва да е точно и ясно разписано като норми, като задължения, и да бъде скрепено със съответната административно-наказателна отговорност." (Представител на институция)

Съществена пречка се вижда и в изискването социалните работници да се назначават при завършено средно, а не висше образование. От една страна, реалната необходима квалификация за един социален работник е както по-висока, така и значително по-специализирана. От друга, това изискване поставя нормативен таван върху възнагражденията на социалните работници, като по този начин спомага за силното текучество в тази сфера.

Още един нормативен дефицит, свързан със социалните работници, е продължаващата липса на стандарти за тяхната работа. Липсата на подобни стандарти възпрепятства упражняването на ефективен контрол върху качеството

на работа с деца и семейства и създава възможност за неприемливи разлики в натовареността на социалните работници в различните отдели.

Част от респондентите както от страна на НПО, така и от страна на институциите на национално и регионално равнище, обръщат внимание и върху необходимостта от облекчаване на процедурите по осиновяване и възможностите за по-стриктен контрол върху дейността на изпълнителите, ангажирани с осиновявания.

Съществуват обаче и мнения, че нормативната уредба дава достатъчно възможности за работа и основният проблем се състои не в самата нея, а в нейното непознаване и неприлагане:

"Като чета нормативни документи в областта на закрилата, понякога се стъписвам колко много неща са написани. Идеята я има, разписана е. Но въпросът е всяка една институция, която работи с деца, максимално честичко да чете всички тези нормативни документи и да ги прилага в собствената си област. Ако всички институции работехме в една посока, чудеса биха се случили по отношение на промяната и към грижата към детето, и към отношение спрямо него, и най-вече бихме уважавали личността на детето малко повече. Има ги нормативите разписани, но няма кой да ги чете. В много случаи установяваме, че нямат представа от същността на тези нормативни актове." (Представител на институция)

7. Предложения на заинтересованите страни за допълване и оптимизиране на политиките за детето

Препоръки от представители на НПО.

Препоръките отправени от представители на НПО, са в няколко основни направления:

По-прецизно формулиране, по-ясно детайлизиране на по-малко приоритети в областта на закрилата на детето;

Включване в процеса на изработването на политики за децата не само самите деца, но и други важни заинтересовани страни, като родителите и хора с богат практически опит от всички сфери. Това включва и възможност за представителите на НПО да участват не само в изработването на закони, но и в правилниците за прилагането им;

Съсредоточени, постоянни, системни и дългосрочни усилия за работа със семействата, с цел създаване на сигурна и спокойна семейна среда. Към настоящия момент се оценява, че работата със семействата е кампанийна, формална, кратковременна и обикновено обхваща единични аспекти от техните проблеми;

Отдаване на значително по-голям приоритет на превантивни дейности и мерки, включително посредством насочване на финансови средства за тях. Преди всичко, тази препоръка се дава във връзка с работата със семействата, но също и по отношение на образователната и здравната система;

Въвеждане на информационна система за наличните услуги в общността, която да може да се ползва от потенциалните бенефициенти на тези услуги;

Системна и прецизна оценка на броя, вида и потребностите на различните целеви групи деца и семейства както в национален, така и в регионален мащаб. Това изисква въвеждането на единни регистри на децата, обхванати от дейности на институции и НПО, единни критерии и методики за събиране на статистическа информация, прекратяване на събирането на една и съща статистическа информация от различни институции (и респективно, наличието на разминавания между данните на различни институции по едни и същи показатели);

Повсеместно въвеждане и стриктно следване на принципа “парите следват детето”. Въвеждането на този принцип се оценява като крайно наложително за постигането на видим, траен позитивен ефект в областта на закрилата на детето. От своя страна, той изисква по-голяма гъвкавост, респективно законодателни промени в областта на социалното подпомагане и нови принципи на финансиране и бюджетиране на национално и на местно ниво. Също така, осъществяването му не би било възможно без изпълнение на предходния тип препоръки за единност в

регистрите, статистическите данни и оценката на потребностите на децата и семействата;

По-добра комуникация между институциите на всички нива;

Повишен контрол върху изпълнението на задълженията на всички участващи в процеса, особено институциите;

По-системна и по-добра информираност за правата на детето на обществото като цяло, и целенасочено информиране на родителите за съществуващите възможности за конкретното дете;

Повече внимание за всички деца, които не попадат в кръга на някоя от дефинираните рискови групи, и проблемите, които засягат широки кръгове от тях – като например демотивацията за образование, влошено качество на образование, опасности в интернет и кибертормоз;

Препоръки от представители на институции.

Препоръките на представителите на институции са много сходни с тези на представителите на НПО.

Освен изписаните по-горе препоръки, за тях е характерно и едно специфично предложение, което обаче има значителна тежест в общата сума от направените изказвания. Голяма част от представителите на институции настояват, че е необходимо да се обособи като самостоятелен приоритет и да се отделя постоянно внимание на грижата за специалистите, работещи с деца, и особено на социалните работници. Като най-често изтъквани потребности, свързани с тях, са тези от обучение и от супервизия, повишаване на възнагражденията и въвеждането на стандарти за работа.

Към предложенията за по-прецизно приоритизиране в националните програмни и стратегически документи, представителите на институции добавят и необходимостта всеки приоритет да бъде недвусмислено подкрепен от срокове, отговорни институции по конкретни мерки и специално отделен източник на финансиране.

Те настояват също за въвеждането на единна информационна система, която би разрешила проблема с разминаването в статистическите данни от различни източници и ще направи възможно проследяването на историята на дадено дете от специалистите и институциите, които са натоварено да работят с него.

Също така, представителите на институции на национално и регионално ниво акцентират малко повече върху необходимостта от децентрализация и повишаване на капацитета на местно ниво, дава не на повече правомощия на общините.

Идентифицират се и проблеми с дублиране на функциите между различни институции, което е причина да се призовава към по-обстоен преглед и предложения за институционално и организационно реструктуриране, което да избегне подобно дублиране. Тук е мястото и на предложението ДСП отново да бъдат структурирани на общински принцип (всяка община да има ДСП), тъй като от различните видове структуриране на тези звена, този модел е давал най-добре резултати. Също така, с цел осигуряване на независимостта на ДАЗД, се настоява тя да получи статут на първостепенен разпоредител на бюджетни средства.

Препоръки от ръководители на институции и центрове за настаняване от семеен тип.

Ръководителите на институции и центрове за настаняване от семеен тип поставят най-голям акцент върху предложенията си за подобряване на социалното положение и социалното включване на настанените при тях деца. Една част от тях са насочени към времето, в което децата не са навършили пълнолетие, а друга – към периода, когато ще трябва да напуснат домовете и центровете от резидентен тип.

Първият тип препоръки са свързани основно с искания за повишаване на издръжката на едно дете, тъй като изискванията и стандартите за отглеждане също се променят, има инфлационно нарастване на цените. Към това искане може да се прибави и настояването издръжката на децата да не бъде включвана към общия бюджет на институцията или центъра.

Макар и по-рядко, се изказват мнения, че е необходимо полагането на повече усилия за реинтеграция на децата в семейна среда, стимулиране на приемни родители и осиновители да приемат и деца над 10-годишна възраст, както и по-масово преустройство на домовете за деца от гледна точка на жилищната структура, така че да създават среда, по-близка до семейната.

Вторият тип препоръки са концентрирани основно в необходимостта от повече помощ за намиране на заетост, включително държавни мерки, насочени към работодателите и създаване на предприятия за хора с увреждания.

Към този тип се числят и предложенията за строеж на общежития или домове от семеен тип за младежи, напускащи социални институции.

По отношение на социалното включване, са дадени също предложения за включване на децата в доброволни дейности, както и за освобождаването им от такси за извънучилищни занимания по спорт, изкуства или клубове по интереси. Конкретно за социалното включване на деца с увреждания, е акцентирано отново върху създаването на достъпна архитектурна среда.

По отношение на правото на образование и развитие, ръководителите на институции и центрове за деца акцентират върху необходимостта от повече възможности за децата за адекватно професионално ориентиране, по-гъвкави форми на обучение чрез квалификационни курсове, ресурсно подпомагане,

назначаване на учители в институциите и центровете, които да подпомагат преодоляването на изоставането, по-стриктен контрол от страна на учителите в училищата върху посещаемостта и присъствието в часовете, повишаване на качеството на образование на децата с увреждания и децата от етнически малцинства.

Предложенията за подобряване на здравеопазването на децата, настанени в институции и центрове от резидентен тип, са в няколко основни направления. Най-често посочвана е необходимостта от назначаване на допълнителен медицински персонал, който може да осигури денонощна грижа, и връщане на училищните лекари и зъболекари за всички училища. Ръководителите призовават още към по-голямо внимание и оказване на повече помощ от страна на личните лекари, спиране на пренебрежителното отношение към децата. Като трето голямо направление в тази област се очертава необходимостта от по-системно и по-интересно за децата здравно образование, включително сексуално и репродуктивно образование.

В областта на правоприлагането и човешките права на децата, са дадени малко предложения. Част от тях са свързани с необходимостта от по-добро и подходящо за възрастта информиране на децата за техните права. Призовава се към намаляване на дискриминацията и защита на правото на детето да запази семейните си връзки при извеждане от семейството. Един от респондентите е на мнение, че настаняването на деца със сериозни противообществени прояви в домовете поставя останалите деца в риск и застрашава техните права.

Относно подобряването на участието на децата във вземането на решения отново е изтъкната необходимостта от по-добро информиране на децата, а също и от промяна на нормативната база, която засяга изслушването на деца.

Препоръки от приемни родители.

Приемните родители, дават по-конкретни препоръки относно необходимостта от допълнителни мерки.

Доста разпространени са исканията на приемните родители, насочени към финансирането – най-голяма част настояват просто за неговото увеличаване, но има и тревожни сигнали за значително забавяне на плащанията, както и искания за целево подпомагане – например с дърва за огрев, за лечение на деца с лошо здравословно състояние, за учебници и учебни материали, с построяване на къщички за приемни семейства.

Също много разпространен тип препоръки са свързани с изчистване на законовите противоречия, свързани с трудовите договори на приемните родители, тъй като те имат ангажимент да се грижат за децата не 8, а 24 часа. Този проблем е повдигнат също и от страна на представители на институции на национално и регионално ниво.

Много внимание е отделено и на друг проблем, свързан с трудовите условия на приемните родители, които обаче пряко рефлектира и върху психологическото състояние на детето – това е проблемът с годишните отпуски. Голяма част от приемните родители са разтревожени, че през това време детето отново се връща в институцията или в биологичното си семейство и това оказва неблагоприятно въздействие върху него. Предложенията във връзка с това са приемните родители да могат да вземат със себе си детето на почивка, включително в чужбина, или да се организират в същото време почивни лагери и за децата.

Връщането на децата в институцията по време на годишните отпуски на приемните родители е част и от по-голям проблем, който те поставя. Според тях, честото пренасочване на детето от една към друга посока – от институция към приемни родители, от приемни към биологични и обратно, от приемни родители към осиновители и обратно, въздейства изключително пагубно срещу децата. Те се обявяват за удължаване на срока за настаняване, за вземане предвид на мнението на детето при вземането на тези решения.

Загрижеността за вземането на по-трайни, стабилни и едновременно с това подходящи решения за детето, заставят приемните родители да мислят и в по-широк план в посока санкциониране на безотговорни родители, премахване на сроковете от 6 месеца след оставяне на детето в дом или от 1 месец след раждането, след които се отнемат родителски права. Към този тип могат да се причислят и предложенията за даването на пълна информация за здравословното състояние на детето на кандидат-осиновителите, преди да се организира срещата между тях, както и улесняване на осиновяването от приемни родители. Последното е обвързано тясно с липсата на възможности при сегашната ситуация приемните родители да оказват подкрепа на децата след навършването им на 18-годишна възраст.

Определена част от приемните родители, които се грижат за деца с по-сериозни проблеми, пледират за по-голямо внимание към децата от страна на личните лекари и друг здравен персонал, повече профилактични прегледи.

Други коментари, които издават съществуването на недостатъчно разбиране, са направени за това, че представителите на образователни институции не се отнасят достатъчно адекватно с децата. Тук са поставени и искания за специализирана помощ в обучението.

Макар и по-рядко, са направени също коментари, че сложността на процедурите и високите такси за тях отблъскват много кандидати за приемни родители. Поискано е и по-голямо съдействие и повече разбиране от страна на АСП, както и възможности приемните родители и децата да се срещат в собствен клуб и да споделят своя опит.

Препоръки от широката общественост.

Представителите на широката общественост дават своите препоръки към по нататъшното развитие в няколко основни направления.

По отношение на образователните институции специално внимание се обръща на проблемното поведение, агресията и насилието в училище. Предложенията за изграждането на превантивни мерки срещу тях са насочени към осигуряването на достатъчно специалисти (психолози) в образователните институции, които активно да работят с деца склонни към агресивно поведение.

Присъстват и коментари за наличие на необходимост от предварителна подготовка на децата, преди постъпването им в образователната институция, като основната препоръка в тази насока е въвеждането на задължителни предучилищни занимания.

Затрудненият достъп до образователните институции също присъства като належащ проблем в изказванията на респондентите, като основните предложения в тази насока са свързани с осигуряването на организиран транспорт до училищата и детските градини. Тук могат да бъдат съотнесени и предложенията за инфраструктурни подобрения чрез ремонтване на съществуващи и изграждане на нови детски площадки и игрища.

Препоръките в областта на здравеопазването са насочени към осигуряването на медицински екипи (лекар/ зъболекар) във всички образователни институции. Също така са отправени и предложения за увеличаване на средствата, които се отпускат за специализирани медицински манипулации, като трансплантации и лечения.

Препоръките свързани със социалното положение са насочени предимно към финансово подпомагане на проблемните семейства и специализирана работа с родители и деца. И тук оценката за действията, които се предприемат в работата със семейства и деца е че те са по-скоро кампанийни, отколкото постоянни. Подобно на мнението на приемните родители, отново се посочва, че е необходимо изготвяне на наказателни мерки и санкции за безотговорните родители.

Препоръки от директори и експерти по закрила на детето в РДСП

Създаването и изпълнението на политики за повишаване на социалния статус на семействата посредством организиране на обучения и кампании, както и предприемане на мерки за намаляване на детската бедност са сред основните предложения на ръководителите и експертите от регионалните дирекции СП, що се отнася до подобряването на социалното положение. По-конкретна мярка, която се предлага е промяната в законодателството относно финансовото подпомагане на семействата. Посочва се необходимостта от промяна в метода за определяне размера на финансовата помощ. Предложението е да се премине от стандартизиран към индивидуализиран подход за оценка на необходимостта от и размера на финансовата помощ. Оценката за предлаганите се в момента социални услуги е че те в много голяма степен се оказват недостатъчни.

Препоръките по отношение на социалното включване са за интензивна държавна намеса в процеса на интеграция на малцинствените групи. Специално внимание се обръща и на проблемите при децата в неравностойно положение и децата с увреждания, като основните препоръки в тази насока са за изграждането на достъпна инфраструктурна и образователна среда.

В областта на образованието препоръките са насочени предимно към осигуряване на достъп до образователния процес на деца с увреждания и деца със СОП. Осигуряването на условия в които тези деца могат да бъдат въввлечени в образователния процес да се постигне чрез изграждане на инфраструктура позволяваща безпроблемен достъп до образователната институция от една страна, и специализирана подготовка на преподавателите от друга. Предлагат се също и мерки за ангажиране на свободното време на децата чрез разнообразни извънкласни занимания.

Предложенията към здравеопазването до голяма степен се припокриват с препоръките на ръководителите на институции и центрове за настаняване от семеен тип. Отново се акцентира върху нуждата от възстановяване на лекарските и зъболекарските кабинети в образователните институции. Заедно с това се призовава и за по-интензивна профилактика и следене здравословното състояние на детето. И тук се обръща внимание на необходимостта мерки за повишаване на здравната култура и здравното образование сред децата.

По отношение на правоприлагането конкретните предложения са свързани с мерки предвиждащи информиране на децата относно техните права, както и семейно консултиране и правна помощ за родители в случаите в които това е необходимо. Като друго предложение за подобряване е посочено функционирането на детски съдилища.

Предложенията към бъдещи политики относно участието във вземането на решения за са изготвяне на мерки, посредством които детето да бъде въввлечено в цялостния процес. Също така се препоръчва активно и участието на експерти при съставянето на нормативни актове.

Препоръки от служители в ОЗД към ДСП

Препоръките отправени от служители в отдели „Закрила на детето“ касаят по конкретно „Националните програми за закрила на детето от 2008 до 2011г.“ Те оценяват поставените в тях цели, като твърде високи и трудни за изпълнение в действителност, което от своя страна ги прави неефективни.

За подобряването на социалното положение, респондентите предлагат осигуряването на повече социални работници и финансова подкрепа при рисковите семейства и особено при тези в които има деца с увреждания.

По отношение на образованието не се посочват конкретни мерки, но се акцентира върху проблемите с неграмотността сред децата. В общи линии мненията са, че е необходимо изготвянето и развиването на мерки, чрез които да

се редуцира броя на неграмотните деца, както е да се предвидят методи за продължаване на образованието при отпадане от училище.